

AVRASYA ETÜDLERİ

63/2024

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

 TİKA

AVRASYA ETÜDLERİ

d e r g i s i

63/2024

AVRASYA ETÜDLERİ / EURASIAN STUDIES

Yıl Year: 30 • Sayı Issue: 63 (2024) • ISSN 1300-1604

TİKA Adına Sahibi / Owner
Dr. Serdar ÇAM / Bakan Yardımcısı

Yayın Kurulu / Editorial Board
Serkan KAYALAR
Dr. Rahman NURDUN
Sibel ÖZKAYA YILMAZ
Dr. Tolga KESKİN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Director
Sibel ÖZKAYA YILMAZ

Editör / Editor In Chief
Dr. Rahman NURDUN

Editör Yardımcıları / Assistant Editors
Ömer GÜNDOĞDU
Merve ODUNCU
Uğur BİRLİK

Tasarım / Design
Kuban Matbaacılık Yayıncılık

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Birol AKGÜN	• Türkiye Maarif Vakfı
Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ	• Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY	• Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa BALCI	• İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Kudret BÜLBÜL	• Ankara Medipol Üniversitesi
Prof. Dr. Rıdvan CANIM	• Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer ÇAHA	• İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur DOĞAN	• Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Üyesi Mehmet DOĞAN	• Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit ERSOY	• Dışişleri Bakanlığı
Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ	• Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GÖZEN	• Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN	• Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN	• İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan KAPLAN	• Yükseköğretim Kurulu
Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU	• Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK	• İstanbul Medipol Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cengiz SAMUR	• Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf TEKİN	• Milli Eğitim Bakanlığı
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN	• Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Nasuh USLU	• Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet UZUN	• Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Ekrem YILDIZ	• Kırıkkale Üniversitesi

YAYININ İDARE ADRESİ / EDITORIAL OFFICE
TİKA, GMK Bulvarı No:140 Çankaya-ANKARA
Tel: +90(312)9397000 • Faks: +90(312)9397515-16
avryaetudleri@tika.gov.tr • www.tika.gov.tr

BASKI / PRINT

Baskı Yılı / Print Year: 2024

Baskı Yeri / Print Address: Kuban Matbaacılık Yayıncılık
İvedik Osb. Matbaacılar Sit. 1514. Sk. No: 20 Yenimahalle/ANKARA

Avrasya Etüdleri hakemli bir dergidir. TÜBİTAK/ULAKBİM SBVT tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı tarafından her yıl düzenli olarak yayımlanır.

Dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnızca yazarlarına aittir,

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığının düşünce ve politikasını yansıtan metinler olarak değerlendirilemez.

Para İle Satılmaz

İÇİNDEKİLER /

CONTENTS

Rahman NURDUN
5-28

SINO-IRANIAN 25-YEAR COMPREHENSIVE COOPERATION AGREEMENT:
A BALANCING ACT IN GEOPOLITICAL DYNAMICS

ÇİN-İRAN 25 YILLIK KAPSAMLI İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI: JEOPOLİTİK
DİNAMİKLERDE BİR DENGELEME EYLEMİ

Murat ÇELİK
29-54

ORTA DOĞU'DA BİR TÜRK DİPLOMATİK MİSYONUNUN KURULMASI
-TÜRK DİPLOMATİK ARŞİV BELGELERİNE GÖRE MASKAT
BÜYÜKELÇİLİĞİNİN TESİSİ-

THE INSTITUTION OF A TURKISH DIPLOMATIC MISSION IN THE MIDDLE EAST
-THE ESTABLISHMENT OF TURKISH EMBASSY IN MUSCAT ACCORDING
TO THE TURKISH DIPLOMATIC ARCHIVAL DOCUMENTS-

Yahya GÜLSEVEN
55-84

BÜYÜK GÜÇLER ARASI REKABET ALANI OLARAK KÜRESEL
ALTYAPI YARDIM GİRİŞİMLERİ

GLOBAL INFRASTRUCTURE AID INITIATIVES AS AN ARENA OF
GREAT POWER COMPETITION

Ayfer ERDOĞAN ŞAFAK
85-108

THE SOVIETS AND ARAB REPUBLICS' ALLIANCE AMID COLD
WAR DYNAMICS

SOĞUK SAVAŞ DİNAMİKLERİ EKSENİNDE SOVYETLER VE
ARAP CUMHURİYETLERİ İTTİFAKI

Hatice Zehra BÜYÜKTAVŞAN
109-130

ARNAVUTLUK'UN AFETSELLİĞİ VE 2019 DURRËS DEPREMİ
THE VULNERABILITY OF ALBANIA TO DISASTERS AND THE
2019 DURRËS EARTHQUAKE

Şerif DİLEK
131-158

RISING REGIONALIZATION: AN ASSESSMENT OF REGIONAL
TRADE AGREEMENTS

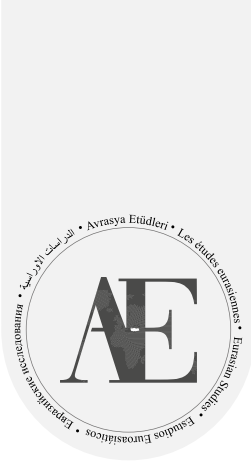
YÜKSELEN BÖLGESELLEŞME: BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARI
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

KİTAP TANITIM /

BOOK PROMOTION

Büşra TOSUN
159-162

MAĞRİB DİPLOMASİSİ: KUZEY AFRİKA DEVLETLERİNİN
DIŞ İLİŞKİLER TARİHİ

SINO-IRANIAN 25-YEAR COMPREHENSIVE COOPERATION AGREEMENT: A BALANCING ACT IN GEOPOLITICAL DYNAMICS

ÇİN-İRAN 25 YILLIK KAPSAMLI İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI: JEOPOLİTİK DİNAMİKLERDE BİR DENGELEME EYLEMİ

Rahman NURDUN*

ABSTRACT

On 27 March 2021, Iranian and Chinese Foreign Ministers signed the Sino-Iranian 25-year comprehensive cooperation agreement, which stands as a pivotal milestone in the evolving dynamics of international relations, particularly in the context of the intricate interplay between China and Iran. The rationale for these two countries reaching such an agreement emerges from a confluence of geopolitical, economic, and strategic imperatives. Both nations envisage substantial benefits from this collaboration, encompassing economic investments, technological exchanges, and geopolitical leverage. China's heavy investments in Iran underscore its commitment to bolstering economic ties and securing access to resources, while Iran stands to gain technological advancements and infrastructural development.

However, the implementation of this agreement encounters a labyrinth of challenges. Foremost among these challenges are the formidable barriers imposed by US sanctions on Iran, which impede the full realization of the agreement's potential. Geopolitical tensions, exemplified by conflicts in Ukraine, further complicate the landscape, casting shadows on the agreement's seamless execution. Amidst these challenges, the Iranian government adopts a positive stance, recognizing the strategic significance of this partnership. Yet, within academic circles in Iran, concerns and apprehensions reverberate,

ÖZ

27 Mart 2021 tarihinde İran ve Çin Dışişleri Bakanları, Çin-İran 25 yıllık kapsamlı işbirliği anlaşmasını imzaladılar ki bu, uluslararası ilişkilerin evrilen dinamikleri içinde, özellikle Çin ve İran arasındaki karmaşık etkileşimin bağlamında önemli bir dönüm noktası olarak durmaktadır. Bu iki ülkenin böylesi bir anlaşmaya varmasının nedeni, jeopolitik, ekonomik ve stratejik zorunlulukların birleşiminden ortaya çıkmaktadır. Her iki ülke de ekonomik yatırımlar, teknolojik alışverişler ve jeopolitik kaldıraç gibi geniş kapsamlı faydaları öngörmektedir. Çin'in İran'a yapmış olduğu büyük yatırımlar, ekonomik bağları güçlendirmeye ve kaynaklara erişimi sağlamaya olan taahhüdünü vurgularken, İran ise teknolojik ilerlemeler ve altyapı gelişimi elde etme niyetindedir.

Ancak, bu anlaşmanın uygulanması bir dizi zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklar arasında, İran'a yönelik ABD yaptırımlarının yarattığı güçlü engeller anlaşmanın potansiyelinin tam anlamıyla gerçekleşmesine engel olmaktadır. Ukrayna'daki çatışmalar gibi jeopolitik gerilimler, manzarayı daha da karmaşık hale getirerek, anlaşmanın sorunsuz bir şekilde yürütülmesine gölge düşürmektedir. Bu zorluklar arasında, İran hükümeti stratejik önemini tanıyarak olumlu bir tavır benimsemektedir. Ancak, İran'daki akademik çevrelerde endişeler ve kaygılar yankılanmakta, nüanslı bakış açılarını yansıtarak anlaşmanın uzun vadeli etkileriyle ilgili önemli soruları gündeme getirmektedir.

*Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Başkan Yardımcısı, Dr.

E-posta: r.nurdun@tika.gov.tr

ORCID ID: 0009-0009-1677-5226

Makale Atf Bilgisi: NURDUN Rahman, (2024). Sino-Iranian 25-Year Comprehensive Cooperation Agreement: A Balancing Act in Geopolitical Dynamics, Avrasya Etüdleri

Gönderim Tarihi: 06.12.2023 **Kabul Tarihi:** 26.12.2023

reflecting nuanced perspectives and raising critical questions regarding the agreement's long-term implications. With all these factors in mind, this article is intended to give the readers a succinct overview of Sino-Iranian relations, then proceed to focus on various facets of this agreement, finally, this study will try to present this agreement as a balancing act of China and Iran through a comprehensive analysis of its underlying rationale, benefits, challenges, and nuanced stakeholder perspectives.

Keywords: China, Iran, US, Agreement, Sanctions.

Bu faktörlerin hepsi göz önünde bulundurulduğunda, bu makale okuyuculara Çin-İran ilişkilerinin özlü bir genel bakışını sunmayı amaçlamaktadır; ardından bu anlaşmanın çeşitli yönlerine odaklanacak ve nihayetinde, bu çalışma, anlaşmanın temel nedenlerini, faydalarını, zorluklarını ve nüanslı paydaş perspektiflerini kapsamlı bir analizle Çin ve İran'ın dengeleme çabası olarak sunmaya çalışacaktır."

Anahtar Kelimeler: Çin, İran, Bileşik Devletleri, Anlaşma, Yaptırımlar.

Introduction

China-Iran relations have evolved significantly, encompassing economic, political, and strategic dimensions, shaping the geopolitics of the Middle East and Asia. In recent times, these relations have been characterized by mutual interests in energy, infrastructure development, and geopolitical alignments.

Economically, the bilateral ties have strengthened through substantial energy cooperation. Iran possesses extensive oil and gas reserves, and China, as one of the world's largest energy consumers, has sought to secure its energy needs. Both nations have engaged in energy agreements, including oil purchases, investments in Iran's energy sector, and discussions on energy infrastructure projects like pipelines and refineries. However, these collaborations have faced challenges due to international sanctions imposed on Iran, impacting the trajectory of their economic agreements.¹

Politically, China and Iran have displayed a pragmatic approach, emphasizing non-interference in each other's internal affairs. They have collaborated on diplomatic fronts, supporting each other in international forums on issues such as Iran's nuclear program and navigating regional tensions. Both nations have sought to maintain a strategic balance while safeguarding their national interests within the broader global geopolitical landscape.²

Strategically, the relationship has deepened through discussions on security cooperation, counterterrorism efforts, and shared concerns regarding regional stability. China has expressed interest in Iran's geopolitical positioning, especially within the context of its Belt and Road Initiative (BRI), viewing Iran as a crucial gateway to the Middle East and beyond. Furthermore, Iran perceives China as a potential ally to counterbalance Western influence, particularly amid tensions with the United States.³

However, these relations face complexities and challenges. The imposition of U.S. sanctions on Iran has influenced China's engagements, leading to a cautious

1 Nazanin Karimimakhsoos, "Iran's Role In China's Energy Supply," *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Dergisi*, 2023, Cilt 1, Sayı 3 pp. 125-129

2 Maria (Mary) Papageorgiou, Mohammad Eslami and Paulo Afonso B. Duarte, "A 'Soft' Balancing Ménage à Trois? China, Iran and Russia Strategic Triangle vis-à-vis US Hegemony", *Journal of Asian Security and International Affairs*, pp. 77-83, <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/23477970231152008> accessed on 9.12.2023; also see "Xi holds talks with Iranian president, eyeing new progress in ties", <https://english.news.cn/20230215/f9b61d15caa04ccaaf46fc39b2ab9f44/c.html>

3 Przemysław OSIEWICZ, "The Belt and Road Initiative (BRI): Implications for Iran-China Relations," *Przegląd Strategiczny*, 2018, Issue 11, p. 229. <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/ps/article/view/16700>

approach to protect its broader global interests. Additionally, regional dynamics and evolving geopolitical scenarios, including the changing power dynamics in the Middle East and Asia, shape the nature and trajectory of the China-Iran relationship.

A Brief History of Sino-Iranian Relations

China and Iran, rooted in ancient civilizations, shape their interactions and leadership perspectives based on shared cultural pride and a perceived victimization by Western powers. Their historical narratives reflect an unjust international system dominated by the West, challenging their regimes' legitimacy amid notions of limited sovereignty and universal human rights.⁴ Once influential, both nations faced semi-colonial status: Iran's division into "zones of influence" by imperial powers contrasted China's defeats by Western powers.⁵ The Chinese communist regime, established in 1949, encountered prolonged US-led sanctions. Iran, influenced by the UK and US, saw Western interventions shaping its politics, leading many Iranians to attribute the flaws of the Pahlavi regime to Western powers. Similarly, China used US-led sanctions to portray the West as adversaries. Pahlavi-era Iran had limited ties with China due to US pressure, although the Shah aimed for closer relations to assert an independent foreign policy. Mutual concerns about Soviet actions prompted Tehran and Beijing to explore cooperation. However, the Islamic Republic initially distrusted China, viewing it as a potentially exploitative great power.⁶

Mao Zedong's successor, Late Chinese Communist Party Chairman Hua Guofeng's meeting the Shah before Iran's regime collapse strained ties with Ayatollah Khomeini.⁷ However, China swiftly recognized the new Islamic Republic⁸ and bolstered relations during the Iran-Iraq War, selling arms and

4 John Calabrese, "China and Iran: Partners Perfectly Mismatched," *Manuscript*, August 18, 2006, Middle East Institute, p.2

5 Fan Hongda, "China's Policy Options towards Iran," *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)* Vol. 5, No. 1, 2011, pp. 47-48

6 Scott W. Harold and Alireza Nader, *China and Iran: Economic, Political, and Military Relations*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2012. https://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP351.html.

7 Fan Hongda, op.cit., also see John W. Garver, *China and Iran: Ancient Partners in a Post-Imperial World* (Seattle, WA: University of Washington Press, 2006), p. 59.

8 Kulsoom Belal, "China-Iran Relations: Prospects and Complexities," *Perspectives*, 2020, Vol. 17, No. 2 (2020), p.49, table URL: <https://www.jstor.org/stable/10.13169/polipers.17.2.0047>

empathizing with Iran's isolation.⁹ Shared revolutionary backgrounds against pro-Western regimes aligned their anti-Western stance.¹⁰ China sought regional influence, Iran needed arms amid its conflicts.¹¹ Despite Khomeini's non-aligned foreign policy, Iran pragmatically cooperated with China due to isolation.¹² China's non-expansionist history in Iran, technology provision, and disregard for Iran's actions abroad fostered the relationship. Post-1988, both countries shifted towards pragmatism from revolutionary ideals amid US isolation. Cooperation on arms, energy, and diplomatic fronts deepened, resisting Western pressures on human rights.¹³

From 1992, China's economic growth was accelerated, turning it into a net oil importer by 1993, augmenting Iran's importance due to its energy resources.¹⁴ Simultaneously, the US enforced "dual containment" against Iran and Iraq, fostering Iran's isolation and China's need for energy and stronger global ties. Following the discovery of Iran's uranium enrichment program in 2002, Western withdrawals from Iran and increased pressure on the country created new opportunities for Chinese involvement in Iran's domestic market and energy sector. Consequently, Chinese-Iranian relations matured, with China becoming Iran's top trading partner by 2007. To date, This pattern of close cooperation remained intact despite leadership change, emphasizing internal stability and a global economic strategy, thereby fostering deepening ties with Iran amid reduced emphasis on relations with the West.¹⁵

9 Hooman PEIMANI, "China and Iran: Energy Security Cooperation, but not Much More," *East Asian Policy*, p. 129; Seyed Reza Miraskari, Seyed, Komail Tayebi and Mohammad Vaez Barzani, *An Analysis of International Outsourcing in Iran-China Trade Relations*, *Journal of Money and Economy*, Volume 8, No.1, Winter 2013, p.121-122

10 Nabipour, Pourya (2021) "Iran and China: Political and Economic Aspects of the Strategic Relationship." *Ukrainian Policymaker*, Volume 8, 61-77. <https://doi.org/10.29202/up/8/7>

11 William Van Kemenade, "Iran's Relations With China and the West: Cooperation and Confrontation in Asia," November 2009, Netherlands Institute of International Relations, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20091100_cdsp_paper_kemenade_iran.pdf; for a detailed account of Sino-Iranian Military Cooperation, see Vahid Ghorbani, Mostafa Pakdel Majd and Mehrdad Alipour, "An Analysis of China's Military Diplomacy towards Iran", https://irfajournal.csr.ir/article_145358_c6417b6cd40b344a8f889c734debd077.pdf

12 Mohsen Sahriatinia, "Iran-China Relations: An Overview of Critical Factors," *IRANIAN REVIEW of Foreign Affairs*, Vol. 1, No. 4, Winter 2011, pp. 57-85, <https://www.isrjournals.com/images/pdf/3-Shariatinia.pdf>.

13 Will Green, Taylore Roth, "China-Iran Relations: A Limited but Enduring Strategic Partnership," *Staff Report*, June 28, 2021 U.S.-China Economic and Security Review Commission, https://www.uscc.gov/sites/default/files/2021-06/China-Iran_Relations.pdf

14 James Tang, "With the grain or against the grain? Energy security and Chinese foreign policy in the Hu Jintao era", https://ink.library.smu.edu.sg/cgi/viewcontent.cgi?article=3629&context=soss_researchp.3

15 Scott W. Harold and Alireza Nader, op.cit.

Background of the Sino-Iranian 25-year Comprehensive Cooperation Agreement

The leaked draft of Sino-Iranian 25-year deal, which caught worldwide attention in July 2020, belies its origins, traced back to its initial declaration in 2016 during President Xi Jinping's official visit to Tehran. Its fruition underwent a protracted process of deliberation and negotiation, hampered notably by the abrupt disruption caused by Washington's withdrawal from the 2015 nuclear accord and subsequent reinstatement of sanctions against Iran, leading to a complex and protracted negotiation phase between the two nations.¹⁶

This negotiation trajectory undoubtedly faced complexities aggravated by the abrupt shift caused by Washington's withdrawal from the 2015 nuclear agreement, prompting the resumption of sanctions against Iran since 2018. Nevertheless, discussions between Iran and China gained momentum anew, propelled by escalating tensions between the United States and China. Beijing, seeking avenues to counter what it perceives as American coercive tactics, notably the extraterritorial sanctions imposed on Iran, moved to expedite negotiations with Tehran.¹⁷

The recent revelation and emphasis on the 25-year strategic Agreement between the two nations pivot less on the evolving dynamics between Tehran and Beijing and more on the rapidly deteriorating relations between Washington and Beijing. China's strategic recalibration seeks spheres where it can wield influence, and Iran emerges as a pivotal opportunity within this geopolitical chessboard.¹⁸ Some western scholars believed that from the standpoint of China, the potential signing of such an agreement holds significant commercial significance, geared toward securing enduring advantages for Chinese enterprises. This includes strategic access to oil field development and cost-efficient energy imports. Chinese tactics often involve capitalizing on political vulnerabilities to secure favorable conditions. In this instance, leveraging the coronavirus crisis, ongoing sanctions against Iran, and Iran's substantial investment requirements serve China's objective of securing preferential terms for its companies over an extended period.¹⁹

16 Sima Shine, "Eyal Propper and Bat Chen Druyan Feldman, Iran and China: On the Way to a Long-Term Strategic Agreement?" Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep25517> Accessed: 01-09-2023

17 Alex Vatanka, Making sense of the Iran-China strategic agreement, April 26, 2021 <https://www.mei.edu/publications/making-sense-iran-china-strategic-agreement>

18 Ibid.

19 Sima Shine, "Eyal Propper and Bat Chen Druyan Feldman, op.cit.

The Sino-Iranian 25-year deal emerges against a backdrop of shifting geopolitical landscapes and strategic imperatives for both nations. Historically, China and Iran share centuries-old cultural and economic ties along the ancient Silk Road. However, their contemporary Agreement gained momentum due to converging interests and geopolitical dynamics.²⁰

For China, the deal aligns with its ambitious Belt and Road Initiative (BRI)²¹, seeking to expand its economic reach and secure vital energy resources.²² Iran, possessing abundant oil and gas reserves, becomes a crucial component in China's quest for energy security amidst global competition. Moreover, as the United States imposed sanctions on Iran, China found an opportunity to deepen ties, benefit from discounted oil prices, and invest in Iran's infrastructure and technology sectors.²³

Iran, on the other hand, facing economic pressures due to sanctions, sought international partners willing to engage despite US-led restrictions. This prompted Iran to move towards China, finding in Beijing a potential ally capable of providing economic stability and technological advancements while diminishing reliance on traditional Western partners.²⁴

Simultaneously, the geopolitical context played a crucial role. Both nations found themselves at odds with the United States, albeit for different reasons. China faces growing tensions with the US over trade, technology, and geopolitical influence²⁵, seeking alliances to counterbalance American dominance. Iran, on the other hand, confronts US sanctions and regional challenges, prompting it to seek strategic alliances that defy American pressures.²⁶

20 Nadeem Ahmed Moonakal, "The Impact and Implications of China's Growing Influence in the Middle East," <https://thediplomat.com/2022/07/the-impact-and-implications-of-chinas-growing-influence-in-the-middle-east/> accessed 11.12.2023

21 For Iran's complex feelings about China's Belt and Road Initiative, see Mohsen Shariatina & Hamidreza Azizi (2019): "Iran and the Belt and Road Initiative: Amid Hope and Fear, *Journal of Contemporary China*," DOI: 10.1080/10670564.2019.159410

22 Yu Hong/余虹, "一带一路" 与中伊签署《全面合作计划》 /On Belt, One Road and Comprehensive Cooperation Agreement Signed between China and Iran, <https://nus.edu.sg/newshub/news/2021/2021-04/2021-04-27/AGREEMENT-lhzb-27apr-p10.pdf>, erişim: 2.12.2023

23 Jacopo Scita, "China-Iran: A Complex, Seesaw Relationship," *Commentary*, 8 February 2019, Italian Institute for International Political Studies, https://www.ispionline.it/sites/default/files/publicazioni/commentary_scita_08.02.2018.pdf

24 Nasser Hadian, "Iran & China: An Iranian View", <https://iranprimer.usip.org/blog/2023/jun/27/iran-china-iranian-view> accessed 9.12.2023

25 Barbara Lippert, Volker Perthes, "Strategic Rivalry between United States and China," <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2020RP04/> accessed 6.12.2023

26 Akmal, Dawi, "US Concerned as Iran Maneuvers Diplomatically Around Globe", <https://www.voanews.com/a/us-concerned-as-iran-maneuvers-diplomatically-around-globe/7137639.html>

This convergence of economic interests, geopolitical shifts, and mutual grievances with the US culminated in the Sino-Iranian 25-year agreement. It symbolizes not just an economic collaboration but a strategic alliance aiming to recalibrate regional dynamics,²⁷ challenge Western dominance, and assert both nations' influence on the global stage.

The Rationale for Concluding the Agreement

The 25-year deal between China and Iran, as one of the results of Iran's 'look East' approach,²⁸ holds multifaceted motives for both nations, deeply intertwined with geopolitical and strategic considerations, and China perceives the Agreement as a means to counterbalance and contain the growing US influence, particularly within the Middle East region. By fostering a strategic Agreement with Iran, China aims to limit US dominance and shift the focal point of conflict from Southeast Asia to the Middle East.

The deal allows China to bolster its economic and trade interests, securing resources and markets amid a changing global landscape. It provides stability and access to Iran's resources, particularly crucial amid increasing tensions with the US. Considering Biden's policies, China is treading cautiously and strategically. It anticipates potential US containment strategies and aims to pre-emptively secure allies and resources, fostering strategic ties in the Middle East to counterbalance US influence globally.²⁹

Iran faces severe economic challenges, compounded by US sanctions. Partnering with China offers economic respite, tapping into China's extensive trade networks and potentially alleviating the economic crisis exacerbated by US sanctions. Iran sees China as a strong ally against US pressure³⁰, especially concerning the revival of the nuclear deal. The agreement with China signifies a strategic alignment to withstand US sanctions and mitigate the economic fallout. Iran's engagement with China aligns with Iranian Supreme Leader's directives to look towards the East. This shift is a response to fading expectations from

27 For the Agreement' implications for the region, see Areeja Syed, Adil Khan and Muhammad Ejaz, "Sino-Iranian Comprehensive Strategic Relations: Implications for the Region", *Journal of Development and Social Sciences* April-June 2022, Vol. 3, No. 2, [http://dx.doi.org/10.47205/jdss.2022\(3-II\)50](http://dx.doi.org/10.47205/jdss.2022(3-II)50), p. 537-548

28 Fan Hongda (2022) China-Iran Relations from the Perspective of Tehran's Look East Approach, *Asian Affairs*, 53:1, 51-67, DOI: 10.1080/03068374.2022.2029053

29 RASANAH, "the Iran -China 25-Year Comprehensive Strategic Partnership: Challenges and Prospects," *Position Paper*, <https://rasanah-iiis.org/english/position-estimate/the-iran-china-25-year-comprehensive-strategic-partnership-challenges-and-prospects/>

30 Will Green, Taylore Roth, op.cit.

the Biden administration and the need to diversify diplomatic and economic alliances beyond Europe.³¹

In essence, the agreement is a convergence of interests between Iran and China, driven by a desire to counter US influence, secure economic stability, and foster strategic alliances in response to evolving geopolitical dynamics, particularly within the context of Biden's foreign policy and US-China rivalry.³²

Iran and the People's Republic of China uphold a relationship marked by positivity, yet their political cooperation is hindered by differing ideologies. A sustained alliance between a theocratic republic and a communist state seems improbable, yet both persist in cooperation, fostering increasingly complex bilateral ties. This pragmatic alignment stems from Western pressure and economic necessities. Viewing the U.S. presence in Asia as a threat, both nations work to limit American influence across the Middle East, Central Asia, East Asia, and Southeast Asia, shaping their partnership based on shared security concerns.³³

The Agreement's Benefits for Both China and Iran

When taking a close look at the leaked draft document, the salient points of the Agreement encompass the following significant provisions:

1. Ensuring a continuous supply of oil to China over 25 years at subsidized rates, contingent upon Beijing's substantial investment of \$400 billion across diverse sectors within Iran, notably in infrastructure development encompassing railways and ports like Chabahar and others.
2. Facilitating a specialized mechanism to facilitate financial transactions between the two nations, conducted in the Chinese yuan currency, aimed at aiding traders engaged in bilateral commerce.
3. Exploring the prospect of establishing oil storage facilities within Chinese territories, allowing for stockpiling or potential re-exportation without tax obligations.
4. Collaborative efforts in intelligence sharing and the enhancement of information infrastructure tailored for a 5G telecommunication network.
5. Strategic endeavors directed towards positioning Iran as the central hub of the Silk Road's trade route within the Middle East, diverting its path from the Arabian Peninsula.

31 Sajjad Talebi, "Iran-China Relations: An Iranian Perspective," <https://www.twai.it/journal/tnote-29/>

32 Rasanah, *op.cit.*

33 Przemysław Osiewicz, *op.cit.* p. 225.

6. Cooperative initiatives alongside Russia to establish connectivity between the Sea of Oman and the Arabian Gulf with northern Europe through Azerbaijan and Russia, as well as linking the southern Iranian coast with the Baltic Sea.
7. Proposal for the construction of gas and oil pipelines originating from southern Iran and extending to the Mediterranean via Iraq, Syria, and Lebanon, culminating in connection points at the Syrian port of Baniyas and the Lebanese port of Tripoli.
8. Collaboration encompassing military, defense, and security realms, encompassing elements such as training programs, research initiatives, and joint endeavors pertaining to strategic concerns.³⁴

Judging from the contents of the Agreement, *we can conclude that its implementation is poised to grant China several strategic advantages*. Primarily, it will bolster China's geopolitical influence in West and Central Asia, expanding its political footprint within the Middle East. This move serves as a counter to US containment efforts aimed at constraining China's global ascendance over the long haul, prompting comparisons to a contemporary Cold War scenario. Furthermore, within the scope of its "peaceful rise policy," China stands to achieve substantial economic gains through increased investments in significant economic projects and ventures.³⁵

Conversely, the deal presents Beijing with expanded market opportunities in Iran and neighboring regions, facilitating joint ventures and granting access to Central Asian markets while streamlining routes to Europe for its products. Moreover, the deal holds the potential to mitigate geopolitical risks for China's economy by diversifying its sources of oil within the Middle East. Indeed, recent trends in Iran's economic landscape demonstrate a notable shift, with China emerging as Iran's foremost oil purchaser and primary trading partner, surpassing the United States.³⁶ Currently, approximately 60 percent of China's oil needs are met from this region. The deal promises a consistent supply of oil and

34 Lucille Greer and Esfandyar Batmanghelidj, "Last Among Equals: The China-Iran Partnership in a Regional Context," *Occasional Paper Series* No. 38 | September 2020, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/MEP_200831_OCC%2038%20v3%20%281%29.pdf, erişim.1.12.2023, p. 1, pp.23-37

35 Mohammadbagher Forough, "In Between The Us And China", *İRAM Yayınları*, p.9, https://iramcenter.org/uploads/files/Iran_between_the_US_and_China.pdf

36 Zulfarğar Ahmed, Muhammed İsmail, Atta Ui Rehman Malik, "China-Iran Relations: Emerging Challenges For United States Of America In The Middle East" https://www.researchgate.net/publication/370757362_CHINA-Iran_Relations_Emerging_Challenges_For_United_States_Of_America_In_The_Middle_East

petrochemicals at reduced prices. Additionally, should Iran develop oil depots on Chinese territory, this could further diminish China's shipping costs, adding to its economic advantages.³⁷

As far as the benefits for Iran are concerned, the deal yields substantial gains for Iran, particularly in the short term, by securing a robust ally in the global arena, enabling a degree of equilibrium amid US attempts at isolation. Primarily, Iran benefits from China's support as a significant participant in the nuclear deal, leveraging this to expedite negotiations with the United States towards sanction removal, crucial for its embattled economy. Economically, Iran is heavily reliant on Chinese support, with Beijing standing as Tehran's primary trade partner for the past decade. Ever since China became a net oil importer in early 1990, the economic cooperation between China and Iran has deepened.³⁸ China has expanded its engagement with Iran's oil industry, extending beyond crude oil procurement to substantial involvement in both upstream and downstream production processes through considerable investment. The predominant focus of China's substantial commitments lies in "upstream development," denoting activities related to the exploration and extraction of crude oil.³⁹ Since 2005, the collaborative efforts between China and Iran have culminated in the signing of seven prominent upstream agreements within the energy sector, engaging all three preminent state-owned energy enterprises of China: the China National Petroleum Corporations (CNPC), Sinopec, and the China National Offshore Oil Corporation.⁴⁰

To give examples in terms of sector-wise, in the realm of bilateral trade, China predominantly imports primary products from Iran, including but not limited to oil, petrochemicals, natural gas condensate, minerals, construction stone, carpets, dried fruits, and saffron. Conversely, China exports machinery parts, tires, railway steel rails, steel products, air conditioners, computer components, motors, electrical equipment, chemical dyes, glass, and related goods to Iran. This

37 Rasanah, op.cit.

38 HU Shuhan / 胡纾寒, 钟帅 / ZHONGShuai 沈镭 / SHENLei 薛静静 / XUE Jingjing / 美国全面制裁伊朗对中国能源安全的影响与对策建议 / The influence of the United States's comprehensive sanctions against Iran on China's energy security and the related countermeasure, 中国矿业, 第27卷第10期 2018年10月/China Mining Magazine, Vol.27, No.10 Oct. 2018, p.55

39 Ibid.

40 Peter Mackenzie, "A Closer Look at China-Iran Relations", *Roundtable Report*, September 2010, <https://www.cna.org/reports/2010/D0023622.A3.pdf>, Manojeh Dorraj and Carrie L. Currier, "Lubricated With Oil: Iran-China Relations in a Changing World", <https://mepc.org/journal/lubricated-oil-iran-china-relations-changing-world> accessed on 11.12.2023

export spectrum encompasses direct exports from China to Iran as well as exports associated with engineering contracting projects.⁴¹

Regarding mutual investments, as of the end of 2015, China's direct investment stock in Iran amounted to \$3.915 billion, while Iran's cumulative actual investment in China reached \$1.11 billion. Infrastructure development, energy, automotive and motorcycle manufacturing, agriculture, and tourism stand as the primary sectors for Chinese investment in Iran. Key Chinese direct investment projects in Iran include the establishment of Iran Haier Company, a joint venture formed by Haier Group in the Isfahan Industrial Park, investment by Suzhou Valve Factory to establish a joint valve production plant in Iran, and the joint assembly of metro passenger cars by Northern Industries and Changchun Bus Factory in collaboration with Tehran Urban and Suburban Railway Company. Moreover, a substantial portion of Chinese investments enters the Iranian market through financing and loans provided by the Export-Import Bank of China and the China Development Bank for Sino-Iranian cooperative projects. These encompass upstream development projects undertaken by China National Petroleum Corporation utilizing the "buy-back" model for oil and gas, as well as non-oil and gas engineering projects structured under the EP (Engineering-Procurement) and EPC (Engineering-Procurement-Construction) models.⁴²

In the realm of engineering contracting, Sino-Iranian cooperation encompasses a broad spectrum spanning energy, transportation, steel, non-ferrous metals, power generation, chemicals, mining, telecommunications, automotive, motorcycle assembly, and home appliances. Several collaborative projects have significantly contributed to Iran's economic development, fostering enduring benefits for its people and garnering favorable local reputations. For instance, the Alarak Power Plant constructed by Dongfang Electric Group stands as Iran's most crucial power generation facility, surpassing local standards in operational efficiency. Similarly, China Water Resources and Hydropower Construction Group's project, the Taleghan Hydroelectric Station in Iran, earned widespread acclaim from the government and industry insiders for its high-speed, high-quality execution.⁴³

41 Lu Jin / 陆瑾, "一带一路" 视角下中国与伊朗的经济合作 / Economic Cooperation Between China and Iran from the Perspective of the Belt and Road Initiative, *阿拉伯世界研究*, 2016 年第 6 期 / *Arab World Studies*, No.6, 2016, pp. 24-25

42 Ibid.

43 Ibid

In 2018, the China National Machinery Industry Corporation inked an extensive contract valued at US\$845 million. This agreement aimed to construct a railway network connecting Hamedan and Sanandaj cities in western Iran to Tehran, with an anticipated completion date slated for 2022. Additionally, reports indicated that China extended a substantial loan amounting to US\$1.9 billion specifically earmarked for the development of a high-speed railway project spanning from Tehran to Iran's Isfahan province. The construction of this ambitious railway initiative involves collaboration with China Railway Group, signifying China's significant involvement in Iran's infrastructural development within the transportation sector.⁴⁴ Other key project such as the Tehran Metro project, jointly undertaken by CITIC Group, Northern Industries, and China National Technical Import & Export Corporation, involving participation from over 50 large Chinese state-owned enterprises, not only provided immense convenience to the Iranian populace but also offered firsthand experience of China's subway construction prowess. Additionally, China Nonferrous Group's executed and pending engineering project contracts in Iran surpass \$4 billion, achieving multiple pioneering milestones and laying the groundwork for Iran's nonferrous metallurgical industry. Despite Western sanctions on Iran, dozens of oil and gas engineering service and supporting enterprises such as CNPC, Sinopec, and CNOOC maintained uninterrupted long-term collaborations with Iran in oil field risk exploration, development, engineering services, refinery expansions, and renovations.⁴⁵

Furthermore, telecommunication equipment and technical services provided by companies like Huawei, ZTE, and FiberHome have garnered substantial market share and commendation in Iran. Presently, Chinese enterprises have over 50 major ongoing projects in Iran, with accumulated contract values surpassing 100 billion RMB. Among these, 40 projects are in the realm of engineering contracting, amounting to approximately 60 billion RMB in contract value.⁴⁶

The facts and figures provided above underscores Iran's significant dependence on China within the realm of global trade. Since 2015, more than 20% of Iran's external trade has been conducted exclusively with China. Notably, up until 2017, Iran's export share to China mirrored its import share from the same source. This symbiotic relationship was shaped amid rigorous international

44 Angela Stanzel, "China's path to geopolitics: case study on China's Iran policy at the intersection of regional interests and global power rivalry," <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/79066>

45 陆瑾, Lu Jin, op.cit.

46 Ibid.

economic sanctions, resulting in Iran's financial seclusion from global networks. Consequently, the predominant mode of transactions involved cash transactions or reciprocal exchanges. The 2017 withdrawal of the United States from the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA), commonly known as the Iran nuclear deal, further constrained Iran's trade opportunities, fostering an increase in trade volumes with countries willing to circumvent imposed sanctions. Many of Iran's domestic products heavily rely on input sourcing from international origins. Post-2017, Iran's heightened reliance on Chinese consumer goods emerges as a pragmatic response to severe international sanctions impeding its domestic production capacity. Essentially, Iran's dependency on China arises from its incapacity to domestically produce, compelling reliance on foreign acquisition, with China standing out as one of the few accessible suppliers for Iran.⁴⁷ In other words, the nature of Iran and China's interactions has predominantly favored China's interests over Iran's, with the shared similarities providing greater advantages to the Chinese side. Moreover, Iran's direct opposition to the United States in the Persian Gulf and West Asia has presented a unique and advantageous opportunity for China.⁴⁸

This kind of economic alliance has deepened amidst international sanctions against Iran, with China alone accounting for a quarter of Iran's total exports in 2020. The establishment of specialized financial mechanisms between the two nations could further heighten Iran's dependency on China. If China upholds its commitments, Iran stands to gain considerable economic, political, and military advantages in both the short and long term: Despite a decline in bilateral trade from \$52 billion in 2014 to approximately \$20 billion in the 2020/2021 fiscal year due to sanctions and plummeting oil prices, China remains Iran's most vital trade partner. China imported 26 percent of Iran's total exports during this fiscal year, particularly in oil and petrochemicals. Investment in Iran's infrastructure, including the development of Chabahar port and railway construction, holds the promise of augmenting regional trade. These developments position Iran to engage neighboring countries like Afghanistan and Central Asia, attracting international investments post-lifting of US sanctions.⁴⁹

47 Sahand E.P.Faez, 從中東影響歐洲 伊朗在中國政策中之可能角色 / Iran as a Candidate and China's Reach on Europe through the Middle East, 歐亞研究 第十六期 2021.07 / Eurasian Studies Quarterly, No.16

48 Ali Omid, Ehsan Fallahi and Kourosh Ziabari, "Analyzing the Contrast between Chinese Economic Pragmatism and Iranian "Look to East" Optimism", *International Journal of China Studies*, Vol. 12, No. 2, December 2021, P.302, <https://ejournal.um.edu.my/index.php/IJCS/article/view/36512>

49 Ranasah, op.cit.

Iran anticipates enhancing its role in international transit trade by joining the Belt and Road initiative.⁵⁰ Plans include the creation of international corridors for goods passage from Asia to Europe through Iranian ports, Azerbaijan, and Russia, potentially via high-speed trains.⁵¹

It is believed that the high degree of complementarity in the economic sphere between China and Iran will serve as the foundation and driving force for continued cooperation. China's status as having the world's largest foreign exchange reserves provides robust support for Chinese investment in Iran. In a new scenario free from sanctions and constraints, both China and Iran will establish new intersections and points of convergence in their interests. China stands as the most suitable partner for Iran in developing infrastructure and advancing industrialization. This collaboration can assist Iran in enhancing its industrial technological capabilities and achieving upgrades in industrial sectors. Chinese enterprises demonstrate considerable strength in equipment manufacturing, with the production of over 200 industrial products ranking at the forefront globally while maintaining a price advantage of roughly one-third compared to similar products worldwide. Beyond manufacturing, China also excels in numerous fields such as telecommunications, high-speed rail, aerospace, electronic technology, satellite positioning systems, and nuclear energy, boasting internationally advanced levels of expertise.⁵²

China represents Iran's largest and most stable market for crude oil exports. The increasing demand for clean energy will likely make China a crucial potential market for Iran's natural gas exports. China's capacity to absorb Iran's petrochemical products is unparalleled by other nations. Annually, China imports a substantial volume of around 3 to 4 million tons of methanol alone. Iran exports significant quantities of iron, copper ore, and other minerals to China. Long-term cooperation exists between both nations in the development of aluminum, gold, and other mineral resources. This Agreement reflects a mutually beneficial relationship based on economic complementarity and strategic interests between

50 Fa Hongda / 范鸿达, 中国在伊朗推进“一带一路”战略倡议的政治环境与因应 / China's "Belt and Road Initiative" in Iran: political environment and coping style, 西亚非洲 2016年第2期 / West Asia and Africa, No.2, 2016. pp. 59-64

51 Lu Ji / 陆瑾, op.cit.p. 22

52 Lu Jin / 陆瑾, 历史与现实视阈下的中伊合作: 基于伊朗人对“一带一路”认知的解读 / Sino-Iranian Cooperation from Historical and Present Perspectives: Based on Iranians' Understanding of the 'Belt and Road' Initiative, 西亚非洲 2015年第6期 / West Asia and Africa, No.6, 2015, p. 64

China and Iran, facilitating technological exchange, industrial development, and resource utilization.⁵³

Challenges in the Implementation of the Agreement

US Sanctions and Nuclear Deal Withdrawal

Although it looks quite perfect on the paper, the realization of the Iran-China 25-Year Comprehensive Cooperation Agreement faces formidable impediments, significantly impacting the potential benefits for both nations. Foremost among these hurdles are the persistent sanctions against Iran, posing a substantial barrier to fostering economic ties and deterring prospective Chinese investments.⁵⁴ The lifting of sanctions remains a crucial prerequisite for stimulating Chinese interest in engaging with Iran's economic landscape. Until then, the prospects for substantial Chinese investments in Iran remain subdued.⁵⁵

Moreover, the ongoing uncertainties surrounding the Vienna talks aimed at reviving the 2015 Nuclear Deal constitute another considerable impediment to the successful implementation of the Iran-China 25-year agreement. Iran's nuclear program and the subsequent withdrawal of the United States from the agreement have had profound ramifications on Iran's political economy. These developments have disrupted collaborative initiatives between Tehran and Beijing, further exacerbating the obstacles to materializing joint projects. Hence, the protraction of uncertainties in the nuclear negotiations might significantly impede the progress of the 25-year accord between Iran and China.⁵⁶

Ukraine Crisis

The geopolitical ramifications stemming from Russia's incursion into Ukraine pose potential ramifications for the Iran-China agreement's implementation. The enduring crisis in Ukraine holds vast implications for multiple nations, including Iran, thereby potentially influencing Tehran's political, economic, and energy dynamics, particularly in its engagement with China. The enduring implications

53 Ibid.

54 Jacopo Scita. 28 Dec 2021, China-Iran relations *from: Routledge Handbook ON China-Middle East Relations*, p.171, Routledge Accessed on: 25 Oct 2023 <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781003034520-14>

55 Umud Shokri, "Obstacles and opportunities for closer Iranian-Chinese economic cooperation" <https://www.mei.edu/publications/obstacles-and-opportunities-closer-iranian-chinese-economic-cooperation> accessed 11.12.2023

56 Yasir Rashid, "The Latest Status of the 25-Year Comprehensive Cooperation Agreement Between Iran and China," <https://iramcenter.org/en/the-latest-status-of-the-25-year-comprehensive-cooperation-agreement-between-iran-and-china-737>, accessed 2.12.2023

of the Ukraine crisis may introduce both opportunities and challenges that could significantly shape Iran's future relations with China in various spheres over the long term.⁵⁷

Public Opinions in Iran

Public opinion in Iran and different approaches of influential figures in political and academic circles pose serious challenges for the Iranian government to implement the Agreement.

From the official perspective, the Agreement between China and Iran underscores pragmatic considerations shaping their bilateral support. President Rouhani's spokesperson, Ali Rabii, acknowledges the plan's pivotal role in strengthening Sino-Iranian relations, the emphasis on "this plan showcases the failure of US efforts to isolate Iran and disrupt its global connections" illuminates the influential role of US-Iran relations in Iran's strategic approach towards China. This indicates a reactive dimension in Iran's policy decisions vis-à-vis China, primarily directed at dismantling the US blockade rather than exclusively bolstering Sino-Iranian cooperation.⁵⁸

Iran's Foreign Minister Zarif, on the other hand, clarified to parliament that the pact's signing does not abandon the diplomatic principle of "neither East nor West" but represents a strategic choice considering prevailing circumstances and global power shifts. He underscored Iran's enduring economic struggle against US-led economic sanctions to allay concerns among lawmakers regarding Iran's alignment with China. Contrary to Rabii's implicit stance, Zarif's statement explicitly reaffirms Iran's current pursuit of Sino-Iranian cooperation as pragmatic, reiterating the diplomatic principle of avoiding alignment with specific geopolitical blocs.⁵⁹

According to Gholamreza Ansari, the Economic Diplomacy Deputy at the Iranian Foreign Ministry, the 25-year Iran-China cooperation agreement extends far beyond the realm of mere economic collaboration. Ansari also clarified that the final version of the agreement would encompass not only economic facets but also incorporate cooperation between various judicial and parliamentary

57 Ibid.

58 <https://www.yjc.ir/fa/news/>

59 "Nothing to Hide about Iran-China 25-Year Deal: FM Zarif," <https://www.tasnimnews.com/en/news/2020/07/05/2299935/nothing-to-hide-about-iran-china-25-year-deal-fm-zarif>; also see <https://www.mashregnews.ir/news/>

entities from both nations. Additionally, Ansari highlighted a significant shift in trade dynamics, noting that the Chinese yuan had replaced the dollar in Iran-China transactions, including the trade of oil. He emphasized that despite global dynamics, China remained a prominent purchaser of Iranian oil.⁶⁰

Hesameddin Ashena, an adviser to President Rouhani, characterizing the accord as emblematic of “diplomatic success.” Ashena emphasized the significance of a nation’s strength lying in its capacity to forge alliances and participate in coalitions rather than being relegated to isolation. This sentiment underscores the strategic importance attributed to the agreement as a testament to Iran’s diplomatic prowess, showcasing its ability to engage constructively on the international stage through collaborative initiatives and partnerships.⁶¹

In short, we can conclude that these Iranian government officials’ perspectives on the Iran-China agreement converge on strategic pragmatism but differ in emphasis. While Ali Rabii’s stance emphasizes countering US isolation and enhancing Sino-Iranian ties reactively, Zarif’s view supports strategic alignment without forsaking diplomatic neutrality, addressing economic concerns. While Gholamreza Ansari extends the deal’s scope beyond economics, highlighting comprehensive collaboration and currency shift, Hesameddin Ashena underscores diplomatic success through alliances, highlighting Iran’s engagement over isolation.

However, harsh remarks of some well-known Iranian politicians are rather worrisome for the government. For instance, former Iranian President Mahmoud Ahmadinejad has publicly articulated his stance regarding the purported clandestine 25-year agreement between Iran and China, stating unequivocally that the Iranian populace would not acknowledge such an accord. His statement emphasized the imperative of transparency and public disclosure concerning any contractual engagements with foreign nations. Ahmadinejad’s remarks were prompted by ambiguous reports surrounding a potential extensive cooperation pact with China, with no explicit elucidation of its specifics or the current stage of its development. This astute maneuver by Ahmadinejad bears the hallmark of a shrewd populist, leveraging the opportunity to project himself as a champion

60 “Iran-China Strategic Partnership Wider Than Economy, Say Officials,” <https://old.iranintl.com/en/world/iran-china-strategic-partnership-wider-economy-say-officials> accessed on: 2.12.2023

61 “China and Iran sign 25-year strategic cooperation agreement,” <https://www.france24.com/en/asia-pacific/20210327-china-and-iran-sign-25-year-strategic-cooperation-agreement>, accessed on 2.12.2023

of Iranian national sovereignty while capitalizing on the lack of transparency surrounding the alleged agreement.⁶²

Ali Mutahhari, a prominent figure in Iranian politics and a former member of multiple parliamentary sessions, garnered support from intellectuals, students, and the middle class in Iran for his boldness in addressing internal regime issues. His scrutiny of the legitimacy of collaboration with China included deliberate amplification of China's policies toward its Muslim population, raising apprehensions about the credibility of the China-Iran 25-year cooperation plan. Motahhari's commentary depicted concerns about "Chinese authoritarianism," intensifying existing fears within Iranian society of potential subordination to China or jeopardizing Iran's interests. This narrative could impede the formation of a favorable public opinion toward Sino-Iranian cooperation.⁶³

Abbas Abdi, a respected reformist political activist and journalist within Iran's intellectual circles, openly opposed the China-Iran 25-year cooperation plan. He advocated for engaging in such agreements with multiple nations, cautioning against the inherent risk of Iran becoming overly reliant on China by exclusively committing to this Agreement. Abdi highlighted the current government's pragmatic motives behind the prolonged cooperation deal with China, attributing it to Iran's dire financial circumstances.⁶⁴

Given their prominent positions in Iranian politics, the government might find the outspoken criticisms from these politicians concerning. These perspectives underscore apprehensions regarding Iran's susceptibility to Chinese influence or dependency stemming from the exclusive nature of the cooperation agreement. These remarks can potentially create concerns within the government due to their impact on public perception, diplomatic relationships, and domestic stability. Such criticisms, especially when voiced by influential figures, may challenge the government's authority, disrupt its diplomatic efforts, or exacerbate internal tensions.

Some prominent Iranian scholars also expressed their concerns in relation to the deal. For instance, Tehran University professor Sadegh Zibakalam's scrutiny of the China-Iran 25-year comprehensive cooperation plan emphasizes its delicate

62 "An Iran-China 25-Year Agreement: Wishful Thinking Or A 'Lion-Dragon Pact'?" <https://en.radiofarda.com/a/iran-china-25-year-agreement-reality-or-fiction/30696729.html>, accessed on 2.12.2023

63 <https://aftabnews.ir/fa/news/> accessed on accessed on: 2.12.2023

64 Ibid.

standing within Iranian society and the pervasive opposition it encounters. He explicitly attributes this resistance to a fundamental deficit in trust towards Beijing, underscoring that educated Iranians, in contrast to many government officials who hold Russia and China in high esteem, harbor significant mistrust toward both nations. Zibakalam's remarks not only convey skepticism about the long-term collaboration between Iran and China but also underscore a deep societal distrust toward the government, indicating insufficient popular backing for the strategic cooperation between the two countries.⁶⁵

Another Iranian economist, Hossein Raghfar believes that the existing managerial framework in the nation appears ill-prepared to engage in equitable negotiations with China. Consequently, a call for public discourse on the Iran-China agreement is imperative, facilitating comprehensive analysis by domain specialists to scrutinize its multifaceted aspects and identify inherent shortcomings. Regrettably, the dearth of specific details within the agreement presents challenges, as it primarily comprises broad outlines encapsulated in a memorandum. Substantive deficiencies within this memorandum warrant scholarly attention, prompting an examination of its intricacies and potential drawbacks. His stance, rooted in interests rather than strategic alignment, reflects a pragmatic perspective.⁶⁶

To sum up the views expressed by these Iranian scholars, it is quite obvious that Sadegh Zibakalam emphasizes societal mistrust toward China, highlighting a lack of public support for the Iran-China deal due to widespread skepticism. This contrasts with Hossein Raghfar's focus on managerial inadequacies and the need for transparent discourse to address substantive deficiencies in the agreement. Both underscore skepticism, Zibakalam societal, Raghfar managerial, highlighting the need for public engagement. Their common ground lies in addressing deficiencies within the Iran-China agreement from different perspectives – societal trust and managerial competence.

Conclusion

The assessment of the Iran-China agreement portrays a complex and intricate scenario that encompasses diverse rationales and envisaged benefits for both participating nations. Within this comprehensive discourse, the fundamental

65 <https://aftabnews.ir/fa/news/>

66 "Iran has undeniable capabilities for economic development," <https://www.presstv.ir/Detail/2020/10/15/636463/Economic-recovery-prognosis-for-Iran>

underpinnings driving the conclusion of the agreement were extensively explored, accentuating the strategic reasoning that supports the perceived advantages foreseen by China and Iran. This evaluative process has shed light on the multifaceted nature of the pact, delineating its potential ramifications across various domains.

Central to these deliberations was an in-depth exploration of China's substantial commitments and investments within Iran. This highlighted the profound economic and geopolitical implications intertwined with the agreement. The envisaged benefits, spanning economic growth, technological advancements, and infrastructural development, underscore the depth of the engagement between the two nations and the intended reciprocation of gains.

Nonetheless, amidst these promises lie formidable challenges that cast shadows of uncertainty over the agreement's realization. Foremost among these hurdles are the imposing barriers posed by the persistent imposition of US sanctions on Iran. These sanctions, coupled with the intricacies of navigating geopolitical landscapes marred by conflicts such as the situation in Ukraine, stand as formidable obstacles to the smooth execution of the agreement. The specter of geopolitical tensions looms large, potentially impeding the seamless translation of intentions into concrete actions.

The dichotomy between the Iranian government's optimistic stance and the prevailing apprehensions voiced within academic circles illuminates a stark contrast in perceptions regarding the agreement's implementation. While the government espouses confidence in the accord's potential to bolster Iran's economic prospects and global standing, academia remains entrenched in concerns and reservations. This dichotomy underscores the nuanced and divergent viewpoints that shape the discourse surrounding the agreement, indicating a critical need for a holistic understanding that accommodates these varied perspectives.

In summation, this in-depth analysis serves as a critical lens through which the intricate interplay of diverse factors influencing the feasibility and potential consequences of the Iran-China agreement is elucidated.

Given the challenges posed by the existing US sanctions and mostly negative public opinion in Iran against the Agreement, its implementation will not seem as easy as it is envisaged, largely it will end up as another balancing act of China and Iran in geopolitics in the Middle East.

Bibliography

- Ahmed, Zulafgar, Muhammed İsmail and Atta Ui Rehman Malik, "China-Iran Relations: Emerging Challenges For United States Of America In The Middle East" <https://www.researchgate.net/publication/>
- "An Iran-China 25-Year Agreement: Wishful Thinking Or A 'Lion-Dragon Pact'?" <https://en.radiofarda.com/a/iran-china-25-year-agreement-reality-or-fiction/30696729.html>, accessed on: 2.12.2023.
- Belal, Kulsoom, "China-Iran Relations: Prospects and Complexities," *Perspectives*, 2020, Vol. 17, No. 2 (2020), p.49, table URL: <https://www.jstor.org/stable/10.13169/polipers.17.2.0047> accessed on: 1.12.2023.
- Calabrese, John, "China and Iran: Partners Perfectly Mismatched," *Manuscript*, August 18, 2006, Middle East Institute, p.2
- China and Iran sign 25-year strategic cooperation agreement, <https://www.france24.com/en/asia-pacific/20210327-china-and-iran-sign-25-year-strategic-cooperation-agreement>, accessed on: 2.12.2023.
- Dawi, Akmal, "US Concerned as Iran Maneuvers Diplomatically Around Globe", <https://www.voanews.com/a/us-concerned-as-iran-maneuvers-diplomatically-around-globe/7137639.html>
- Faez, Sahand E.P., 從中東影響歐洲 伊朗在中國政策中之可能角色/ Iran as a Candidate and China's Reach on Europe through the Middle East, 歐亞研究 第十六期 2021.07/*Eurasian Studies Quarterly*, No.16.
- Fan Hongda, "China's Policy Options towards Iran," *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* (in Asia) Vol. 5, No. 1, 2011, pp. 47-48.
- Fa Hongda / 范鸿达, 中国在伊朗推进“一带一路”战略倡议的政治环境与因应 China's "Belt and Road Initiative" in Iran: political environment and coping style, 西亚非洲 2016 年第 2 期 / *West Asia and Africa*, No.2, 2016. pp. 59-64.
- Fan Hongda (2022) "China-Iran Relations from the Perspective of Tehran's Look East Approach," *Asian Affairs*, 53:1, 51-67, DOI: 10.1080/03068374.2022.2029053
- Forough, Mohammadbagher, "In Between The Us And China", *IRAM Yayınları*, p.9, https://iramcenter.org/uploads/files/Iran_between_the_US_and_China.pdf
- Garver, John W., *China and Iran: Ancient Partners in a Post-Imperial World* (Seattle, WA: University of Washington Press, 2006), p. 59
- Ghorbani, Vahid, Mostafa Pakdel Majd and Mehrdad Alipour, "An Analysis of China's Military Diplomacy towards Iran" https://irfajournal.csr.ir/article_145358_c6417b6cd40b344a8f889c734debd077.pdf
- Greer, Lucille and Esfandyar Batmanghelidj, "Last Among Equals: The China-Iran Partnership in a Regional Context", *Occasional Paper Series*, No. 38 | September 2020, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media.pdf>, accessed on: 10.11.2023, p. 1, pp. 23-37.
- Harold, Scott W. and Alireza Nader, *China and Iran: Economic, Political, and Military Relations*. Santa Monica, Ca: Rand Corporation, 2012.
- https://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP351.html. Accessed on: 01.12.2023
- HU Shuhan / 胡纾寒, 钟帅/ ZHONG Shuai 沈镭 / SHENLei 薛静静/ XUE Jingjing / 美国全面制裁伊朗对中国能源安全的影响与对策建议 / The influence of the United States's comprehensive sanctions against Iran on China's energy security and the related countermeasure, 中国矿业 第 27 卷第 10 期 2018 年 10 月/*China Mining Magazine*, Vol. 27, No. 10 Oct. 2018.

- "Iran-China Strategic Partnership Wider Than Economy, Say Officials," <https://old.iranintl.com/en/world/iran-china-strategic-partnership-wider-economy-say-officials> accessed on: 30. 11. 2023
- "Iran has undeniable capabilities for economic development", <https://www.presstv.ir/Detail/2020/10/15/636463/Economic-recovery-prognosis-for-Iran> accessed on: 30.11.2023
- Karimimakhosous, Nazanin "Iran's Role In China's Energy Supply," *Istanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Dergisi*, 2023, Cilt 1, Sayı 3, pp. 125-129
- Kemenade, William Van, "Iran's Relations With China and the West: Cooperation and Confrontation in Asia," Novemebr 2009, Netherlands Institute of International Relations, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20091100_cdsp_paper_kemenade_iran.pdf accessed on 30.11.2023
- Lippert, Barbara, Volker Perthes, "Strategic Rivalry between United States and China" <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2020RP04/> accessed on 6.12.2023
- Lu Jin / 陆瑾, "一带一路" 视角下中国与伊朗的经济合作 / Economic Cooperation Between China and Iran from the Perspective of the Belt and Road Initiative, 阿拉伯世界研究, 2016年第 6 期 / *Arab World Studies*, No. 6, 2016, pp. 24-25.
- Lu Jin / 陆瑾.历史与现实视阈下的中伊合作: 基于伊朗人对 "一带一路" 认知的解读 / Sino-Iranian Cooperation from Historical and Present Perspectives: Based on Iranians' Understanding of the 'Belt and Road' Initiative, 西亚非洲 2015 年第 6 期 / *West Asia and Africa*, No.6, 2015, p. 64.
- Mackenzie, Peter, "A Closer Look at China-Iran Relations", *Roundtable Report*, September 2010, <https://www.cna.org/reports/2010/D0023622.A3.pdf>. Accessed on: 9.10.2023.
- Miraskari, Seyed Reza, Seyed Komail Tayebi and Mohammad Vaez Barzani, "An Analysis of International Outsourcing in Iran-China Trade Relations," *Journal of Money and Economy*, Volume 8, No.1, Winter 2013, p.121-122.
- Moonakal, Nadeem Ahmed, "The Impact and Implications of China's Growing Influence in the Middle East," <https://thedi diplomat.com/2022/07/the-impact-and-implications-of-chinas-growing-influence-in-the-middle-east/> accessed on 11.12.2023
- Nabipour, Pourya (2021) Iran and China: Political and Economic Aspects of the Strategic Relationship. *Ukrainian Policymaker*, Volume 8, 61-77. <https://doi.org/10.29202/up/8/7>
- "Nothing to Hide about Iran-China 25-Year Deal": FM Zarif, <https://www.tasnimnews.com/en/news/2020/07/05/2299935/nothing-to-hide-about-iran-china-25-year-deal-fm-zarif>;
- Omidi, Ali, Ehsan Fallahi and Kourosh Ziabari, "Analyzing the Contrast between Chinese Economic Pragmatism and Iranian "Look to East" Optimism", *International Journal of China Studies*, Vol. 12, No. 2, December 2021, P.302, <https://ejournal.um.edu.my/index.php/IJCS/article/view/36512>
- OSIEWICZ, Przemyslaw, " The Belt and Road Initiative (BRI): Implications for Iran-China Relations," *Przegląd Strategiczny*, 2018, Issue 11, p. 225. <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/ps/article/view/16700> accessed on: 30. 11.2023
- Park, John S. and Cameron Glenn, *Iran and China*, p.2, https://iranprimer.usip.org/sites/default/files/PDF%20Iran%20Region_Park_China.pdf. Accessed on 30.11.2023
- Papageorgiou, Maria (Mary), Mohammad Eslami and Paulo Afonso B. Duarte, "A 'Soft' Balancing Ménage à Trois? China, Iran and Russia Strategic Triangle vis-à-vis US Hegemony", *Journal of Asian Security and International Affairs*, pp. 77-83, <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/23477970231152008> accessed on 9.12.2023

- “Xi holds talks with Iranian president, eyeing new progress in ties”, <https://english.news.cn/20230215/f9b61d15caa04ccaaf46fc39b2ab9f44/c.html>
- Peimani, Hooman, “China and Iran: Energy Security Cooperation, but not Much More,” *East Asian Policy*, Volume 2, Number 4, Oct/Dec 2010, p. 129
- Rasanah, “the Iran –China 25-Year Comprehensive Strategic Partnership: Challenges and Prospects,” *Position Paper*, <https://rasanah-iiis.org/english/position-estimate/the-iran-china-25-year-comprehensive-strategic-partnership-challenges-and-prospects/> accessed on 03.11.2023
- Rashid, Yasir , “The Latest Status of the 25-Year Comprehensive Cooperation Agreement Between Iran and China”, <https://iramcenter.org/en/the-latest-status-of-the-25-year-comprehensive-cooperation-agreement-between-iran-and-china-737>, accessed on: 03.11.2023
- Sahriatinia, Mohsen, “Iran-China Relations: An Overview of Critical Factors”, *Iranian Review of Foreign Affairs*, Vol. 1, No. 4, Winter 2011, pp. 57-85, <https://www.isrjournals.com/images/pdf/3-Shariatinia.pdf>. 03.11.2023
- Scita, Jacopo, “China-Iran: A Complex, Seesaw Relationship,” *Commentary*, 8 February 2019, Italian Institute for International Political Studies, https://www.ispionline.it/sites/default/files/publicazioni/commentary_scita_08.02.2018.pdf
- Shariatinia, Mohsen & Hamidreza Azizi (2019): “Iran and the Belt and Road Initiative: Amid Hope and Fear,” *Journal of Contemporary China*, DOI: 10.1080/10670564.2019.159410
- Shine, Sima, Eyal Propper and Bat Chen Druyan Feldman, “Iran and China: On the Way to a Long-Term Strategic Agreement?” <https://www.jstor.org/stable/resrep25517> Accessed on: 01-09-2023
- Shokri, Umud, “Obstacles and opportunities for closer Iranian-Chinese economic cooperation” <https://www.mei.edu/publications/obstacles-and-opportunities-closer-iranian-chinese-economic-cooperation> accessed on 11.12.2023
- Stanzel, Angela , “China’s path to geopolitics: case study on China’s Iran policy at the intersection of regional interests and global power rivalry,” <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/79066> accessed on: 01.12.2023
- Syed, Areeja, Adil Khan and Muhammad Ejaz, “Sino-Iranian Comprehensive Strategic Relations: Implications for the Region”, *Journal of Development and Social Sciences April-June 2022*, Vol. 3, No. 2, [http://dx.doi.org/10.47205/jdss.2022\(3-II\)50](http://dx.doi.org/10.47205/jdss.2022(3-II)50), p. 537-548 accessed on: 02.12.2023
- Tang, James, “With the grain or against the grain? Energy security and Chinese foreign policy in the Hu Jintao era”, https://ink.library.smu.edu.sg/cgi/viewcontent.cgi?article=3629&context=soss_researchp.3 accessed on: 02.12.2023
- Talebi, Sajjad, “ Iran-China Relations: An Iranian Perspective,” <https://www.twai.it/journal/tnote-29/> accessed on: 02.12.2023
- Vatanka, Alex, Making sense of the Iran-China strategic agreement, April 26, 2021, <https://www.mei.edu/publications/making-sense-iran-china-strategic-agreement>
- “Xi holds talks with Iranian president, eyeing new progress in ties”, <https://english.news.cn/20230215/f9b61d15caa04ccaaf46fc39b2ab9f44/c.html> accessed on 17.12.2023
- Yu Hong / 余虹, “一带一路” 与中伊签署《全面合作计划》/On Belt, One Road and Comprehensive Cooperation Agreement Signed between China and Iran, <https://nus.edu.sg/newshub/news/2021/2021-04/2021-04-27/AGREEMENT-lhzb-27apr-p10.pdf>, accessed on: 1.11.2023
- <https://www.yjc.ir/fa/news/7399620/> accessed on: 03.12.2023
- <https://www.mashreghnews.ir/news/1093698/> accessed on: 03.12.2023
- <https://aftabnews.ir/fa/news/660514/> accessed on: 03.12.2023
- <https://csr.ir/fa/news/1013/> accessed on: 03.12.2023

ORTA DOĞU'DA BİR TÜRK DİPLOMATİK MİSYONUNUN KURULMASI -TÜRK DİPLOMATİK ARŞİV BELGELERİNE GÖRE MASKAT BÜYÜKÇİLİĞİNİN TESİSİ-

THE INSTITUTION OF A TURKISH DIPLOMATIC MISSION IN THE MIDDLE EAST

-THE ESTABLISHMENT OF TURKISH EMBASSY IN MUSCAT ACCORDING TO THE TURKISH DIPLOMATIC ARCHIVAL DOCUMENTS-

Murat ÇELİK*

ABSTRACT

In this research, the establishment process of the Turkey Embassy in Muscat, which was opened in 1985, is discussed, and the justifications for the opening of the embassy are emphasized. This study also aims to evaluate the links between how Turkey defines the Middle East and the reasons for establishing embassies as well. The study adopts a qualitative method and uses of archival documents from the Turkish Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs. As a result, the opening of a Turkish embassy in Muscat, which has become one of the most important countries in the Middle East today, are propounded. The restructuring of the Turkish foreign affairs organization with a focus on the Indian Ocean and the opening of a consulate in the city of Salalah in Oman is proposed, too.

Keywords: Middle East, Arabian Peninsula, Oman, Muscat, Turkish Embassy.

ÖZ

Araştırmada 1985'te Maskat'ta açılan Türk Büyükelçiliğinin tesis süreci ele alınmakta, büyükelçiliğin açılmasına dayanak kılınacak gerekçeler vurgulanmaktadır. Büyükelçiliğin açılmasından önce ve sonra yaşanan idari süreçler üzerinde durulmakta, böylelikle büyükelçiliklerin açılma nedenleri ele alınmaktadır. Bu çalışma ile ayrıca Türkiye'nin Orta Doğu'yu nasıl tanımladığı ile büyükelçilik kurma kararları arasındaki bağlar da tartışılmaktadır. Araştırma için nitel bir çalışma yöntemi benimsenmiş olup Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivindeki arşiv belgeleri kullanılmıştır. Sonuç olarak Orta Doğu'nun bugün önemli ülkelerinden biri haline gelen Umman'ın başkenti Maskat'ta bir Türk Büyükelçiliğinin açılmasının siyasi ve ekonomik temelleri vurgulanmış, Türk dışişleri teşkilatının Hint Okyanusu odaklı olarak yeniden yapılanması ve Umman'ın Salale şehrinde bir konsolosluk açılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Arabistan Yarımadası, Umman, Maskat, Türk Büyükelçiliği.

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Bilim Tarihi Bölümü, Doç. Dr.

E-posta: mcelik@aybu.edu.tr

ORCID NO: 0000-0002-9460-8767

Makale Atıf Bilgisi: ÇELİK Murat, (2024). Orta Doğu'da Bir Türk Diplomatik Misyonunun Kurulması - Türk Diplomatik Arşiv Belgelerine Göre Maskat Büyükelçiliğinin Tesisi -, Avrasya Etüdleri

Gönderim Tarihi: 17.09.2023 **Kabul Tarihi:** 11.11.2023

Giriş

Diplomasinin sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde milletlerin, siyaset penceresinden bakıldığında devletlerin iletişim kurma biçimi olduğu söylenebilir. Bu bakımdan milletler ve devletler ya geçici nitelikli elçiler [ambasadors] ile özel temsilciler [envoys] ya da mukim elçilikler [permanent embassies] aracılığıyla iletişim kurmuşlardır. İletişimin bu biçimsel niteliği iki tarafın yekdiğerine attığı değeri gösterir. Bu bakımdan diplomasinin sembolik ve sanatsal bir dil olduğu tanımlaması yapılabilir.

Türklerin diplomatik gelenek ve becerilerinin tarihi hem eski hem de çeşitlilik arz etmektedir. Çin'le kurulan diplomatik temaslarla başlayan bu köklü geleneğin 20. yüzyılda eriştiği doruk noktalarından bazıları Lozan Antlaşması ve Kıbrıs görüşmeleri ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik müzakereleridir. Türklerin 28 Mehmet Çelebi ve Ebubekir Ratip Efendi ile başlayan daimi elçilik kurma geleneği ise Yusuf Agah Efendi, Mehmet Raşit Efendi ve Seyyid Ali Efendi'lerle devam ettirilmiştir. Balkan ve dünya savaşlarının getirdiği müzakere zorunluluğu köklü bir hariciye geleneğinin oluşmasını sağlamış, bu gelenek daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nce devam ettirilmiştir. 20. yüzyılın başında diplomasinin yeni kanallar inşa etmede sergilediği beceri Milli Mücadele ile gösterilmiş, bunu Balkan, Akdeniz, Sadabat ve Bağdat paktlarındaki diplomatik başarılar izlemiştir. Miras alınan Avrupa'daki daimi elçilikler devam ettirilmiş, Balkanların yanı sıra Orta Doğu'da 20. yüzyılda kurulan ülkelerle de elçilik düzeyinde yeni ilişkiler kurulmuştur.

Orta Doğu, öteden beri Türk hariciyesinin ilk ve en önemli ilgi alanlarından biri olmuş, İngiliz ve Fransız koloniliğinden kurtulmuş devletlerle hızla diplomatik temaslar kurulmuştur. Uzun bir süreçte Mısır [1925], Suudi Arabistan [1926], Suriye [1946], Lübnan [1946], Ürdün [1947], Irak [1949], Kuveyt [1971] Birleşik Arap Emirlikleri [1979], Katar [1980], Umman [1985], Yemen [1988] ve Bahreyn'de [1990] büyükelçilikler tesis edilmiştir. Umman'daki Maskat Büyükelçiliği ise Katar'daki Doha Büyükelçiliğinden sonra tesis edilmiş olup Türkiye'nin Orta Doğu'daki politikaları ile eşzamanlı yaşanan bir genişlemenin sonucudur. Bu bakımdan araştırmada Kuveyt'ten sonraki zaman dilimi hedeflenerek Türkiye'nin Orta Doğu'daki elçilik açılımı içinde önemli bir yeri olan Maskat Büyükelçiliğinin tesisi, tesis edilmesine sebep olan gerekçeler ile sonrasındaki gelişmeler üzerinde durulmuş, elçiliğin ne denli önemli bir işlev sergilediğine işaret edilmiştir.

Araştırma, yukarıda açıklanan genel çerçevede dahilinde amaç, literatür değerlendirmesi ve metod kısmı dışında üç bölümden meydana gelmektedir. İlk bölüm konuya hazırlık olması bakımından Türklerin Osmanlılardan itibaren Orta Doğu'daki varlığıyla ilgilidir. Böylelikle Umman'daki Türk Büyükelçiliğinin tarihi arka planına işaret edilmektedir. İkinci bölümde Maskat Büyükelçiliğinin açılmasından önce Orta Doğu ile dünyadaki genel durum ve politik yapı kısaca ele alınmaktadır. Elçiliğin açılmasıyla alakalı olduğu düşünüldüğünden bu bölümde ayrıca Ummanlı yöneticiler tarafından iletilen büyükelçilik talepleri ile Avrupa politikasında yaşananlara da değinilmektedir. Üçüncü ve son bölümde elçiliğin açılma süreci, idari ve lojistik hususlar ile sonrasında Türkiye lehine yaşanan gelişmeler değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde ise genel kanaat belirtilerek önerilerde bulunulmaktadır.

Amaç, Literatür ve Metod

Araştırmanın temel sorusu 20. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye'nin Orta Doğu'yu nasıl değerlendirdiği ve gördüğüdür. Kuşkusuz büyükelçilikler, ülkelerinin her bakımdan organik uzantıları ve varlıkları olduğundan buldukları ülkelere yaklaşımlarını göstermesi bakımından özgün birer araştırma konusudur. Kurumsal anlamda mukim elçiliklerin iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri temin etmesinden kaynaklanan önemi, bu kurumları inceleme konusu yapar. Bu bakımdan herhangi bir ülkenin başka bir ülkeye verdiği önem, gösterdiği değer ve geleceğe yönelik planları büyükelçilikler üzerinden okunabilir. Dolayısıyla bu çalışmada Türkiye'nin Maskat'ta bir büyükelçilik açma süreci yukarıda ifade edilen çerçevede ele alınmış, a) Türkiye'nin Orta Doğu'da attığı ve atacağı adımların niteliği, b) Türkiye'nin Umman'a olan yaklaşımının karakteri, c) Diplomatik misyonların kurulmasında hangi gerekçelerin baskın olduğu dolaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Maskat'taki Türk Büyükelçiliğinin bu çalışmaya konu edilmesinin bazı gerekçeleri bulunmaktadır. Orta Doğu gibi Türkiye'nin bizzat aktör olduğu bir coğrafyada yaşanan dinamik gelişmeler bu gerekçelerden ilkinin meydana getirmektedir. Elçiliğin Körfez Savaşı ve 1980 gibi Türkiye'nin dışı açılımında daha atik bir görüntü sergilediği zaman dilimi ve Orta Doğu'ya bakışa ilişkin karineler diğer gerekçeleri oluşturmaktadır. Umman coğrafi olarak Arabistan Yarımadası'nda bulunsa da hem tarihi bağlantıları hem coğrafi konumu hem de İran, Kenya, Hindistan, Almanya, Birleşik Krallık, Pakistan ve Suudi Arabistan'la kurduğu güçlü siyasi ve ekonomik ilişkileri bir diğer gerekçeyi meydana getirmektedir.

1980'den sonra dışa açılma eğiliminde olan, uluslararası sorunlarla yakından ilgilenen ve niteliği yüksek ürünler ihraç edebilen Türkiye'nin müttefik ve pazar bulma ihtiyacı ülkeyi yeni bir misyon üretmeye yöneltmiş, tarihi ve sosyolojik arka planı ise bu misyonu zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk öncelikle en yakınındaki bölgeler olan Balkanlar, Orta Asya ve Orta Doğu'ya yönelik bir açılım ve gelişmenin yaşanmasıyla sonuçlanmış, Türk hariciyesindeki söz konusu bu genişleme ve değişim kendini yeni büyükelçiliklerin açılmasıyla göstermiştir.

Bu çalışma ile diplomatik misyon tesisinin geleceğe ilişkin adımlardan biri olduğuna, bu nedenle büyükelçilikler başta olmak üzere merkez teşkilatındaki yapının gözden geçirilmesinin önemine işaret edilmiştir. Dolayısıyla Maskat gibi kısmen yeni açılmış bir büyükelçilik üzerinden yapılanma çalışmaları, açılıştaki gerekçe ve sebepler ortaya konularak yeniden bir okuma yapılmaya çalışılmıştır. Diğer yandan bu çalışma ile Türk diplomatik misyonlarının tarihiyle ilgili çalışmalara katkı sunulması da amaçlanmış, böylelikle bir boşluğun doldurulması hedeflenmiştir.

Literatür taramasında Umman'daki Türk Büyükelçiliğinin tarihiyle ilgili herhangi bir kaynağa erişilememiştir. Bahis niteliğindeki yayınların ya diplomasi tarihi ya da Orta Doğu politikası ile ilgili oldukları anlaşılmış, Umman konusuna da bu çerçevede ve yalın bir biçimde değinildiği görülmüştür. Bu bakımdan konuyu ele alan araştırmalardan bir değerlendirme elde edilememiştir. Osmanlı/Türk-Umman ortak tarihi ve ilişkilerine ilişkin yapılmış kimi araştırmalardan bahsedilebilir.¹Günümüz Türkiye-Umman ilişkilerini konu edinen tek çalışmaya Ramazan Akarçesme'nin 2018 tarihli yüksek lisans tezidir.² Ayrıca konuyla ilgili dolaylı anlatılardan da bahsedilebilir.³ Bununla birlikte tarihi arka planı incelemenin dışında meseleye diplomasi gözüyle bakan uzak ve dolaylı yayınlara da işaret edilebilir. Bu tür yayınlar daha çok Türkiye'nin Orta Doğu politikasıyla

1 Said Talat, *Umman ve Hint Denizleri Hakimiyeti ve Türkler*, Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği, İstanbul, 1934; Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, Kitapevi Yayınevi, İstanbul, 2004; Salih Özbaran, *Umman'da Kapışan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz: Emperyal ve Kutsal, Muhafız ve Mültezim*, Tarihçi Kitapevi, 2013; Hatice Uğur, *Osmanlı Afrika'sında Bir Sultanlık Zengibar*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.

2 Ramazan Akarçesme, *Tarihi Süreç İçerisinde Umman ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2018.

3 Joseph A. Kéchichian, *A Sultanate that Endures: Oman in the World from Qaboos bin Sa'id to Haitham bin Tariq*, Liverpool University Press, Liverpool, 2023, ss. 174-177; Emad Y. Kaddorah, *The Rise of the GCC States and Turkey: Convergent and Divergent Regional Agendas*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2021, ss. 39-42; Cuneyt Yenigun ve Saranjam Baig, "Turkish Public Perceptions About Oman", *European Journal of Behavioral Sciences*, no. 3, 4 (2020), ss. 22-30; Cuneyt Yenigun ve Hani AlBasoos, "Oman's Image in Turkey", *11th International Conference on Humanities, Psychology and Social Sciences 18-20 December, 2020 Oxford*, Diamond Scientific Publishing, Oxford, 2020, s. 129, <https://www.dpublication.com/wp-content/uploads/2020/12/34-10844.pdf>, Erişim: 01.08.2023; *Trade Policy Review Oman*, World Trade Organization, Geneva, 2008, s. 133.

tarihini ele aldığından Umman'daki Türk diplomatik misyonu hakkında bir bilgi içermemekte, ancak büyükelçiliklerin açılmasına yönelik bir yaklaşım elde edilebilmektedir.⁴ Diğer yandan Türkçe literatürde Umman ile ilgili yayınların artma eğiliminde olduğu not düşülebilir.⁵

Araştırmada tarihi olayların kronolojik bir biçimde ele alınarak genel jeopolitik olaylarla ilişkisinin kurulması şeklinde bir yöntem izlenmiştir. Bu bakımdan tümevarımcı bir yaklaşım benimsenmiştir. Dolayısıyla minör ölçekteki konular arşiv belgeleri bağlamında değerlendirilmiş, arşiv belgelerinden elde edilen tespitler makro düzeydeki tarihi sonuçlarla da ilişkilendirilmiştir.

Araştırma için Devlet Arşivlerinde yer alan Cumhuriyet Arşivi ve Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi fonları taranmıştır. Cumhuriyet Arşivinde genel bir tarama yapılmış, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivindeki 'Oman' alt fonu ise özel bir araştırmaya tabi tutulmuştur. Taramalar, belirlenmiş uygun anahtar kelimeler aracılığıyla gerçekleştirilirken 'Oman' alt fonundaki tüm belgeler ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Araştırma konusuyla ilgili görülen belgeler ayrılarak değerlendirmeye alınmış, araştırma konusu yakın dönemi içerdiğinden ayrıca Resmi Gazete koleksiyonlarında da taramalar gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ana aksını arşiv belgeleri oluşturduğundan belgelerdeki önemli görülen bazı bölümlere metinde doğrudan ve uzun alıntılar şeklinde yer verilmiştir.

Umman ve Maskat gibi iki önemli kelimenin kullanımında Devlet Arşivleri tarafından yayımlanmış olan Osmanlı Yer Adları isimli eserdeki imla benimsenmiştir.⁶ Sultan Kabus imlasının metin içindeki kullanımı dışında arşiv belgelerinin

4 Kemal Girgin, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*, Okumuş Adam, İstanbul, 2005.

5 Konuyla ilgili yayınlar için bkz.: Gökhan Açkel, "Türkiye and Oman's Growing Relationship in the First Three Years of Sultan Haitham", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, no. II, 1 (2023), ss. 1-13; Gökhan Açkel, *Sultan Kâbus ve Umman*, 2. bsm, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2022; Abdulgani Bozkurt ve Muhammed Hüseyin Mercan, "Umman Dış Politikası ve Umman'ın Ortadoğu'da Arabulucu ve Dengeleyici Rolü", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, no. 10, 1 (2022), ss. 179-190; Gökhan Tekir, "Deniz İpek Yolu: Umman'ın Dış Politikası İçin Sonuçları", *Ortadoğu Etütleri*, no. 13, 4 (2021), ss. 465-492; Hani Albasoos ve Alanood Alfarsi, "Umman Ulusal Terörle Mücadele Stratejisini Açıklamak", *Ortadoğu Etütleri*, no. 13, 1 (2021), ss. 1-21; Rumeysa Ayverdi, *Umman Sultanlığı'nın Ortadoğu'daki Arabulucu Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2020; Murat Çelik, "Türkiye Sultan Kabus Sonrası Umman İçin Nasıl Hazırlanmalı?", *ULİSA: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, no. III, 2 (2019), ss. 82-102; Gökhan Açkel, *Umman'da Sosyoekonomik Değişim: Sultan Kabus Dönemi (1970-2017)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2018; Hatice Cengiz, *Uman'da Sultan Kâbus Döneminde Mezhepler Arası Bir Arada Yaşama Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2017; *Oman Sultanlığı: Arap Yarımadasında Geleneksel ile Modernite Arasındaki Bir Ülke: Rapor*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Ankara, 2010; Ümmügülüm Türkmen, "İslam Dünyasının Az Bilinen Ülkelerinden Biri: Ummân Sultanlığı", *İslam Ülkeleri Tarih ve Coğrafya Etütleri*, no. 1, 1 (2009), ss. 81-86; Orhan Güneş, *Günümüz Umman İbâdiyesi*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2007; Mustafa Bilge, "Uman Tarihi Kaynakları", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, no. IX (1995), ss. 281-301.

6 Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, ss. 535.

de geçen özel isimlerin imlaları hem alıntılarda hem de metin içinde olduğu gibi korunmuştur. Belgelerin okunması sırasında silik ya da eksik olduğu düşünülen az sayıdaki kelime tereddüt edilen yerler soru işaretiyle, eksik harfler ise köşeli parantez içinde gösterilmiştir. Üzerinde tarih bulunan arşiv belgelerine yapılan atıflarda H. rumuzu 'Hicri', R. rumuzu 'Rumi' tarihleri göstermek için kullanılmıştır. Rumuz kullanılmayan tarihlerde ise 'Miladi' takvim esas alınmıştır.

Türk ve Umman İlişkilerinin Kısa Tarihi

Jeopolitik konumu Umman'ı hem Osmanlı öncesi hem de Osmanlı sonrası dönemde Türklerin politik gündemlerine dahil etmiştir. Memlûkler idaresindeyken Yemen ve onun kuzeyinde yer alan bölgeler Türk soylu oldukları düşünülen Resuliler ve Resulilerin atadığı valiler tarafından yönetilmiş, Babürlü ve Safeviler tarafından da bölgeyle yakın ilişkiler kurulmuştur. Dolayısıyla Umman Türk tarihinde bilinen bir coğrafya olagelmış, büyükelçiliğin kurulmasıyla da ilişkiler yeni bir seviyeye erişmiştir.

Osmanlılar tarihten gelen birikimlerinin neticesinde Umman'ın kendileri için ne anlama geldiğinin bilincinde olmuş, Sinan Paşa'nın fethiyle Yemen'deki teşkilatlı yapı Şibam ve Hadramut yoluyla zaman zaman Zafar sınırlarına kadar uzanmıştır. Benzer bir idari yapı Ahsa eyaletinden ötürü kuzeyden Katar, Abudabi ve Büreymi yoluyla da Umman'a ulaşmıştır. 16. yüzyıldan itibaren Portekizlilerin Hindistan, Tihame, Basra ve Umman sahillerindeki askeri varlıkları Osmanlı donanmasının bölgede sürekli sancak göstermesine, Piri Reis'in Hint Okyanus'undaki deniz seferlerine ve Maskat kalesinin muhasara edilerek şehrin 1551'de Portekizlilerden kurtarılmasına imkan sağlamıştır. Ne var ki Osmanlılar Maskat'ta uzun süre kalamamış, Portekizliler ise bölgedeki varlıkları hususunda hırslı ve inatçı bir tavır sergilemiştir. Ancak askeri rekabetin neticesinde Murad Paşa, Seydi Ali Reis ve Mir Ali Bey'in amiralliğinde donanma Umman sularında sancak göstermeye devam etmiş, bu zaman diliminde hem hacıların hem de ticaretin güvenliği bakımından Osmanlıların bölgedeki varlığı süreklilik kazanmıştır. Önemli gelir kaynağı olan ticaretin hem Yemen, Babülmendep hem de Büreymi, Hürmüz [Benderabbas] ve Basra yoluyla Umman'da keşişmesi Osmanlıların bu bölge üzerinde çeşitli önlemler almasına yol açmıştır.

Yemen'in fethinden sonra kurulan doğrudan temaslar Portekiz rekabeti ile en üst seviyeye çıkmış, karşılıklı yazışmalardan da anlaşılacağı üzere Basra'nın savunulmasındaki desteğin yanı sıra İran'ın tecavüzlerine karşı İmam Ahmed bin Said bin Ahmed el-Busaidi'nin yardım talebi Osmanlı Umman ilişkilerini pe-

kişirtmiştir.⁷ İran'a karşı kurulan ittifak daha sonra da sürdürülmüş, Umman'ın ihtiyaçlarının giderilmesinde ve bölgede güvenli bir ortamın sağlanmasında Osmanlı Devleti özenli davranmıştır.⁸ 16. yüzyılın ortasında Maskat ve civarının savunulmasıyla bir yandan Yemen diğer yandan da Ahsa'nın uzantısı olarak kabul edilen bu uzak bölge Osmanlı idaresi içinde kabul edilmiş, Osmanlılar Ummanlı yöneticilerle iletişim halinde olmuştur.⁹ İstanbul'a teşekkürlerini iletmış olan Ahmed bin Said döneminde gelişen yakın ilişkiler oğlu Sultan bin Ahmed bin Said'in yanı sıra Said bin Sultan bin Said ve Seyyid Türki bin Said dönemlerinde de devam ettirilmiştir. Mesela Lence Şehbenderliğinden gönderilen 12 Ocak 1908 tarihli resmi yazıdan da anlaşılacağı üzere bağlılığın kuvvetlendirilmesi amacıyla bölgenin ileri gelenlerine nişan verilmesi gibi girişimlerle de devlet menfaatlerinin takibinde dikkatli olunmuştur.¹⁰ Osmanlıların Umman'a yönelik ilgileri süreklilik göstermiş, gelişen yeni politik ve stratejik durum karşısında bilgi üretmek amacıyla Bağdat vilayetine gönderilen 22 Mart 1883 tarihli bölge analizinde olduğu gibi ayrıntılı layihalar kaleme alınmıştır.¹¹ Bu bakımdan Bağdat vilayetinden gönderilen bilgi ve talepler ile Babıali'den bunlara verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere bölgede önemi artan deniz trafiğinin güvenlik içinde sürdürülmesi için uygun önlemler alınmaya çalışılmıştır.¹²

İstanbul'un bölgeyle ilgili tasarrufları 19. yüzyılın başından itibaren yoğunlaşmış, mesela Basra ve Umman sahilini bilen, tanıyan bir kişinin belirlenerek Hariciye Nezaretine gönderilmesi için Kaptan Paşa'ya yazılan yazıdan anlaşılmıştır.¹³ Başka bir örnek olarak Dahiliye Nezaretinden Seyyid Halil Paşa'ya gönderilen 6 Haziran 1886 tarihli yazıda da görüleceği üzere Zafar bölgesindeki bazı yerlere Maskat emirinin zarar vermesi karşısında sessiz kalınmayarak durum yakından takip edilmiş ve sorumlulara gerekli uyarıların yapılması yoluna gidilmiştir.¹⁴ Do-

7 BOA. A.{DVNSNMH.d. 9/525. H. 20.12.1192 [29.12.1779].

8 BOA. A.{DVNSNMH.d. 9/113 H 16.03.1193 [03.04.1779], 9/110 H. 10.12.1193 [19.12.1779]; BOA. Y.PRK.AZJ. 52/79. H. 29.05.1325 [10.07.1907].

9 BOA. HAT. 4/135. H. 06.10.1189 [30.11.1775]; BOA. A.{DVNSNMH.d. 17/173. H. 20.08.1193 [02.09.1779]; BOA. A.{DVNSNMH.d. 17/174. H. 20.08.1193 [02.09.1779].

10 BOA. A.{DVNSNMH.d. 17/173. H. 20.08.1193 [02.09.1779]; BOA. Y.PRK.EŞA. 51/75. H. 08.12.1325 [12.01.1908].

11 BOA. Y.EE.KP. 1/73. H. 13.05.1300 [22.03.1883]. Bölgeyle alakalı 1912 tarihli başka bir lahiya için bakınız: Yılmaz Karadeniz ve Hidayet Kara, "Bağdat, Basra, Bahreyn ve Necid Bölgelerinde Osmanlı-İngiliz Nüfuz Mücadelesine Dair Bir Layiha", *History Studies: International Journal of History*, Ortadoğu Özel Sayısı (2020), ss. 165-181.

12 BOA. DH.TMIK.M. 100/18. H. 07.11.1318 [26.02.1901]; BOA. BEO. 248/18563. H. 17.01.1311 [31.07.1893]; BOA. Y.MTV. 268/16. H. 02.09.1322 [10.11.1904]. Mehmet Korkmaz, *Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1974)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2021, ss. 202-212.

13 BOA. HR.SYS. 1909/52. 10.08.1880.

14 BOA. DH.MKT. 1349/30. H. 04.09.1303 [06.06.1886].

layısıyla Yemen, Necid ve Umman gibi merkeze uzak ve erişimi zor olan bölgelerin teşkilatlandırılması ile telgraf hatlarının kurulmasında olduğu gibi irtibatın sürdürülmesine gayret edilmiştir.¹⁵ Osmanlı yönetimi hem kabile bağları hem de coğrafi bütünlük bakımından Umman sahilinin önemli bir kısmını Bahreyn, Katar, Abudabi, Şarika ve Füceyre şeyhlikleri ile birlikte ele alarak idareleri altında değerlendirmiştir.¹⁶ 19. yüzyılda Basra'ya giden Osmanlı bandıralı gemiler güzer-gahları üzerindeki Maskat'a uğradıklarında bölge idarecileri tarafından yakınlık gösterilmiş, bu durum ise ikili ilişkilerin düzenli bir şekilde sürdürülmesine destek olmuştur.¹⁷ Bölgede yoğun İngiliz müdahalesine karşın İstanbul, Maskat ve civarını kendi idaresi altında görmeyi sürdürmüştür. 17 Ekim 1904 tarihli Yıldız Sarayından Hariciye Nezaretine gönderilen yazıda da belirtildiği üzere Umman sahiline yakın Selame, İbn-i Musa ve Farur gibi adalara İran'ın bayrak dikerek hükümlerlik iddia etmesi egemenlik ihlali olarak görülüp gerekli önlemlerin alınmasına yönelik politikalar izlenmiştir.¹⁸

19. yüzyıla doğru Portekizlilerden sonra İngilizlerin, özellikle Doğu Hindistan Şirketi'nin ilgi alanına giren Umman yoğun bir şekilde yabancı müdahalesine maruz kalmış, bu durum Ummanlı idarecilerin önce İngiliz daha sonra da Fransızlar lehine verdikleri imtiyazlarla sonuçlanmıştır. Söz konusu dönemde Hindistan ticaretinin korunmasına yönelik önlemler bölgenin İngiliz idaresinin yoğun baskısı altına kalmasına yol açmış, Umman'ın diğer ülkelerle kurduğu ilişkiler de bu sınırlar içinde sürdürülmüştür.

Milli Mücadele sonrasında önceden tesis edilmiş siyasi ilişkilerin devam ettirilmesine özen gösterilmiş, bu bakımdan ilkin Mısır, ardından da Suudi Arabistan, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Irak'la diplomatik ilişki kurma yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla uygun görülen başkentlerde mukim elçilikler kurulmuş, böylelikle Türk devleti bu ülkelerdeki mukim elçiliklerce temsil edilmiştir. Orta Doğu'ya olan ilgi 1970'lerin ardından tekrar yoğunlaşmış, bu süre içerisinde de Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'da Türk büyükelçilikleri kurularak Türkiye'nin Arap yarımadasındaki siyasi varlığı güçlendirilmiştir.

15 BOA. DH.ŞFR. 137/28. R. 19.07.1304 [01.10.1888]. Mesela Yemen'de telgraf hatlarının kurulması için bakınız: Diren Çakılcı, "Yemen'i Payitaht'a Bağlamak: Yemen Vilayeti Telgraf Şebekesi ve Bağlantı Hatları", *Türkiyat Mecmuası*, no. 31, 1 (2022), ss. 61-92.

16 BOA. Y.EE.KP. 1/73. H. 13.05.1300 [22.03.1883].

17 BOA. HR.SYS. 1909/22. 01.05.1868; BOA. A.)MKT.MHM. 373/7. H. 17.09.1283 [23.01.1867].

18 BOA. İ.HUS. 122/17. H. 07.08.1322 [17.10.1904]; BOA. BEO. 2431/182260. H. 08.08.1322 [18.10.1904]; BOA. İ.HUS. 122/49. H. 19.08.1322 [29.10.1904]; BOA. BEO. 2440/182949. H. 23.08.1322 [02.11.1904]. Hamideh Takizadesis ve Tanju Ateş, "Kaçarlar Döneminde İran'ın Körfez Bölgesi, Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen Bölgelerindeki Şiilerle İlişkileri", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, no. 2, 4 (2020), ss. 418-419.

Umman, diplomatik ilişki kurulmadan önce de Ankara'daki Türk hariciyesi tarafından yakından takip edilmiş, böylelikle zengin bir arşiv koleksiyonunun oluşması sağlanmıştır. Bu çerçevede, mesela, dönemin Umman Sultanı Said bin Timur bin Feysal'ın 1938'de Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı gezi¹⁹ ile Cebel-i Ahdar Savaşı gibi önemli görülen hususlar dikkatle izlenerek ihtiyaç duyulan diplomatik bilgiler derlenmiştir.²⁰ Umman'ın, Büreymi başta olmak üzere Birleşik Krallık ve Suudi Arabistan ile yaşadığı sınır anlaşmazlıkları da Türkiye'yi yakından ilgilendirdiğinden gelişmeler dikkatle takip edilerek raporlanmıştır.²¹

Maskat Büyükelçiliğinin Açılmasından Önceki Durum

Türkiye'nin Maskat'taki büyükelçiliği açılmadan önce İran-İrak Savaşı gündem oluşturmaya devam etmiş, bölge ülkelerinin ajandasını doğal olarak bu savaş belirlemiştir. Keza İran-İrak Savaşı'nın tetiklediği güvenlik problemleri ile Arapların İsrail ile olan olumsuz ilişkileri ve Kıbrıs Barış Harekati'nden ötürü Batılı ülkelerin yaptırımları Türkiye'nin gündemini belirleyen diğer konular olmuştur. Öte yandan Bulgaristan'daki Türklere yapılan baskı ve zulüm, Türkiye'yi diplomatik ilişki içinde olmaya yönlendirmiş, böylelikle 12 Eylül 1980 askeri darbelerinden sonra iktidara gelen Başbakan Turgut Özal'ın yoğun bir ajanda ile hareket etmesine yol açmıştır.

Dönemin başbakanı Turgut Özal gündeminde yer alan ağır meseleleri çözmek için liberal ekonomi modelinde ilerlemeye karar vermiş, ilk iş olarak İran-İrak Savaşı'nın yol açtığı kanaldan ekonomik bir program oluşturmuştur. Bu yüzden Maskat'taki Türk Büyükelçiliğinin açılması ile İran-İrak Savaşı arasında ekonomik bir bağ kurulabilir. Öyle ki Türkiye gerek dönemin cumhurbaşkanı Kenan Evren gerekse başbakanı Turgut Özal ile İslam Konferansı İyi Niyet Komitesi altında bir yandan Araplarla iyi ilişkiler kurarken diğer yandan İran ile ilişkileri dengelemeye gayret etmiştir. Çünkü Arap ligi içinde yer alsın da tarihi ve kültürel olarak İran'la komşu olması Türkiye'nin Umman üzerinden bir denge politikası takip etmesine imkan sağlamıştır. Böylece bir yandan Araplarla iyi ilişkiler kurulurken diğer yandan geleneksel arabulucu ülke olan Umman üzerinden yeni kanallar açılmaya çalışılmıştır. Umman, Turgut Özal'ın duyurduğu 'Barış Suyu Projesi'ne dahil edilerek inşa edilmesi tasarlanan iki hattın doğudakinin varış noktası olarak belirlenmiş, günlük 2,5 milyon metreküplük bir kapasitede olması planlanan bu hat ile

19 TDA. 22218-97696-1. 18.05.1938.

20 TDA. 35947-141407-1. 24.08.1957.

21 TDA. 37684/150187-31. 15.10.1952; TDA. 37536/150799-21. 11.08.1958.

Orta Doğu'ya su götürülerek bir barış imkanı, bölge güvenliği hedeflenmiştir.²²

Bölgenin güçlü ülkelerinden Suudi Arabistan Türkiye'nin bu türlü girişimlerine mesafeli olmayı sürdürmüş, İran-İrak Savaşı'nda Irak lehine bir politika izleyerek Türkiye'nin de bu yaklaşımda olması için güçlü politik girişimler içinde bulunmuştur. Bununla birlikte Türkiye, Kral Fehd'in Irak lehine politika izleme talebi ile İran-İrak Savaşı'nın sebep olduğu siyasi gelişmeler ve Bulgaristan'daki Türklere yönelik asimilasyon uygulamalarına engel olabilmek gibi çoklu talepleri göğüslemek amacıyla Orta Doğu'daki açılımlarını sürdürmüştür. Bir yandan yeni projeler sunarak bölgesel barışı destekleyici adımlar atmış, diğer yandan 1984'de kurucusu olduğu Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün diğer tarafları olan İran ve Pakistan üzerinden ilerleyerek Umman gibi çevre ülkelerle temasa geçmeye gayret etmiştir. Bu gayret İran ve Pakistan'la tarihi bağları olan Umman ile diplomatik ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluğa Avrupa ile olan olumsuz ilişkiler de etken olmuş, 1980'den sonra Avrupa ile ilişkilerinin sertleşmiş olması Türkiye'yi yeni bağlantılar kurmaya yönlendirmiştir. Türkiye'nin yeni ittifaklar kurmak istemesinin arkasında yatan sebeplerden bir başkası ekonomi olmuş, bunu İran-İrak Savaşı'nın Orta Doğu'da yol açtığı boşluğun siyaseten doldurulması izlemiştir. Diğer kimi ülkelerin yaptığı gibi Türkiye de öncelikle Körfez'deki Arap ülkelerinde diplomatik misyonlar kurarak işe başlamış, Cidde'deki elçiliğini Riyad'a taşıdığı gibi Maskat'ta da yeni bir elçilik kurmuştur.

Diğer yandan sınır anlaşmazlıkları yaşadığı Suudi Arabistan ile iyi ilişkiler kurmak amacıyla yaptığı görüşmeler olumlu sonuçlanan Umman bu yaklaşımının karşılığını almış, Sultan Kabus idaresi Suudi yönetimi tarafından tanınmıştır. 1981'de Körfez İş Birliği Örgütünün kurucu üyesi olmasının yanı sıra 1982'de güney sınırlarında bir düzenin kurulmuş olması ülkenin birliğinin oluşmasında Umman'a önemli katkılar sağlamıştır. Bu çerçevede içinde kalkınmak ve sosyal, ekonomik, idari yapısını kurmak isteyen Umman Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istemiş, Türkiye de bu taleplere olumlu cevap vermiştir.

1963-1976 yılları arasındaki Zafar Savaşı'nın ardından Irak-İran Savaşı'nın yaşandığı bir zaman diliminde Türkiye ile Umman'ın yakın ilişkiler kurmaya istekli olmaları, tarihlerinde ittifak kurma geleneği olmasından ötürü olumlu sonuçlanmıştır. Bu yüzden her iki taraf için de anlamlı bir girişim olan büyükelçilik düzeyindeki diplomatik ilişkinin kurulabilmesindeki ilk adım Umman'ın Bağdat

22 Alon Liel, *Turkey in the Middle East: Oil, Islam, and Politics*, trans. Emanuel Lottem, Lynne Rienner Publishers, Colorado, 2001, s. 122; İlter Turan, "Ortadoğu'da Su Krizi ve Türkiye: Sorun ve Çözümler", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no. 3-4-5 (1993), ss. 224-225.

büyükelçisi tarafından atılmış, bir başka önemli adım ise Ummanlılara tanınan vize serbestisi olmuştur. Öyle ki 24 Nisan 1980 tarih ve 8/721 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile aralarında Umman'ın da olduğu Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Katar vatandaşlarına Türkiye'de üç aya kadar ikamet hakkı veren vize muafiyeti tanınmış, böylelikle Umman ile kurulacak temasın zemini hazırlanmıştır.²³

Türkiye ile Umman, temaslarını akredite büyükelçilikler üzerinden sürdürmüş, Türkiye'nin o dönemde büyükelçiliğinin bulunduğu Cidde Büyükelçiliği Umman'da, Umman'ın Bağdat'taki elçiliği de Türkiye nezdinde akredite elçilikler olarak tanınmıştır. Bu çerçevede Umman'daki Türk Büyükelçiliğinin açılmasına giden ilk adım Umman'ın Türkiye nezdindeki elçisi olarak da görev yapan Bağdat Büyükelçisinin itimatnamesini sunmak için geldiğinde Ankara'da yaptığı görüşmelerle atılmıştır. Öyle ki Büyükelçi Ahmed Hammoud Al-Maamiry daha evvel Bağdat'taki Türk elçisini 23 Ekim 1983'te ziyaret ederek Türkiye nezdinde yetkili büyükelçi olarak akredite talebine ilişkin belge ve taleplerini sunmuş, durumu Ankara'ya bildiren Büyükelçi Kandemir genel gözlemlerinin yanı sıra özgeçmişini ile yapmış olduğu araştırmalarda da elçiyi Sultan Kabus'un yakını ve İngilizceyi iyi kullanan entelektüel biri olarak tavsif edip olumlu kanaat bildirmiştir. Bu çerçevede büyükelçilik itimatnamesini dönemin cumhurbaşkanına sunan Umman'ın Bağdat Büyükelçisi Ahmed Hammoud Al-Maamiry Ankara'da bulunduğu sürede çeşitli temaslarda bulunmuş, bu çerçevede dönemin Başbakan Yardımcısı Kaya Erdem ile de görüşmüştür. Bu görüşmede Umman büyükelçisi Türkiye ile Umman arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin muhakkak geliştirilmesi gerektiğini vurgulamış, bunun için de çaba göstereceğini vaat etmiştir.²⁴

Hemen hemen Türkiye ile Umman yetkililerinin her buluşma ve temasında konu tekrar dile getirilmiş ve ilişkilerin muhakkak daha da kuvvetlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kimi zaman bu iyi niyet ifadeleri İslam Konferansı Örgütü'nün olağan toplantılarından birinde olduğu gibi en üst seviyeden yinelenmiştir. Anılan bu toplantıda Umman Dışişleri Bakanı Al-Alawi [Yousef Al-Alawi Abdullah], "...diplomatik ilişkileri mukim sefir düzeyine çıkarmak niyetini belirtmiş ve Ankara'ya bir sefir tayinini öngördüklerini ifade..." etmiş,²⁵ bunun üzerine Türk büyükelçisi,

23 BCA. Kararlar Daire Başkanlığı, 393/74-1. 29.04.1980.

24 TDA. 8515/59686-25. 23.10.1983; TDA. 8515/59686-13. 29.04.1984; TDA. 8515/59686-8. 21.06.1984.

25 TDA. 8515/59686-7. 24.12.1984.

...dördüncü beş yıllık kalkınma planlarının tatbik mevkiine gireceğini, bu nedenle ilişkileri artırmak için zamanın pek müsait olduğunu, Oman'da büyük alt yapı projelerinin hükümetçe yürütüldüğünü, diğer hususların özel sektöre mevdu bulunduğunu, maamafih özel sektörün o hükümetlerce teşvik edilebileceğini Oman'da birçok işler yapabilecek kabiliyette olan müteahhitlerimiz ve işadamlarımızdan müteşekkil bir heyet'in arzu edildiği takdirde ilgili hükümet yetkililerinin yanında veya münferiden Oman'a gelmeleri halinde Türkiye'nin imkanlarının daha etraflı biçimde anlatılabileceğini belirtmiş, Türkiye'nin F-16 imalatı dahil önemli savunma sanayii üretiminin de Oman'ı ilgilendirdiğini ihsas etmiş, kendisinin de Türkiye'ye gelmeye arzulu olduğuna dair beyanlarda...,²⁶

bulduğu bilgisini Ankara'ya rapor etmiştir.

Yukarıdaki talebin benzerleri yeri geldikçe Umman'ın başka ülkelerdeki mukim büyükelçilerince de dile getirilmiş ve karşılıklı elçilik açılmasına yönelik zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Örneğin Kuveyt'teki Umman Büyükelçisi 6 Şubat 1983 tarihinde Türk Büyükelçiliğine nezaket ziyaretinde bulunmuş, ziyarette Türkiye-Umman ilişkilerinin geliştirilmesi konuşularak büyükelçilik açılmasının önemi üzerinde durulmuştur.²⁷ Umman tarafının büyükelçilik açma isteği, dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf İbn Ulyi İbn Abdullah [Yusef Al-Alawi Abdullah] imzalı olarak hem Arapça hem de İngilizce tercümesiyle Bağdat Büyükelçiliğine teslim edilmiştir. Dilek dönemin Bağdat Büyükelçisi Nüzhet Kandemir imzalı gizli bir kripto telsiz ile Ankara'ya iletilmiş, dileğin orijinalinin bir kurye ile ayrıca gönderileceği bildirilmiştir.²⁸

İkili ilişkilerin gelişmesi bakımından Ummanlı yetkili, idareci ve hükümet üyelerinin farklı amaçlar ve sebeplerle Türkiye'ye yaptıkları seyahatlerde bölgedeki elçiliklerinin yardım ricaları da söz konusu olmuştur. Birleşik Krallık'ın Amman Büyükelçiliğinde verilen dar kapsamlı bir yemeğe katılan Türk büyükelçisi ile Kral Hüseyin konuşmak imkanı bulduklarında kral, Umman sultanının yatıyla 1983 baharında Türkiye kıyılarına bir seyahat planladığını ve kendisine iştirak etme davetinde bulunduğunu paylaşmıştır.²⁹ Keza 1 Aralık 1983 tarihli

26 TDA. 8515/59686-7. 24.12.1984.

27 TDA. 8515/59686-33. 12.06.1983.

28 TDA. 8515/59685-91. 07.03.1985.

29 TDA. 8515/59686-34. 04.02.1983.

Cidde'deki Türk Büyükelçiliğinden Ankara'ya yollanan yıldırım telgrafta da eşî Türk olan Prens Tallal bin Tarık Al-Taimur Sultan Kabus'a ait bir uçakla İstanbul'a geleceğinden o sırada Maskat'ta bulunan Cidde'deki Türk sefiri Büyükelçi Arık'tan gereken ilginin gösterilmesi rica edilmiştir.³⁰

Maskat Türk Büyükelçiliğinin Açılması

Ummanlı idareciler ticari ve askeri ilişkide buldukları devletlerle 18. yüzyılın başından itibaren diplomatik temaslar kurmuş,³¹ bu bakımdan Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Hindistan'la resmi bağlantılar tesis etmiştir.³² Bu çerçevede Ummanlılar 1789'da Birleşik Krallık, 1833'ten itibaren de Amerika Birleşik Devletleri ile anlaşmalar imzalayarak yakın ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. 1862 tarihli Paris Konferansı ile Zengibar ve Maskat'an oluşan Umman siyasi bir varlık kazanmış, Fransa ile yapılan anlaşma ile sahip oldukları gemilerden bazılarını Fransız bandırası çekilmiştir.³³ Birleşik Krallık ile olan ilişkiler bir zaman sonra, Lence fahri şebhenderi tarafından Hariciye Nezaretine gönderilen belgeden de anlaşılacağı üzere, Lord Curzon'un bölgedeki yerel idarecilerin huzurunda yaptığı konuşmayla en üst seviyeye yükselmiştir.³⁴ 1899'dan itibaren birkaç defa diplomatik misyon açıp kapasa da Fransa'nın Umman'daki temsili 1972'de Kuveyt büyükelçiliği tarafından üstlenilmiş, 1974 yılının Ocak ayında da temsil mukim büyükelçiliğe dönüştürülmüştür.³⁵ Amerika Birleşik Devletleri ile olan modern diplomatik ilişkiler 1972'de Kuveyt'teki elçiliğın Umman'a akredite olmasıyla başlamış, 1974'te Maskat'ta bir Amerika Birleşik Devletleri elçiliğının açılmasıyla da akredite temsil daimi büyükelçiliğe evrilmiştir.³⁶

1970'lerde başlayan Zafar ve Güney Yemen'deki savaşlar sırasında sosyalist blok, desteğini sürdürüp Büreymi konusundaki tarafını açıkça belli etmişken bugünün önemli küresel güçlerinden olan Çin, Umman ile önce 1978'de büyükel-

30 TDA. 8515/59686-22. 01.12.1983; TDA. 8515/59686-23. 01.12.1983.

31 Calvin H. Allen, *Oman: The Modernization of the Sultanate*, Routledge, Abingdon, 2016, ss. 106-109.

32 J. E. Petersen, *Oman in the Twentieth Century: Political Foundations of an Emerging State*, Croom Helm Ltd., Sydney, 1978, ss. 225-228.

33 BOA. HR.SYS. 104/53. 31.12.1905.

34 BOA. Y.A.HUS. 486/69. H. 13.02.1323 [19.05.1905]. Archibald Dunn, "Basra Körfezindeki İngiliz Çıkarları", çev. Zekeriya Kurşun, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, no. 3 (2000), s. 345. Mehmet Korkmaz, *Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1974)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2021, ss. 217-220.

35 France in Oman: French-Omani Relations, *Ambassade de France en Oman*, <https://om.ambafrance.org/Eclipse-and-revival>, Erişim: 01.08.2023.

36 *Principal Officers of the Department of State and United States Chiefs of Mission: 1778-1990*, United States Department of State, Washington, 1991, s. 128; Joseph A. Kéchichian, "The Sultane of Oman and the US", *Handbook of US-Middle East Relations: Formative Factors and Regional Perspectives*, ed. Robert Looney, Routledge, Abingdon, 2009, s. 420.

çilik seviyesinde resmi ilişki kurmuş, iki yıl sonra 1980'de de Sinbad Projesi'ni hayata geçirmiştir.³⁷ Çin'in bu önemli adımına karşın dönemin bir diğer önemli gücü Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Umman ile daha geç ilişki kurarak ilk diplomatik ilişkisini 1985'te tesis etmiş, büyükelçilikler ise karşılıklı olarak ancak 1987'de açılmıştır.³⁸ Umman'ın tarihi ve doğal komşusu olan Hindistan ile olan ilişkileriye Birleşik Krallık idaresi altında resmi bir gelişim gösterememiş, ilk diplomatik ilişki bağımsızlıktan yaklaşık 10 yıl sonra kurulabilmiştir. Daimi diplomatik ilişki ilk olarak konsolosluk seviyesinde 1955 yılında tesis edilmiş, temsil 1973'te büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir.³⁹ Yunanistan ise Umman'la ilk diplomatik teması 1974 yılında kurmuş, ancak daimi temsilcilik açma yoluna gitmemiştir. 1980'de itibaren akredite büyükelçiliği benimsemiş olan Yunanistan'ı Umman'da bugün Riyad Büyükelçiliği temsil etmektedir.⁴⁰

Türkiye'nin Suudi Arabistan'daki mukim büyükelçileri Umman nezdinde akredite büyükelçiler olagelmiş, Cidde'ye atanan Türk büyükelçileri Umman'da da itimatname sunmuşlardır. Bu itimatnamelerden Büyükelçi Umut Arık tarafından sunulmuş olanı, Maskat Büyükelçiliğinin açılmasından önceki son itimatname olup süreç boyunca büyükelçinin merkeze geçtiği tespitleri genel görüntüyü özetlemesi bakımından dikkat çekicidir. Büyükelçi Arık bahse konu olan raporlarından birinde, "Sultan Qaboos bin Sait'e itimatnamemi vermek üzere Oman'da bulunduğum bir hafta içinde edindiğim izlenimleri şöylece özetleyebilirim",⁴¹ dedikten sonra tespitlerini 16 Aralık 1983 tarihli belgede 11 madde halinde paylaşmıştır. Umman'ın Türkiye için önemine binaen,

7. Oman sultanı Qaboos ile itimatname tevdi sırasında yaptımı[z] görüşmede, Türkiye'nin ve Türk işadamlarının Oman ile ilgilenmesi arzusu bizzat Qaboos tarafından ifade edilmiştir.

9. Bizzat Sultan Qaboos dahil, görüştüğüm bütün Omanlı bakan ve yetkililer Muskat'ta muhakkak bir konsolosluk veya fahri konsolosluk

37 Muhamad S. Olimat, *China and the Gulf Cooperation Council Countries: Strategic Partnership in an Changing World*, Lexington Books, London, 2016, s. 20; Allen, *Oman: The Modernization of the Sultanate*, s. 133.

38 *Political Handbook of the World 2016-2017*, ed. Tom Landsford, Sage Publications, Thousand Oaks, 2017, s. 1144; Diana Galeeva, *Russia and the GCC: The Case of Tatarstan's Paradiplomacy*, I. B. Tauris, Bloomsbury Publishing, London, 2023, s. 61.

39 List of Abbassadors in Oman, *Embassy of India*, <https://www.indemb-oman.gov.in/eoi.php?id=list-of-ambassador-s-in-oman>, Erişim: 27.07.2023; Geoffrey Kemp, *The East Moves West: India, China, and Asia's Growing Presence in the Middle East*, Brookings Institution Press, Washington, 2012, s. 43.

40 Oman, *Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs*, <https://www.mfa.gr/en/blog/greece-bilateral-relations/oman/>, Erişim: 28.07.2023.

41 TDA. 8515/59693-33. 16.12.1983.

bulundurmamızın Oman ile iş ilişkilerimizi artırmak yönünden zaruri olacağını ifade etmişlerdir. Bu hususta, bir fahri konsolos adaylığı ile ilgili olarak ayrıca bilgi sunuyorum.

10. Sultan Qaboos, mutadı hilafına 1 saat kadar süren görüşme sırasında çok yakın görünmüş ve protokol kaid[e]leri hilafına görüşme hitamında beni saray kapısına kadar uğurlamıştır.

11. Oman basını 8 büyükelçi ile beraber itimatnamemi sunmama rağmen Oman'da bulunduğum sırada özel ilgi göstermiş ve Türk-Oman ilişkileri hakkında bendenizden bahseden yayınlar yapmıştır,⁴²

şeklindeki gözlemlerini Ankara'ya yollamıştır. Söz konusu ziyaret Umman basını tarafından önemli görülüp takip edilerek haberleştirilmiştir.⁴³

İtimatnamenin sunulmasından bir süre sonra daimi diplomatik ilişki kurmak fikri her iki tarafta yeniden gündeme gelmiş, ilişkinin ilkin fahri konsolosluk şeklinde tesisi düşünülmüştür. Bu öncelik Cidde'deki Türk Büyükelçisi Umut Arık'ın Sultan Kabus'a itimatnamesini sunmasının ardından kaleme aldığı raporda da belirtilmiştir. Bu yaklaşımın akabinde 3 ve 7 Aralık 1983 tarihli iki belgede konuya ilişkin geliştirilmiş politika bakanlık tarafından olumlu bulunmuştur. Böylelikle Büyükelçi Arık'ın Maskat'ta öncelikle fahri konsolosluk açılması tavsiyesi kabul görmüş, Umman'daki ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gayesiyle Maskat'ta mukim bir Türk vatandaşının da bu göreve talip olduğu not edilmiştir. Sonuç olarak Maskat'ta Türkiye'ye ait bir fahri konsolosluğun ihdasına olur verilmiştir.⁴⁴ Karar Maskat'a iletildiğinde Cidde'deki Umman Büyükelçiliği tarafından Türk tarafına olumlu mukabelede bulunulmuş,⁴⁵ 9 Ekim 1984 tarih ve 84/8610 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'na dayandırılarak Maskat'ta bir Türk diplomatik misyonunun açılması kesinlik kazanmıştır. Böylece atama, Türk Dışişleri Bakanlığı Personel Dairesi Başkanlığı antetli ve Daire Başkanı Gün Gür imzasıyla 28 Aralık 1984 tarihli belgeyle de resmileştirilmiştir.⁴⁶ Sonrasında fahri konsolosluğa Maskat'ta mukim Cemal Cengiz Arcasoy isimli Türk vatandaşı uygun görülmüş, atama kararnamesi ise dönemin Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu tarafından 26 Temmuz 1984 tarihinde Başbakanlığa gönderilmiştir. Atama ise

42 TDA. 8515/59693-33. 16.12.1983.

43 TDA. 8515/59686-19. 17.12.1983; TDA. 8515/59686-18. 31.12.1983.

44 TDA. 8515/59686-17. 03.02.1984; TDA. 8515/59686-16. 07.02.1984; BCA. Kararlar Daire Başkanlığı, 514/249-5. 08.08.1984.

45 TDA. 8515/59685-87. 15.05.1985.

46 TDA. 8515/59686-5. 28.12.1985.

10 Eylül 1984 tarih ve 84/30374 sayılı üçlü kararname ile yapılmıştır.⁴⁷ Kararın alınmasından sonra gerekli işlemler tamamlanarak mühürler hazırlanmış, ayrıca önem verilmesi nedeniyle Cidde büyükelçisinin de fahri konsolosluğun açılışına katılması kararlaştırılmıştır.⁴⁸ Ne var ki, Singapur, Riyad ve Maskat'taki fahri konsoloslukların faaliyetlerine teşkilatta yaşanan esaslı bir değişiklikle 29 Ocak 1986'da son verilmiştir.⁴⁹

Fahri konsolosluğun kapanması üzerine 11 Ocak 1985 tarih ve Maskat'ta bir Türk Büyükelçiliğinin tesisi konulu Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu imzalı bir mektup Cidde Büyükelçiliği aracılığıyla Umman Dışişleri Bakanı Yousef Al-Alawi Abdullah'a gönderilmiştir. Mektupta iki ülkenin coğrafi konumlarına atıf yapılarak açılacak elçiliğin ilişkileri kuvvetlendireceği ifade edilmiş ve konuya ilişkin olumlu yaklaşımları rica edilmiştir.⁵⁰

Arşiv belgelerinden süreç boyunca siyasi girişimlerle birlikte kültürel diplomasi kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Bu girişimlerden biri Cidde Büyükelçiliğinden Ankara'ya gönderilen 7 Mayıs 1985 tarihli biri telgraftan öğrenilmekte olup eğitim ile ilgilidir. Telgrafa göre Türkiye tarafından Ummanlı öğrencilere 2 yükseköğrenim bursu tahsis edilmiş olup, Umman'daki mezuniyet tarihinin haziran ayının sonuna denk gelmesi yüzünden bursun kullanılamayacağı aktarılmıştır.⁵¹ Görüşmeler boyunca Türkiye ile Umman arasında kültürel ve siyasi temaslar devam etmiş, olumlu neticelenmemiş olsa da Sultan Kabus'un tahta çıkışının 15. yıl dönümünde bir Türk folklor ekibinin gösteri yapmasının talep edildiği de olmuştur.⁵²

Maskat'taki elçiliğin açılmasında en önemli siyasi desteği, muhtemelen, Sultan Kabus'un tahta çıkışı için düzenlenen törenlere Türkiye'yi temsilen Devlet Bakanı Mesut Yılmaz'ın katılımı sağlamıştır. Devlet Bakanı Mesut Yılmaz 18-20 Kasım 1985 tarihleri arasında icra edilen törenlere katılırken çeşitli görüşmelerde bulunmuş, ekonomik işlerden sorumlu Umman Başbakan Yardımcısı Zawawi ile 45 dakika süren bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Maskat'ta açılacak Türk Büyükelçiliği ile ilgili inşaat mahalli, ikili ilişkiler ve yeni büyükelçi gibi

47 BCA. Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, 595/43-12. 10.09.1984.

48 TDA. 8515/59686-4. 13.01.1985.

49 BCA. Kararlar Daire Başkanlığı, 550/447-2. 29.01.1986.

50 TDA. 8515/59686-1. 14.01.1985; TDA. 8515/59686-2. 14.01.1985; TDA. 8515/59686-3. 10.01.1985; TDA. 8515/59685-92. 14.01.1985.

51 TDA. 8515/59685-88. 07.05.1985.

52 TDA. 8515/59685-66. 06.10.1985; TDA.8515/59685-76. 21.10.1985.

konular ele alınmıştır. Görüşmeleri Ankara'ya aktaran Büyükelçi Arık'ın raporundaki ifadede belirtildiği üzere “Sayın Yılmaz’ın kutlamaya iştirakinin Oman ile ilişkiler yönünden çok yararlı bir başlangıç teşkil ettiği...” anlaşılmaktadır. Umman’a giden ilk üst düzey Türk yetkili olmasından ötürü Devlet Bakanı Mesut Yılmaz yerel yayın organları tarafından ilgiyle takip edilmiş, bakan ayrıca Akhbar al Oman ve Oman Times isimli gazetelerin başyazarlarına da birer mülakat vermiştir.⁵³

Uzun siyasi ve lojistik çalışmaların sonunda Maskat’taki Türk Büyükelçiliği 1985 yılının Kasım ayında şehirdeki Intercontinental Hotel’inde açılmış, açılış için öncelikle idari atışe ataması yapılmıştır. Maskat’taki Türk Büyükelçiliğine idari atışe olarak Ergüven Kutlu atanmış, 28 Kasım 1985’te Ankara’dan yola çıkan ataşenin 29 Kasım 1985 tarihinde görevine başladığı acele telgrafla merkeze bildirmiştir.⁵⁴ Türkiye’nin Maskat Büyükelçiliğinden 2 Aralık 1985 tarihinde Büyükelçilik Başkatipli Ömür Şölenil imzalı olarak yollanan başka bir telgrafta da son durum aşağıdaki şekilde raporlanmıştır:

1. Büyükelçiliğimiz 29 Kasım 1985 tarihinden itibaren aşağıdaki geçici adresinde faaliyetine başlamıştır:

Muscat-Intercontinental Hotel
P.O. Box 7398 Muttrah-Sultanate of Oman
(Telefon: 601500/318)

2. Bugün (2 Aralık) Umman Dışişleri Protokol Şefi Abdullah al Mus-safer ile makamında görüşülerek büyükelçi Sayın Kulin’in karşılanması hususunda gerekli tertipler alınmıştır.

3. Büyükelçiliğimiz makam otosunun Muskat gümrüğünden çekilme işlemlerine başlanmıştır.⁵⁵

Büyükelçiliğin açılışının raporlandığı 2 Aralık 1985 tarihli telgraftan üç gün sonra, Maskat’taki ilk Türk Büyükelçisi Orhan Kulin imzalı bir başka not gereği için Ankara’ya, bilgilendirme için de Kuveyt’teki Türk Büyükelçiliğine 5 Aralık 1985 tarihinde gönderilmiştir. Söz konusu bilgilendirme notunda Büyükelçi Kulin şu bilgileri vermektedir:

53 TDA. 8515/59685-64. 09.10.1985; TDA. 8515/59685-31. 24.11.1985; TDA. 8515/59684-41. 26.11.1985.

54 TDA. 8515/59685-29. 29.11.1985; TDA. 8515/59685-30. 29.11.1985.

55 TDA. 8515/59685-28. 02.12.1985.

1. 4 Aralık Çarşamba günü Muskat'a gelerek görevime başladım.

2. Bugün, 5 Aralık (Perşembe), Protokol Şefi Ali Abdulla[h] Almusafer'i ziyaret ettim. Adı geçenin verdiği programa göre, 9 Aralık Pazartesi günü dışişleri ile görevli Devlet Bakanı Yusuf bin Alavi Abdullah tarafından kabul olunarak, kendisine güven mektubunun suretiyle, halefimin başka bir göreve atama mektubunu takdim etmem öngörülmuş bulunmaktadır. Protokol genel müdürü ayrıca Majeste Sultan Kabus bin Said'e güven mektubumu sunmak üzere 10 Aralık 1985 Salı gününün tespit edildiğini bildirdi.

Saygılarımla arz ederim.

Kulin.⁵⁶

Güven mektubunun sunulmasından önce Umman'daki yerleşik usullere göre Türk Büyükelçisi Orhan Kulin beraberinde Büyükelçilik Başkatibi Ömer Şölen dil ve Büyükelçilik İdari Ataşesi Ergüven Kutlu olduğu halde 9 Aralık 1985 günü dışişlerinden sorumlu bakan Yusuf bin Alavi bin Abdullah tarafından kabul edilmiştir. Kabulde görevle ilgili belgeler iletilerek ertesi gün yapılacak itimatname arzı için hazırlık yapılmış, beraberinde Umman-Türkiye ilişkileri ile büyükelçiliğin açılması karşısında duyulan memnuniyet ve Körfez Savaşı'na dair genel karşılıklı görüş alışverişinde bulunulmuştur.⁵⁷

Maskat'tan yollanan 14 Aralık 1985, 15.00 tarih ve saat bilgili 14 sayılı telgrafta, davet üzerine Umman Dışişleri Bakan Yardımcısı Hamd Al-Batasi ve o tarihte Avrupa ve Amerika İşleri Genel Müdürü bulunan ancak bugün Umman sultanı olan Haytam bin Tarık'la da ayrı ayrı görüşüldüğü bildirilmiştir. Telgrafta Türkiye-Umman ilişkileri, İran-İrak Savaşı'nda Körfez İş Birliği Konseyi'nin bildirisi ve büyükelçiliğin yerleşimi ile ilgili ihtiyaçlar hakkında görüşmeler yapıldığı da Ankara'ya aktarılmıştır.⁵⁸

Maskat'ta Türk Büyükelçiliğinin açılmasından sonra, mutat olduğu üzere öncelikle mukim ve duayen elçiliklerle temas kurulmuş, yerel yetkililerle de ziyaretler planlanmıştır. Büyükelçi Kulin'in bu ilk temaslarından edindiği intiba son derece olumlu olup Maskat'taki 'her çevrede', büyükelçiliğin açılmasından dolayı samimi bir memnuniyet duyulduğu gözlenmiştir. Özellikle elçiliğin açıldığı dönemde, Bulgaristan'daki Türk azınlığa yapılanlar karşısında Maskat'taki

56 TDA. 8515/59685-27. 05.12.1985.

57 TDA. 8515/59685-26. 09.12.1985.

58 TDA. 8515/59685-24. 14.12.1985.

Müslüman ülke elçiliklerince Türk tezlerine karşı gösterilen destek büyükelçinin raporunda ifade edilmiştir.⁵⁹

Büyükelçi Kulin Maskat'ta Türkiye'yi temsil görevini üstlendikten sonra Umman Sultanlığı'nın ileri gelenleri ile temas etmeye başlamıştır. Büyükelçi Kulin üst düzey görüşmelerini devam ettirmiş, önemli bir Ummanlı yetkili olan Qais Abdul Munim Al Zawawi ile 1 Ocak 1986 tarihinde bir görüşme gerçekleştirmiştir. Büyükelçiliğin açılmasından önce Umman dışişleri bakanlığı yapmış olsa da Al Zawawi Büyükelçi Kulin'i Başbakan Ekonomik ve Mali İşler Yardımcısı sıfatıyla kabul etmiş, bu Ummanlı yetkili de Türk Büyükelçiliğinin açılmasından duyduğu memnuniyeti açıkça ifade etmiştir. Al Zawawi, Kulin ile görüşmesi sırasında Umman ile Türkiye'yi önemli deniz ticaret yolları üzerinde bulunmaları bakımından mukayese ederek benzer işlevleri üstlendiklerini dile getirmiştir. Al Zawawi Umman tarafının önem verdiği bir hususa da dikkat çekerek Osmanlı Arşivlerindeki Umman ile ilgili belgeler konusunun kendileri için önem arz ettiğini belirtmiştir. Başbakan yardımcısı ayrıca halıcılık konusunda da Türkiye ile iş birliği yapmak istediklerini Türk büyükelçisine aktarmıştır.⁶⁰

Bu çerçevede Sultan Kabus'un yakınlarından olduğu ifade edilen Başbakan Birinci Yardımcısı Thuvaini bin Shihab ile 5 Ocak 1986 tarihinde görüşülmüştür. Görüşmeyi Ankara'ya raporlayan büyükelçi, Thuvaini bin Shihab'ın Sultan Kabus'un akrabası olmasının yanı sıra Umman içi ve dışında kendisini temsil etmesi bakımından 'özel temsilci' sıfatını taşıdığı bilgisini de kaydetmiştir. Türk büyükelçisinin gerçekleştirdiği bu ilk üst düzey görüşmesinde Türkiye'nin büyükelçilik açmasından ötürü Ummanlıların duyduğu memnuniyet bin Shihab tarafından en üst seviyede tekrar edilmiştir. Büyükelçinin merkeze aktardığı üzere, "Esasen talep etmiş olduğum randevunun, buradaki standartlara göre 10 gün gibi çok kısa bir süre içinde cevaplandırılmış olması da Türk büyükelçisinin şahsında Türkiye'ye karşı Oman'da duyulan ilginin ve hislerin bir göstergesi olmaktadır",⁶¹ denilerek elçiliğin tesisi sırasında Umman'ın Türkiye'ye karşı olan düşünceleri en üst dereceden ifade edilmiştir.

Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere Maskat'taki Türk büyükelçisi, ikili ilişkilerin içindeki ekonomik kalemlerin önemli bir işleve sahip olacağını öngörmesi üzerine ülkenin iktisadi yapısı hakkında bilgi derlemeye çalışmış, böylelikle An-

59 TDA.8515/59685-20.26.12.1986.

60 TDA.8515/59685-11.06.01.1986.

61 TDA.8515/59685-12.06.01.1986.

karardaki karar vericileri bilgilendirerek bir politika geliştirmek ümidinde olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan büyükelçiliğin Kuveyt Büyükelçiliği üzerinden Ankara'ya yolladığı 11 Ocak 1986 tarihli bilgi notunda, kısa ancak öz şu bilgilere yer verilerek zımnen ekonomik bir politika üretilmesi istenmiştir:

1. Oman Sultanlığının mali ve iktisadi işlerle görevli başbakan yardımcısı, Qais bin Abdul Munim Al Zawawi 1980-1985 dönemini kapsayan ikinci beş yıllık plan süresinde gelişme nispetinin vasatı %10 olarak tecelli ettiğini açıklamıştır.

2. Oman basınında yer alan açıklamasında Al Zawawi önümüzdeki günlerde açıklanarak yürürlüğe girmesi beklenen üçüncü beş yıllık planda ise yıllık ortalama %4'lük bir gelişme nispetinin hedef alındığını: bu planın özel sektöre ağırlık vereceğini bu meyanda sosyal hizmetlerin geliştirilmesine de önem atfedileceğini belirtmiştir.

3. Al Zawawi ayrıca 1986 mali yılında 2[?] milyon Oman riyali (810 milyon A.B.D. doları) tutarında bir bütçe açığının beklendiğini, bunun 169 milyon riyallik kısmının 1986'da kapatılacağını, bakiye 33 milyon riyalin ise 1987 bütçesine aktarılacağı belirterek bütçe açığını gidermek için harcamalarda kısıtlamaya gidileceğini, borç temin edilebileceğini veya mevcut rezerv devlet fonlarından çekilme yapılabileceğini ifade etmiştir.

4. Başbakan yardımcısının üçüncü beş yıllık planın toplam bütçesinin 9 milyar 250 milyon Oman riyali olmasının ve bütçede 594 milyon riyallik toplam açığın beklendiğini bu açığın 300 milyar riyallik bölümünün Oman'ın kendi imkanları ile kapatılabileceğini geriye kalan 294 milyonluk kısmı için ise dış finansman desteğinin öngörüldüğünü söz konusu 294 milyon riyalin toplam bütçe içinde %3'lük bir miktarı oluşturduğunu kaydederek üçüncü beş yıllık planın kapsayacağı dönem zarfında petrol fiyatlarının düşeceği ihtimali esas alınarak hazırlanmış olduğunu söylemiştir.⁶²

Elçiliğin açılmasının ardından Büyükelçi Kulin'in görüşmelerini daha üst seviyede sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Zira 14 Ocak 1986 tarihinde daha önceki raporlarda olduğu gibi, Kuveyt Büyükelçiliği yoluyla Ankara'ya gönderilen telgrafta Sultan Kabus'un amcası olan Sayyid Fahr bin Taimour ile görüşüldüğü bilgisi geçilmiştir. Türklerle olan bağlarının yanı sıra tarih ve Orta Doğu'ya hakim olduğu

62 TDA. 8515/59693-22. 11.01.1986.

anlaşılan Fahr bin Taimour'un Türk büyükelçisi ile yaptığı görüşmede Umman ile Türkiye arasındaki ilişkilerin tarihi bir geçmişe sahip olduğunu, 16. yüzyıla kadar götürülebileceğini ifade ettiği raporlanmıştır. Görüşmede pek çok şey yanında kardeşi Tarık bin Taimour'un annesine konuyu getirip 'yarı Türk' sayılabileceğini, hatta yeğenlerinden Talal'in eşinin de Türk olduğunu söyleyip iyi dileklerini paylaştığı kaydedilmiştir.⁶³ Öyle ki Talal bin Tarık Al-Said ve ailesinin Türkiye ziyaretlerinden biri büyükelçiliğin açılmasından yaklaşık dört ay önce söz konusu olmuş, 19 Temmuz 1985 günü özel uçağıyla Yeşilköy Havaalanına gelecek olan prensin şeref salonunda karşılanması konusunda Cidde Büyükelçisi Umut Arık tarafından 17 Temmuz 1985 tarih ve saat 09.00'da gönderilmiş telgrafla Anakara bilgilendirilmiştir.⁶⁴

Öteden beri denizci ve tacir olarak bilinen Ummanlıların bilhassa Hint Okyanusu'nda kıyısı bulunan bölgelerdeki etkinlikleri kayda geçecek niteliktedir. Söz konusu bu etkinlikler Hindistan'dan Kenya sahillerine, Maldivler'den Endonezya'ya kadar yayıldığından ticaret konusundaki yatkınlıkları bağımsızlık sonrasındaki durumlarını da etkilemiştir. Bu yüzden Umman nezdindeki Cidde Büyükelçisi Arık'ın itimatnamesini sunmak için Maskat'a gittiğinde Ankara'ya gönderdiği notları arasında ticaretle ilgili dikkat çektiği şu hususlar son derece önemlidir:

1. Oman ekonomisi ve ticareti uzun bir süre İngiliz ve Kıbrıs Rum kapitalinin etkisi altında kalmıştır. Ancak bugün Oman bu bağılıktan kurtulma çabasıdadır ve Türkiye gibi belli bir teknoloji düzeyine gelmiş İslam ülkelerinden gelecek sermaye ve teknolojiye açık görünmektedir.
2. Oman piyasası tamamen serbest piyasa kurallarına uygun çalışmaktadır.
3. Bankacılık işlemleri enternasyonal kurallara uygun yürümekte, Oman'da iş yapan tacirler ve sanayiciler gerek mahalli, gerek milletlerarası banka kaynaklarından rahatça yararlanabilmektedir.
4. Oman ekonomisini idare edenler, Oman'ın zengin tabii kaynaklarından bilistifade, ülkenin düzenli ve tedrici bir gelişme ve atılımı içinde olması çabasına girmişlerdir.⁶⁵

63 TDA. 8515/59685-6. 14.01.1986.

64 TDA. 8515/59685-82. 17.07.1985.

65 TDA. 8515/59693-33. 16.12.1983.

Umman Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazandıktan sonra emin ve dikkatli bir biçimde hareket ederek altyapı yatırımları başta olmak üzere, ticaret, eğitim ve sanayi alanlarında gelişme içinde olmuştur. Zaten Büyükelçi Arık'ın dile getirdiği ve tavsiyelerde bulunduğu hususların Maskat'taki Türk büyükelçisi tarafından hızla fark edilerek gerekli girişimlere konu edildiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Öyle ki Türk büyükelçisi neredeyse ayağının tozuyla ticari girişimlere başlamış, Maskat'ta açılacak sanayi ve ticaret sergisi için görüşmelerde bulunmuştur. Bu çerçevede dönemin Umman ticaret ve sanayiinde önemli bir kişi olan Şeyh Hamad İsa Al-Taie ile görüşerek dünya ticaret yolları üzerinde olan bu ülkedeki sergiye Türk sanayi ve ticaret ürünleri ile lojistik firmalarının katılmasının önemine dair Ankara'yı bilgilendirmiştir.⁶⁶ Sonrasında ise yeni gelişmeler sağlanmış, Türk sanayi ve ticaret ürün sergisi, kültür anlaşmaları, sivil havacılık hizmetlerinin düzenlenmesinin yanı sıra petrol ve maden üretimi gibi pek çok alanda iki ülke arasındaki ticari ve siyasi ilişkiler ivme kazanmıştır.⁶⁷ Böylelikle Umman'ın başkenti Maskat'ta açılan Türk Büyükelçiliği kendisinden beklenen işlevi yerine getirmeye başlamış, Türk menfaatlerinin geliştirilip korunması hususunda merkezi bir rol üstlenmiştir.

Özal ile başlayan liberal ekonomi politikaları ihracat odaklı büyümeyi hedeflediğinden Türkiye'nin yeni pazarlar bulma isteği Körfez'deki Arap ülkelerinde çeşitli ticari atılımlara yol açmıştır. Böylelikle İran-İrak Savaşı boyunca tarafsız kalan Türkiye kendisi için ekonomik bir kanal inşa etmiş, yeni pazarlar oluşturmaya çalışmıştır. Devletin kolaylaştırma çabalarının peşi sıra Türk özel sektörü de yeni ekonomik modele uygun olarak bölgede yoğun bir biçimde görülmeye başlamıştır.⁶⁸ Bu nedenle Arap ülkelerinin hemen hepsinde olduğu gibi Umman'da da Türk girişimcileri hem devlet desteği hem de özel sektör aracılığıyla varlık göstermiştir. Bu çerçeveden bakıldığında Türkiye'den bölgeye yapılan ihracat daha sonra eski haline dönse de 1982-1985 yılları arasında Avrupa'ya yapılan miktarı aşmıştır.⁶⁹ 1980'li yıllar Türk ekonomisinin Turgut Özal ile birlikte liberal kuralları benimsediği bir zaman dilimi olmuş, Türk şirket ve iş insanlarının Orta

66 TDA. 8515/59685-22. 15.12.1989.

67 TDA. 8515/59684-64. 17.01.1986; TDA. 8515/59685-25. 08.12.1985; TDA. 8515/59685-73. 04.11.1985.

68 Bayram Sinkaya, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", *ADAM Akademi*, no 1 (2011), s. 87.

69 Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2014, s. 269.

Doğu'da yoğun görüşme trafiğine şahitlik etmiştir.⁷⁰ Umman'da açılan büyükelçilik ise Türkiye'nin liberal ekonomi çabaları içinde olduğu bir zamana, ihracatla büyüme planlarının yapıldığı bir döneme denk gelmiştir.

Sonuç

Bugünkü bilgiler ışığında, Umman'ın bağımsızlığından ancak on beş yıl sonra Maskat'ta bir Türk Büyükelçiliği'nin kurulması geç kalınmış bir adım olarak değerlendirilebilir. Kuşkusuz bu adım tek taraflı olmadığından benzer bir geç kalınlık, kısmen, Umman için de söz konusudur. Ne var ki Türkiye kısa sürede büyük bir mesafe kat etmiş, Umman ile olan ilişkisini geliştirmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında Türkiye artık Umman'daki misyonu üzerinden yeni bir bölge değerlendirmesine gitmelidir.

Dünya ekonomik düzeninde hızla öne çıkmakta olan Hint Okyanusu ve civarı, Hindistan, Çin ve diğer bölge ülkelerinden ötürü yeni ve eskisine oranla daha etkin bir ticaret potansiyeline sahiptir. Bu yüzden Türk Dışişleri Bakanlığının klasik merkez örgütlenmesindeki İkili Siyasi İşler Genel Müdürlükleri olan Doğu Asya, Güneydoğu Asya ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika yapılanmaları bölgedeki değişim nedeniyle tekrar tasarlanmalıdır. Yüz yıl önceki kalıpları ifade eden bu örgütlenme, yerini hızla Hint Okyanusu merkezli yeni bir organizasyona bırakmalıdır.

Hint Okyanusu'nun gelecekteki muhtemel merkezî konumu kendini her bakımdan göstermekte, Basra'dan başlayarak Maskat'ta sonra erecek hızlı demiryolu ile birlikte Çin'in 'Deniz İpek Yolu Projesi' gibi küresel etkileri olan yatırımlar Umman'ı merkezi bir konum almaya zorlamaktadır. Bu bakımdan Dukm limanının da bulunduğu Zafar vilayetinin merkezi Salale'de bir Türk konsolosluğunun açılması düşünülmelidir.

Umman ile yeni iş birliği kanallarının açılması, Türk kültür kurumlarının Maskat'la uyum içerisinde varlık göstermesi atılacak önemli adımlar arasında sayılabilir. Bu girişimlere, Maskat'ta Türkiye'nin diğer kültürel kurumlarına bağlı olmaksızın büyükelçilik bünyesinde ve halka açık Türkiye, Türk tarihi, Anadolu ile ilgili işitsel, görsel ve basılı yayınların yanı sıra yerli veri tabanlarına erişilebilecek bir bilgi merkezinin kurulmasıyla başlanabilir. Sonuçta 1985 yılında Maskat'ta kurulmuş Türk Büyükelçiliği, böylelikle yeni bir evreye geçerek belki Orta Doğu başta olmak üzere diğer büyükelçiliklerin yeniden değerlendirilmesi için de bir laboratuvar işlevi görecektir.

70 Katerina Dalacoura, "Turkey and the Middle East in the 1980s", *Millenium: Journal of International Studies*, no. 19, 2 (1990), s. 210.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi [BCA]

Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı 595/43-12

Kararlar Daire Başkanlığı, 393/74-1

Kararlar Daire Başkanlığı, 514/249-5

Kararlar Daire Başkanlığı, 550/447-2

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA]

A. {DVNSNMH.d. 9/110

A. {DVNSNMH.d. 9/113

A. {DVNSNMH.d. 9/525

A. {DVNSNMH.d. 17/173

A. {DVNSNMH.d. 17/174

A. {MKT.MHM. 373/7

BEO. 248/18563

BEO. 2431/182260

BEO. 2440/182949

DH.MKT. 1349/30

DH.ŞFR. 137/28

DH.TMIK.M. 100/18

HAT. 4/135

HR.SYS. 104/53

HR.SYS. 1909/22

HR.SYS. 1909/52

İ.HUS. 122/17

İ.HUS. 122/49

Y.A.HUS. 486/69

Y.EE.KP. 1/73

Y.MTV. 268/16

Y.PRK.AZJ. 52/79

Y.PRK.EŞA. 51/75

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi [TDA]

8515/59684-41

8515/59684-64

8515/59685-6

515/59685-11

8515/59685-12

8515/59685-20

8515/59685-22

8515/59685-24

515/59685-25

8515/59685-26

8515/59685-27

8515/59685-28

8515/59685-29

8515/59685-30

8515/59685-31

8515/59685-64

515/59685-66

8515/59685-73

8515/59685-76

8515/59685-82

8515/59685-87

8515/59685-88

8515/59685-91

8515/59685-92

8515/59686-1

8515/59686-2

8515/59686-3

8515/59686-4

8515/59686-5

8515/59686-7

8515/59686-8

8515/59686-13

8515/59686-16

8515/59686-17

8515/59686-18

8515/59686-19

8515/59686-22

8515/59686-23

8515/59686-25

8515/59686-33

8515/59686-34

8515/59693-22

8515/59693-33

22218/97696-1

35947/141407-1

37536/150799-21

37684/150187-31

Araştırmalar

Açıkel, Gökhan. "Türkiye and Oman's Growing Relationship in the First Three Years of Sultan Haitham", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, no. II, 1 (2023), ss. 1-13.

Açıkel, Gökhan. *Sultan Kâbus ve Umman*, 2. bsm., Aktif Yayınevi, İstanbul, 2022.

Açıkel, Gökhan. *Umman'da Sosyoekonomik Değişim: Sultan Kabus Dönemi (1970-2017)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2018.

Akarçeşme, Ramazan. *Tarihi Süreç İçerisinde Umman ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2018.

Albasoos, Hani ve Alanood Alfarsi. "Umman Ulusal Terörle Mücadele Stratejisini Açıklamak", *Ortadoğu Etütleri*, no. 13, 1 (2021), ss. 1-21.

- Allen, Calvin H. *Oman: The Modernization of the Sultanate*, Routledge, Abingdon, 2016.
- France in Oman: French-Omani Relations, *Ambassade de France en Oman*, <https://om.ambafrance.org/Eclipse-and-revival>, Erişim: 01.08.2023.
- Ayverdi, Rumeysa. *Umman Sultanlığı'nın Ortadoğu'daki Arabulucu Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2020.
- Bilge, Mustafa. "Uman Tarihi Kaynakları", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, no. IX (1995), ss. 281-301.
- Bozkurt, Abdulgani ve Muhammed Hüseyin Mercan. "Umman Dış Politikası ve Umman'ın Ortadoğu'da Arabulucu ve Dengeleyici Rolü", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, no. 10, 1 (2022), ss. 179-190.
- Cengiz, Hatice. *Uman'da Sultan Kâbus Döneminde Mezhepler Arası Bir Arada Yaşama Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2017.
- Çakılcı, Diren. "Yemen'i Payitaht'a Bağlamak: Yemen Vilayeti Telgraf Şebekesi ve Bağlantı Hatları", *Türkiyat Mecmuası*, no. 31, 1 (2022), ss. 61-92.
- Çelik, Murat. "Türkiye Sultan Kabus Sonrası Umman İçin Nasıl Hazırlanmalı?", *ULİSA: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, no. III, 2 (2019), ss. 82-102.
- Dalacoura, Katerina. "Turkey and the Middle East in the 1980s", *Millenium: Journal of International Studies*, no. 19, 2 (1990), ss. 207-228.
- Dunn, Archibal. "Basra Körfezindeki İngiliz Çıkarları", çev. Zekeriya Kurşun, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, no. 3 (2000), ss. 319-347.
- Galeeva, Diana. *Russia and the GCC: The Case of Tatarstan's Paradiplomacy*, I. B. Tauris, Bloomsbury Publishing, London, 2023.
- Girgin, Kemal. *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*, Okumuş Adam, İstanbul, 2005.
- Güneş, Orhan. *Günümüz Umman İbâdiyyesi*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2007.
- Kaddorah, Emad Y. *The Rise of the GCC States and Turkey: Convergent and Divergent Regional Agendas*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2021.
- Karadeniz, Yılmaz ve Hidayet Kara, "Bağdat, Basra, Bahreyn ve Necid Bölgelerinde Osmanlı-İngiliz Nüfuz Mücadelesine Dair Bir Layiha", *History Studies International Journal of History*, Ortadoğu Özel Sayısı (2020), ss. 165-181.
- Kéchichian, Joseph A. *A Sultanate that Endures: Oman in the World from Qaboos bin Sa'ïd to Haitham bin Tariq*, Liverpool University Press, Liverpool, 2023.
- Kéchichian, Joseph A. "The Sultane of Oman and the US", *Handbook of US-Middle East Relations: Formative Factors and Regional Perspectives*, ed. Robert Looney, Routledge, Abingdon, 2009, ss. 417-433.
- Kemp, Geoffrey. *The East Moves West: India, China, and Asia's Growing Presence in the Middle East*, Brookings Institution Press, Washington, 2012.
- Korkmaz, Mehmet. *Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1974)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2021.
- Liel, Alon. *Turkey in the Middle East: Oil, Islam, and Politics*, trans. Emanuel Lottem, Lynne Rienner Publishers, Colorado, 2001.
- List of Abbassadors in Oman, *Embassy of India*, <https://www.indemb-oman.gov.in/eoi.php?id=list-of-ambassador-s-in-oman>, Erişim: 27.07.2023.

- Olimat, Muhamad S. *China and the Gulf Cooperation Council Countries: Strategic Partnership in an Changing World*, Lexington Books, London, 2016.
- Oman, *Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs*, <https://www.mfa.gr/en/blog/greece-bilateral-relations/oman/>, Erişim: 28.07.2023.
- Oman Sultanlığı: Arap Yarımadasında Geleneksel İle Modernite Arasındaki Bir Ülke: Rapor*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Ankara, . 2010.
- Özbaran, Salih. *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, Kitapevi Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Özbaran, Salih. *Umman'da Kapışan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz: Emperyal ve Kutsal Muhafız ve Mültezim*, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2013.
- Pamuk, Şevket. *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2014.
- Petersen, J. E. *Oman in the Twentieth Century: Political Foundations of an Emerging State*, Croom Helm Ltd., Sydney, 1978.
- Political Handbook of the World 2016-2017*, ed. Tom Landsford, Sage Publications, Thousand Oaks, 2017.
- Principal Officers of the Department of State and United States Chiefs of Mission: 1778-1990*, United States Department of State, Washington, 1991.
- Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017.
- Sinkaya, Bayram. "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", *ADAM Akademi*, no. 1 (2011), ss. 79-100.
- Takizadesis, Hamideh ve Tanju Ateş. "Kaçarlar Döneminde İran'ın Körfez Bölgesi, Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen Bölgelerindeki Şiilerle İlişkileri", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, no. 2, 4 (2020), ss. 409-426.
- Talat, Said. *Umman ve Hint Denizleri Hakimiyeti ve Türkler*, Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği, İstanbul, 1934.
- Tekir, Gökhan. "Deniz İpek Yolu: Umman'ın Dış Politikası İçin Sonuçları", *Ortadoğu Etütleri*, no. 13, 4 (2021), ss. 465-492.
- Trade Policy Review: Oman*, World Trade Organization, Geneva, 2008.
- Turan, İlter. "Ortadoğu'da Su Krizi ve Türkiye: Sorun ve Çözümler", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no. 3-4-5 (1993), ss. 219-232.
- Türkmen, Ümmügülüm. "İslam Dünyasının Az Bilinen Ülkelerinden Biri: Ummân Sultanlığı", *İslam Ülkeleri Tarih ve Coğrafya Etütleri*, no. 1, 1 (2009), ss. 81-86.
- Uğur, Hatice. *Osmanlı Afrika'sında Bir Sultanlık: Zengibar*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.
- Yenigun, Cuneyt ve Saranjam Baig. "Turkish Public Perceptions About Oman", *European Journal of Behavioral Sciences*, no. 3, 4 (2020), ss. 22-30.
- Yenigun, Cuneyt ve Hani AlBasoos. "Oman's Image in Turkey", *11th International Conference on Humanities, Psychology and Social Sciences 18-20 December, 2020 Oxford, United Kingdom*, Diamond Scientific Publishing, Oxford, 2020, <https://www.dpublication.com/wp-content/uploads/2020/12/34-10844.pdf>, Erişim: 01.08.2023.

Giriş

Dış yardımlar; göç, altyapı, yoksulluk, çatışma ve iklim değişimi gibi günümüzde önde gelen küresel sorunlarına ilişkin tartışmaların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Geçmişte dış yardımlara İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın yeniden inşası ve bağımsızlığını kazanan eski sömürgelerin kalkınmasına destek gibi pek çok farklı görevler atfedilmiştir. Bu iddialı görevler, günümüzde de uluslararası göç krizi ve terörizmle mücadele, demokrasinin güçlendirilmesi, yoksulluğun ortadan kaldırılması gibi alanlarda devam etmektedir. Günümüzde her devlet, yardım alarak ya da yardım sağlayarak, bir şekilde dış yardım ile ilişkili durumdadır. Gelişmekte olan ülkeler açısından ikili ve çok taraflı kalkınma yardım kuruluşları ile koordinasyon dış ilişkilerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmişken, dış yardım gelişmiş ülkelerin güvenlik ve dış politikalarının önemli bir unsuru haline gelmiştir. En geniş anlamıyla dış yardım, iktisadi ve sosyal gelişmeyi teşvik amacıyla maddi ve mali kaynaklar ile teknik bilgi ve becerilerin gönüllü olarak transferi olarak tanımlanabilir. Bu çalışmaya konu edilen dış yardımlar ise dış yardımların en yaygını olan resmi kalkınma yardımlarıdır.¹

Günümüz uluslararası kalkınma yardımları mimarisinin temellerinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde resmi adıyla Avrupa Yeniden İmar Programı olan ve 1947 ile 1951 yılları arasında yürürlüğe konan Marshall Planı'yla atıldığı söylenebilir.² Yardım mimarisi, kalkınma yardımlarının donörlerden yardım alan ülkelere aktarımını düzenleyen kurum ve kurallar olarak tanımlanabilir. Dış yardımların sağlanmasında rol oynayan kurumlar, uygulamalar, finansal araçlar ve aktarım mekanizmaları yardım mimarisinin bir parçasıdır. Soğuk Savaş Sonrası dönemde dış yardımlara ilişkin tartışmalarda sıklıkla “yeni yardım mimarisi”nden bahsedilmektedir. 1990'ların sonu ve özellikle de 2000'li yıllardan bu yana Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve OECD gibi önde gelen kalkınma aktörlerinin resmi yayınları sürekli olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkeleri öncülüğünde İkinci Dünya Savaşı sonrasında şekillenen geleneksel uluslararası dış yardım mimarisinde değişim ve dönüşümden söz etmektedir.³

1 Çalışmamız devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından resmi kalkınma ajansları ve yerel/merkezi hükümetler tarafından sağlanan resmi kalkınma yardımları üzerine odaklanmaktadır. “Resmi kalkınma yardımı,” “kalkınma işbirliği” ve “dış yardım” kavramları aynı anlama gelecek şekilde birbirinin yerine kullanılmaktadır.

2 David Williams, “The History of International Development Aid”, *Handbook of Global Economic Governance: Players, Power, and Paradigms*, (Ed. Manuela Moschella, Catherine Weaver), Routledge, Abingdon, 2014, p.234.

3 Philippe Houérou, Akihiko Nishio, Gaiv Tata, “Aid Architecture: An Overview of the Main Trends in Official Development Assistance Flows”, 01.05.2008, <http://documents1.worldbank.org/curated/en/688091468134712330/pdf>, Erişim 01.09.2023.

Yeni dış yardım mimarisi tartışmalarında öne çıkan husus sayı ve görünürlükleri son yıllarda giderek artmakta olan “yükselen donörler” dir. Kalkınma yardımlarının yeni aktörleri olarak değerlendirilen yükselen donörlerin geleneksel kalkınma mimarisini ve yardım uygulamalarına meydan okuduğuna dair tartışmalar kalkınma çalışmalarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Kimileri kalkınma yardımlarının bu yeni aktörlerini kural ve sınırlarını OECD Kalkınma Yardımı Komitesi'nin belirlediği İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkeleri öncülüğünde ortaya çıkan geleneksel dış yardım mimarisine tehdit olarak algılamak, kimileri de yükselen donörlerin ortaya koyduğu yeni yardım modaliteleri ve işbirliği modellerini bir çeşitlilik ve fırsat olarak değerlendirmektedir. Aslında, yükselen donörlere ilişkin tartışmalar, tek bir yükselen donör üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yükselen donör Çin'dir. Basit bir literatür taraması Batılı donör ülkelerde yükselen donörlere yönelik araştırmaların çoğunlukla Çin'e odaklandığını ve yükselen donörlere ilişkin tartışmalar kapsamında ifade edilen korku, kaygı ve eleştirilerin doğrudan ya da dolaylı olarak Çin'i hedef aldığını göstermektedir.

Çin aslında bir yükselen donör değil, olsa olsa yeniden yükselen donör olarak nitelendirilebilir. Yakın zamana kadar yardım alan bir ülke olan Çin, aynı zamanda 1950'li yıllardan bu yana dış yardım sağlayan eski bir donördür.⁴ Hatta günümüzde OECD Kalkınma Yardımı Komitesi üyesi pek çok donör ülkeden daha eskilere dayanan bir dış yardım tecrübesine sahiptir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kullandığı yardım modaliteleri ve yardım kurumlarının ortaya çıkması ve şekillenmesinde Çin Halk Cumhuriyeti'ne 1950'li yıllarda yardım sağlamaya başlayan Sovyetler Birliği'nin ekonomik işbirliği modelinin etkilerine rastlanmaktadır. Daha sonra 1960'lı yıllarda “Çin-Sovyet ayrılığı” sonrasında Çin, Üçüncü Dünya ülkelerinde Sovyetler Birliği ile “yardım savaşlarına” girmiş ve Sovyetler Birliği ile kalkınma işbirliği yapan ülkelere yardım yapmayı reddetmiştir.⁵ 1978 sonrası ekonomik reformlar ve dışa açılma politikası çerçevesinde Çin dış yardımı serbest piyasa sistemi ile bütünleşmede bir araç olarak kullanmaya başlamış ve dış yardım, ticaret ve yatırımı harmanlayan bir kalkınma işbirliği yaklaşımı benim-

Stephan Klingebiel, *Development Cooperation: Challenges of the New Aid Architecture*, Palgrave Macmillan, London, 2014, pp. 18-34

4 Lauren Johnston and Marina Rudyak, “China's 'Innovative and Pragmatic' Foreign Aid: Shaped by and Now Shaping Globalization”, *China's New Sources of Economic Growth (Volume 2): Human Capital, Innovation and Technological Change*, (Ed. Ligang Song, Cai Fang, Lauren Johnston), Australian National University Press, Acton, 2017, p. 433.

5 Marcus Power, Giles Mohan and May Tan-Mullins. *China's Resource Diplomacy in Africa: Powering Development?*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2012, p. 39. Steven Langdon, Archibald R.M. Ritter and Yiagadeesen Samy. *African Economic Development*, Routledge, New York, 2018, p. 823.

semiştir. Bu yeni yardım yaklaşımında da Batılı donörler ve Japonya'nın etkisi görülmektedir.⁶ Bu bağlamda, Çin'in yardım modeli çok da yeni ve kendine özgü değildir.

Günümüzde Çin, Afrika başta olmak üzere pek çok gelişmekte olan ülkede ekonomik altyapıyı geliştirmeye yönelik yardım projeleri gerçekleştirmekte, otoyollar, tren yolları, limanlar inşa etmekte ve insan kaynaklarını geliştirmeye yönelik teknik yardım ve eğitim projeleri gerçekleştirmektedir. Böylece Çinli girişimciler ve devlet işletmeleri yardım sağlanan bu ülkelerde doğal kaynaklara ve minerallere ulaşmaktadır. Batıda akademik ve siyasi çevreler Çin'i küresel kalkınma yardımı mimarisinin kurallarına uymamakla suçlamaktadır.⁷ Buna göre, Çin alternatif finans kaynağı olarak Batılı donörlerin verdiği yardımların etkisini azaltmakla itham edilmektedir. Örneğin, 2012 yılında, dönemin Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Afrika ülkelerini Çin yardımlarını tercih etmemeleri konusunda uyarmıştır.⁸ Çin'in yardım politikalarını hedef alan eleştiriler Amerika Birleşik Devletleri eski Başkan Yardımcısı Mike Pence tarafından da yinelenmiştir.⁹ Benzer uyarılar ve eleştiriler Batı Avrupa'daki pek çok siyasetçi ve akademisyen tarafından dile getirilmeye devam edilmektedir.

2013 yılında Çin tarafından başlatılan Kuşak ve Yol Girişimi kıtalararası ölçekte tasarlanmış en iddialı altyapı projelerinden biridir. Ayrıca, Kuşak ve Yol Girişimi'ne Batıda yöneltilen eleştiriler göstermektedir ki Çin dış yardımlarının şeffaflığı, yöntem ve kurumlarına yönelik tartışmalar kalkınmaya ilişkin teknik konular ile sınırlı değildir. Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında çok sayıda ülkede hayata geçirilen kıtalar arası büyük ölçekli altyapı yardımları, günümüzde küresel jeopolitik gerginlikler ve büyük güçler arası rekabet tartışmalarının da ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Yeni kalkınma mimarisi tartışmalarında, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında yardımlar aracılığıyla merkezinde kendisinin bulunduğu yeni bir uluslararası yardım mimarisi oluşturmayı hedeflediği ve başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batı ülkeleriyle küresel ekonomik ve

6 Shino Watanabe, "Donors' Impact on China: How Have Major Donors Affected China's Economic Development and Foreign Aid Policy?", *Rise of Asian Donors: Japan's Impact on the Evolution of Emerging Donors*, (Ed. Jin Sato, Yasutami Shimomura), Routledge, Abingdon, 2013, p. 156.

7 Naim Moses, "Rogue Aid", 10.15.2009, <https://foreignpolicy.com/2009/10/15/rogue-aid>, Erişim: 04.08.2023.

8 Andrew Quinn, "Clinton Warns against 'New Colonialism' in Africa", 11.06.2011, <https://www.reuters.com/article/us-clinton-africa/clinton-warns-against-new-colonialism-in-africa->, Erişim: 24.08.2023.

9 Mike Pence, "Remarks by Vice President Pence at the 2018 APEC CEO Summit", 16.11.2018, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-vice-president-pence-2018-apec-ceo-summit-port-moresby-papua-new-guinea>, Erişim: 19.07.2023.

siyasi rekabette kullandığı araçlardan birinin dış yardım olduğu sıklıkla gündeme gelmektedir. Dünyanın en büyük dış yardım ve kredi sağlayıcısı ülkelerinden biri haline gelen Çin'e karşı en sık dile getirilen eleştirilerden biri, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında gerçekleştirdiği yüksek maliyetli altyapı projeleriyle yoksul ülkeleri borç yükü altına sokması ve yoksul ülkelerin yardım karşılığında teminat olarak gösterdiği kaynak ve varlıklara el koymasındır.

Son yıllarda Batılı donörlerin Kuşak ve Yol Girişimi'ne tepkileri eleştirilerle sınırlı kalmamış ve bu devasa ölçekli girişime alternatif olarak değerlendirilebilecek büyük çaplı altyapı yardımı girişimleri ortaya atılmıştır. 2021 yılında Amerika Birleşik Devletleri ve G7 ortakları, düşük ve orta gelirli ülkeler için yüz milyarlarca dolarlık altyapı destek sağlamak için “yüksek standartlı ve şeffaf bir altyapı ortaklığı” olarak tanımlanan yeni küresel altyapı girişimi olan “Daha İyi Bir Dünyayı Yeniden İnşa Et” (Build Back Better World) girişimi başlatmıştır.¹⁰ Yine 2021 yılında Avrupa Birliği, gelişmekte olan ülkelerin altyapılarını yeniden inşa etmelerine yardımcı olmayı amacıyla benzer bir altyapı yardım inisiyatifi olan “Küresel Geçit”i (Global Gateway) duyurmuştur.¹¹ Bunların sonucunda günümüz kalkınma yardımları mimarisi birbirini uyum içinde tamamlama ve/veya birbiriyle çatışma potansiyeline sahip kıtalararası büyük ölçekli altyapı yardım girişimlerinin ön plana çıktığı çok kutuplu bir görünüm almıştır. Ayrıca, ileride bahsedeceğimiz sebeplerden dolayı, 1970'li yıllardan bu yana Batılı donörler tarafından ihmal edilmiş, hatta uzun yıllardır “demode” ve “sürdürülemez” olarak nitelendirilmiş olan büyük ölçekli altyapı yardım projeleri tekrar yaygın ve popüler hale gelmiştir.

G20 tarafından yapılan araştırmalarda, küresel altyapı yatırım ihtiyacının 2040 yılına kadar 94 trilyon ABD Doları'na ulaşacağı tahmin edilmektedir.¹² Özellikle pandemi sonrası dönemin ağırlaşan ekonomik koşullarında gelişmekte olan ülkelerin büyük bir çoğunluğunun altyapı açıklarını karşılayacak kaynakları bulması mümkün görünmemektedir. Bu noktada, yukarıda bahsedilen bu üç girişim, birbirini destekleyici ve tamamlayıcı dış yardım girişimleri olarak küresel altyapı yatırım açığının kapatılması anlamında olumlu gelişmeler olarak düşünül-

10 The White House, “Factsheet: President Biden and G7 Leaders Launch Build Back Better World (B3W) Partnership”, 12.06.2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/06/12/fact-sheet>, Erişim: 20.08.2023.

11 European Commission, “Global Gateway: up to €300 billion for the European Union’s strategy to boost sustainable links around the World”, 01.12.2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6433, Erişim: 12.11.2023.

12 Global Infrastructure Hub, “Global Infrastructure Outlook”, 01.07.2017, <https://cdn.github.org/outlook/live/report/Global+Infrastructure+Outlook>, Erişim: 07.08.2023.

lebilir. Öte yandan, bu büyük çaplı yardım girişimleri büyük güçler arasındaki rekabetin bir parçası olarak gelişmekte olan ülkelerin desteğini sağlama amaçlı “yardım savaşları”nın bir parçası olarak da ele alınabilir.

Küresel Geçit ve “Daha İyi Bir Dünyayı Yeniden İnşa Et” girişimlerinin oldukça kısa bir süre önce ortaya çıktığı ve henüz somut sonuçlar doğurmadığı düşünülürse, hem birbirleri hem de Kuşak ve Yol Girişimi ile rakip olma potansiyeli taşıyan bu girişimlerin ne yöne doğru evrileceklerini bilmek bu noktada imkânsızdır. Bu çalışmanın amacı mevcut kalkınma yardımı mimarisinin öne çıkan bu üç devasa altyapı yardım girişiminin işbirliği ve/veya çatışma ihtimallerini değerlendirerek, “Çin tipi yardım”ın mevcut kalkınma yardımı mimarisine alternatif yeni bir yardım mimarisi oluşturma potansiyelini analiz etmektir. Bu amaçla öncelikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan kalkınma yardımları mimarisinin tarihsel gelişimine yer verilecek; Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası dönemdeki kalkınma yardımı kurumları ve uygulamaları incelenerek, kalkınma yardımı mimarisindeki değişim ve sürekliliğin izleri sürülecektir. Daha sonra Kuşak ve Yol inisiyatifi çerçevesinde “Çin tipi yardım”ın Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan küresel dış yardım mimarisindeki yeri ve rolü ele alınacaktır. Son olarak da Batılı donörler tarafından yakın zamanda Kuşak ve Yol Girişimine alternatif olarak ortaya atılan Küresel Geçit ve “Yeniden Daha İyi Bir Dünya İnşa Et” Girişimleri arasındaki rekabet bağlamında Çin’in miktarı ve etkinliği giderek artan dış yardımlarının mevcut uluslararası kalkınma yardımları mimarisine alternatif bir yardım modeli sunup sunmadığını sorgulanacaktır.

1. Kuramsal Çerçeve

Kalkınma yardımları, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin ilk yıllarında ortaya çıkışından itibaren Soğuk Savaş dönemi boyunca jeopolitik ve askeri stratejilerde rol oynamış, onların bir parçası ve tamamlayıcısı olmuştur. Ancak dış yardımların yalnızca iki süper güç arasındaki jeo-stratejik mücadelenin aracı olduğunu düşünmek indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Ana akım uluslararası ilişkiler geleneği Soğuk Savaş iki süper güç arasındaki askeri ve stratejik rekabete indirgerken, dış yardımı da Üçüncü Dünya’da birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla iki süper güç tarafından kullanılan bir araca indirgerler. Bu çalışma dış yardım da devletler arasındaki askeri ve stratejik mücadelenin araçlarından biri olmanın yanı sıra, küresel ölçekte sosyal ve ekonomik ilişkilerin düzenlenmesine ilişkin sistemik mücadelenin önemli bir parçası olarak değerlendirmektedir.

Ana akım uluslararası ilişkiler literatürüne baktığımızda, örneğin realist yaklaşımlar, genel olarak dış yardımı ulusal çıkarların gerçekleştirilmesi amacıyla kullanılan pek çok dış politika aracından biri olarak görürler. Yani dış yardım yüzyıllardır süregelen dış politika uygulamalarından biri olarak siyasal ve ekonomik çıkar elde etme amaçlı rüşvettir. Dış yardımın siyasal ve ekonomik çıkar ve nüfuz elde etmede kullanıldığı tartışılmaz bir gerçektir. Ancak bu yüzeysel yaklaşımlar İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen uluslararası yardım mimarisinin tarihsel olarak kendine özgü niteliğini yadsımaktadır. Çünkü realist yaklaşımlara göre antik çağda imparatorlukların sağladığı dış yardımlar ile İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nin sağladığı yardımlar arasında amaç ve motivasyon açısından pek de bir fark yoktur. Bu bakış açısı, farklı cümlelerle ifade edilse de (örneğin, dış yardımı “rüşvet” yerine “teşvik” ya da “mükafat” gibi daha özenli bir terminoloji ile ifade etme) liberal uluslararası ilişkiler kuramını benimseyen yaklaşımlarda da birebir aynıdır.

Günümüz kalkınma mimarisindeki değişim ve sürekliliği inceleyen uluslararası ilişkiler literatürünün de çoğunlukla realist yaklaşımların etkisi altında olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde “Çin tipi yardım” Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan dış yardım mimarisine tehdit olarak değerlendirilmekte ve dış yardımı Çin ile ABD arasındaki küresel rekabetin bir parçası olarak görülmektedir. Realist yaklaşımlar, Çin'in Kuzak ve Yol Girişimi kapsamında yaptığı yardımları küresel güvenliğe tehdit olarak algılamaktadır. Başta realizm olmak üzere, ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinden etkilenen yaklaşımlar, Çin yardımlarının kalkınmaya destek sağlamada verimliliği ve Çin'in yardım sağladığı ülkelerle ilişkilerine odaklanmak yerine, Çin'in büyük ölçekli küresel yardımlarının Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'ne yönelttiği güvenlik tehditleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çalışmamızın amacı dış yardımları büyük güçler arası jeopolitik rekabetin basit bir aracına bu indirgeyen bu yaklaşımların dış yardımların işleyişi ve kurumlarını anlamadaki yetersizliğini vurgulamak ve Çin'in dış yardımlarının Batılı ülkelerin kurmuş olduğu dış yardım mimarisine sistemik bir alternatif oluşturup oluşturmadığını incelemektir.

Bu çerçevede, dış yardımı kısa vadeli iktisadi ve siyasi çıkar elde etmedeki rolü üzerinden değerlendiren indirgemeci bir çalışma ile sınırlı kalmak yerine, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yeni uluslararası düzeni oluşturmadaki özgün rolü üzerine odaklanan daha geniş bir çerçeveye sahip sistemik bir bakış açısına ihtiyaç

olduğu açıktır. Marshall Yardımı sonrasında Soğuk Savaşın farklı dönemlerinde dış yardım anlayış ve uygulamalarında meydana gelen değişimler çalışmamızda ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Dış yardım uygulamaları yalnızca uluslararası jeopolitik mücadelelerin parçası olarak değil, jeopolitik mücadeleleri sosyal ve ekonomik mücadeleler ile entegre eden sistemik bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu noktadan hareketle, dış yardım günümüzde başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı ülkeler ile Çin arasındaki jeopolitik ve stratejik mücadelenin araçlarından biri olmanın yanı sıra, küresel ölçekte sosyal ve ekonomik ilişkilerin düzenlenmesine ilişkin sistemik mücadelenin de önemli bir parçası olarak ele alınmaktadır.

2. Uluslararası Dış Yardım Mimarisi

Belirtildiği gibi, kalkınma yardımı mimarisi gelişmekte olan ülkelere donör ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan resmi kalkınma yardımı akışını düzenleyen kurallar ve kurumlar olarak tanımlanabilir. Günümüz uluslararası yardım mimarisini anlamak için dış yardımın İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde yeni bir dünya düzeni kurulmasında oynadığı rolü anlamayı gerektirir. Küresel yardım mimarisinin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin ilk büyük ölçekli uluslararası kalkınma yardımı inisiyatifi olan Marshall Planı ile ortaya çıktığı söylenebilir. Marshall Planı, resmi adıyla Avrupa Yeniden İmar Programı, Savaş Sonrası dönemde oluşan uluslararası yardım mimarisinin temellerini atmıştır. Marshall Planı'nın başarısı sağlanan yardımların miktarı ve niteliğinden çok, asıl hedefi olan Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde çok taraflı bir küresel ekonomik düzen kurulmasına katkı sağlamasıyla ilgilidir.¹³ Soğuk Savaş sırasında, dış yardımlar Amerika Birleşik Devletleri'nin öncelikli hedefleri olan Batı Bloku ülkeleri arasındaki ilişkileri düzenleme ve Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi ile doğrudan ilişkilidir.¹⁴

Uluslararası yardım mimarisinin gelişimi çoğunlukla Soğuk Savaş döneminde olmuş ve ilk defa büyük çaplı bir uluslararası yardım programı olarak hazırlanan Marshall Planı ile beraber dış yardım ilk defa Amerika Birleşik Devletleri tarafından dış politikanın kurumsallaşmış bir parçası haline gelmiştir. Bu noktada, Marshall Planı bir yardım programından çok daha fazlasını ifade etmiş, Batı Avrupa

13 Robert E. Wood, *From Marshall Plan to Debt Crisis: Foreign Aid and Development Choices in the World Economy*, University of California Press, Berkeley, 1986, p. 31.

14 David Williams, *International Development and Global Politics: History, Theory and Practice*, Routledge, Abingdon, 2012, p. 17.

ülkeleri arasında serbest ticareti canlandırma ve Avrupa ekonomilerini tekrar ayağa kaldırmada önemli bir rol oynamıştır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan uluslararası kalkınma yardımları mimarisinin en önemli aktörüdür. Örgüt, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımın dağıtımını sağlamak ve Avrupa ülkeleri arasındaki ticari ödemeleri serbestleştirerek geliştirmek amacıyla 1947-1960 yılları arasında faaliyette bulunan Avrupa Ekonomi İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) işlevini tamamlaması üzerine, onun yerine ve daha geniş bir görev tanımını çerçevesinde kurulmuştur. Bir başka ifadeyle OECD, Avrupa'nın Marshall Planı doğrultusunda Avrupa'nın yeniden imari kapsamında Marshall yardımının idaresini sağlamak amacıyla kurulmuş olan Avrupa Ekonomi İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) mirasçısı niteliğindedir. OECD, Marshall yardımı döneminde yardım alana ülke konumunda olan ülkeleri ortak hedef ve normlar etrafında birleştirerek, onları bir yardım veren ülkeler topluluğunu dönüştürmüştür.¹⁵

Resmi kalkınma yardımı kavramını tanımlayan ve resmi kalkınma yardımlarının raporlanması konusunda standartları belirleyen kuruluş OECD Kalkınma Yardımı Komitesi'dir (DAC). Kalkınma Yardımı Komitesi, kurulduğu 1961 yılından bu yana kalkınma yardımı alanındaki maddi ve mali akımları izlemekte ve kalkınma yardımları politikalarının oluşturulmasına rehberlik etmektedir.¹⁶ OECD Kalkınma Yardımı Komitesi'nin kuruluşu ve yeni donörlerin ortak norm ve hedefler etrafında birleştirme çabaları Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş döneminde gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımın yükünü paylaşma çabalarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu kapsamda, Marshall yardımının alıcıları konumundaki Batılı ülkeler, daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel ölçekte bu hedeflerine ulaşmasına destek sağlamak amacıyla OECD Kalkınma Yardımı Komitesi'nin çatısı altında ortak amaç ve normlar etrafında birleşerek bir donörler topluluğu oluşturmuş ve başta OECD Kalkınma Yardımı Komitesi olmak üzere, Birleşmiş Milletler'in uzman kuruluşları, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası günümüz küresel kalkınma yardımı mimarisinin temellerini atmıştır. Batılı donör ülkelerin 1960'lardan itibaren kendi resmi yardım ajanslarını da kurmasıyla, kalkınma yardımları çok taraflı uluslararası liberal ekonomik düzenin kurulmasında giderek artan oranda önemli bir rol oynamaya başlamıştır.

Komite, dünyanın önde gelen donörlerini bir araya getiren platform olmanın yanı sıra, kalkınma yardımlarında standart belirleyicisi ve takipçisi olarak küresel

15 William Hynes, Simon Scott, *The Evolution of Official Development Assistance*, OECD, Paris, 2013, p. 3.

16 Helmut Führer, *A History of the Development Assistance Committee and the Development Cooperation Directorate in Dates, Names and Figures*, OECD Publishing, Paris, 1996, p. 9.

dış yardım mimarisine yön veren en önde gelen kalkınma aktörüdür. Resmi kalkınma yardımı kavramı OECD Kalkınma Yardımı Komitesi tarafından ilk defa 1969 yılında tanımlanmış ve yardım miktarlarının hesaplanmasında kullanılan yöntemler uluslararası uzlaşıyla belirlenmiştir. OECD Kalkınma Yardımı Komitesi kalkınma yardımı sağlayan bir kuruluş olmamakla birlikte, dünyanın önde gelen donör ülkelerinden oluşan üyelerinin kalkınma yardımı politikalarında uyum ve eşgüdüm sağlamaktadır. Uluslararası yardım mimarisini oluşturan tek aktör olmasa da resmi kalkınma yardımlarının izlenmesi, değerlendirilmesi, kalkınma yardımının istatistiksel normlarının oluşturulması, yardımların raporlanması ve donör ülkeler arasında temel ve kurallar konusunda fikir birliği oluşturulmasına yönelik birincil platform OECD Kalkınma Yardımı Komitesidir.

Marshall Planı'nın başarısı, Amerikan dış politika yapıcılarında Marshall Planı kapsamında uygulanan dış yardım yöntem ve mekanizmalarının Avrupa dışında dünyanın diğer bölgelerine nakledilebilecek başarılı bir dış politika modeli olduğuna dair bir özgüven sağlamıştır. Modernleşme teorisi etkisi altındaki akademisyenler ve politika yapıcılar, Marshall Planı'nın uygulanması sırasında Batı Avrupa'da etkili bir şekilde kullanılan dış yardım mekanizmalarının, Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde çok taraflı bir uluslararası ekonomik düzenin oluşturulmasına katkı sağlamak amacıyla, Asya ve Afrika'nın az gelişmiş ülkelerine ihraç edilebileceğine ikna olmuştur.¹⁷

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Dekolonizasyon süreciyle birlikte, yoksul ülkelerde ekonomik büyüme ve sanayileşmenin teşviki uluslararası bir mesele haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin başlarından itibaren ekonomik durgunluk ve yoksulluğun komünizmin yayılması için uygun bir ortam sağladığı varsayılmıştır.¹⁸ Komünizmin yayılması tehdidine karşı ekonomik büyüme ve verimliliğin vurgulanması Marshall Planı'ndan sonra giderek artmış; 1950'ler ve 1960'lar boyunca yardım ve kalkınma konularında yapılan tartışmalar kalkınma ekonomisi ve modernleşme yaklaşımı etrafında dönmeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kalkınma ve ekonomik büyüme neredeyse eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁹ Kalkınma İktisadının ekonomik büyüme ve gayrisafi milli hasıladaki artışla ölçmeye çalıştığı ve dolayısıyla dar bir çerçeveye ele aldığı kalkınma anlayışında dış yardımların temel fonksiyonu

17 Paul G. Hoffman, *Peace Can Be Won*, Doubleday, New York, 1951, p. 130.

18 Max Millikan, Walt W. Rostow, *A Proposal: Key to an Effective Foreign Policy*, Harper and Brothers, New York, 1957.

19 Robert O'Brien, Marc Williams, *Global Political Economy: Evolution & Dynamics*, Macmillan Education, Hampshire, 2010, p. 311.

yoksul ülkelerde ekonomik büyümeye katkı sağlamaktır. Bu açıdan ele alındığında yoksul ülkelerde yatırım eksikliği ve tasarruf yetersizliğini gidermeye destek yoluyla ekonomik büyümeye katkı sağlayan her türlü finansal akım (finansal ve aynı hibe desteklerinin yanı sıra ticaret ve özel sektör yatırımları da dahil) dış yardım olarak kabul görmüştür. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ekonomik analizlerde nadiren kullanılan ekonomik büyüme teorisi, savaş sonrası dönemde kalkınma çalışmalarının ve kalkınmaya destek amaçlı dış yardımlara ilişkin tartışmaların özünü oluşturmuştur.²⁰ Kalkınma iktisatçıları kalkınmayı ekonomik büyümeye indirgerken, kalkınmanın sosyal ve kültürel yönlerine pek de dikkat edilmemiş ya da bu unsurlar ikinci plana atılmıştır.

Marshall Planı sonrasında ekonomik büyümeye vurgu artarak devam etmiştir. 1950'lerde ana akım kalkınma ekonomistlerinin alet çantası "büyük itki," "dengeli büyüme," "sürdürülebilir büyümeye geçiş," "kritik minimum çaba tezi" gibi teoriler ve kavramlar içermektedir.²¹ Tüm bu teorilerin ve kavramların ortak noktası, ekonomik büyümeyi kalkınma ile eşdeğer görmeleridir. Gelişmemiş ülkeleri gelişmiş ülkelerden ayıran temel faktörün ekonomik büyüme için gerekli olan tasarruf ve yatırım eksikliği olduğu düşünülmektedir. Kalkınmanın basitçe ekonomik büyüme olarak tanımlandığı bir bağlamda, kalkınma yardımı üzerine teorik ve deneysel çalışmaların çoğu, gayri safi yurtiçi hasıla ile ölçülen ekonomik büyümeyi teşvik etmede yardımın rolü ve etkinliğine odaklanmıştır. Dış yardımın diğer ekonomik ve sosyal hedefleri, genellikle ekonomik büyümeyi tamamlayıcı olarak kabul edilmiştir. Aslında, ekonomik büyüme için bir formül arayışı, kalkınma yardımı literatüründe günümüze kadar süregelen bir konu olmuş, ancak ekonomik büyüme için izlenmesi gerektiği düşünülen yol zaman içinde sıklıkla değişmiş ve farklı biçimler almıştır.

Eski sömürge ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmasının ardından kısa bir süre sonra kalkınma iktisatçılarının ekonomik büyümenin kalkınmanın anahtarı olduğuna dair temel beklentilerinin abartılı olduğu açık hale gelmiştir. 1960'lı yıllara gelindiğinde bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerin hiçbiri sürdürülebilir sanayileşme ve sürdürülebilir ekonomik büyüme anlamında beklenen mucizeleri gerçekleştirmiş görünmüyordu. Modernleşme teorisi bu noktada kalkınma iktisatçılarının dikkatini çekmeyen sosyal ve siyasi faktörleri ekonomiyle birleştirme

20 Stephen Browne, *Aid and Influence: Do Donors Help or Hinder?*, Earthscan, London, 2007, p. 24.

21 Erik Thorbecke, "The Evolution of the Development Doctrine and the Role of Foreign Aid, 1950-2000", *Foreign Aid and Development: Lessons Learnt and Directions for the Future*, (Ed. Finn Tarp, Peter Hjertholm), Routledge, London, 2000, p. 20.

iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Modernleşme teorisi kalkınmanın gereklerini ve kalkınmaya engel oluşturan faktörleri belirlemede sosyoloji ve siyaset bilimine öncelik verilerek, yalnızca iktisadi analizlerle sınırlı kalınmaması gerektiğini vurgulamıştır. Modernizasyon yaklaşımının en etkili savunucularından biri olan Walt W. Rostow'un "kalkınmanın aşamaları teorisi", kalkınma iktisadı ile modernizasyon teorisi arasında bir geçiş olarak değerlendirilebilir.

Bağımsızlığını kazanan yeni ülkelerin ortaya çıkmasıyla birlikte, Sovyetler Birliği'nin bu ülkelere alternatif bir kalkınma modeli örneği sunabilme olasılığı, modernizasyon teorisyenlerinin başlıca endişesi haline gelmiştir. Sovyet tehdidine karşı duyulan bu endişe, W. W. Rostow'un ünlü kitabının alt başlığında açık şekilde yansıtılmıştır: "Ekonomik Büyümenin Aşamaları: Komünist Olmayan Bir Manifesto."²² Savaş sonrası dönemde 1960'lı yıllara kadar Rostow'un kalkınmanın aşamaları teorisi dış yardım politikalarının temelini oluşturmuştur. Her ne kadar siyasi ve sosyolojik faktörlere öncelik vererek ekonomik büyümeye odaklı kalkınma iktisatçılarının ötesine geçtiklerini iddia etselerde, modernleşme teorisyenleri de sonuçta ekonomik büyümenin, sömürge sonrası ülkelerin sosyal, siyasi ve ekonomik sorunlarına çözüm sağlayacağı hususunda mutabık kalmışlardır.

Ancak, erken modernizasyon teorilerindeki demokrasi ve kalkınmanın modernizasyon sürecinin kaçınılmaz sonuçları olacağına dair iyimser yaklaşım kısa ömürlü olmuş ve kısa bir süre içerisinde yerini politik düzen ve istikrara öncelik veren yeni bir kalkınma yardımı anlayışına bırakmıştır. Modernizasyon teorileri, bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerde ekonomik büyümenin siyasi istikrar sağlayacağına ilişkin aşırı iyimser öngörülere dayanırken, bu ülkelerde 1960lı yıllarda giderek artan sosyal ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle bu iyimserlik kaybolmaya başlamıştır. Bu noktada, Samuel Huntington gibi bazı akademisyenler, bu yeni durumu ele almak için düzen ve istikrara öncelik veren yeni teoriler geliştirmiştir.²³ 1960'ların sonlarında, sömürge sonrası ülkelerdeki ekonomik ve sosyal sorunlar Batılı bilim insanları ve kalkınma iktisatçıları tarafından yeniden değerlendirilmiştir. Yabancı sermaye (yabancı yatırım ve dış yardım şeklinde) aracılığıyla sağlanacak ekonomik büyümenin sosyal çatışmaları önlemek için yeterli olduğu düşüncesinden uzaklaşmış; politik düzen ve istikrara öncelik veren yeni bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu yeni bakış açısına göre, sosyal çatışmaların kaçınılmaz olarak ortaya çıkacağı modernleşme sürecini yönetmek için politik düzen

22 Walt W. Rostow, *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, Cambridge, 1960.

23 Samuel Huntington, *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, Connecticut, 1968.

ve istikrar daha önemlidir. Vurgunun ekonomik büyümeden düzene ve istikrara kayması Soğuk Savaş rekabetinin yoğunlaşması bağlamında değerlendirilebilir. Küba'daki devrim, Vietnam'da başarısız Amerika Birleşik Devletleri müdahalesini takiben Latin Amerika ile Güney Asya'da devrimci hareketlerin meydana getirdiği istikrarsızlıklar, ekonomik büyümenin yoksul ülkelerde istikrar sağlamanın ve komünizmin yayılması ile mücadelenin anahtarı olduğu özgün iyimser varsayımı zayıflatmada etkili olmuştur.²⁴

Aslında, dikkatlerin ekonomik büyümeden düzen ve istikrara doğru kayması ekonomik büyüme odaklı erken modernleşme yaklaşımının bir reddi değil, bir revizyonu olarak anlaşılmalıdır. Rostow gibi erken modernleşme teorisyenleri, bağımsızlığını yeni kazanmış yoksul ülkelerde hızlı ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi savunmuşlardır. Bu bakış açısından, dış yardımın temel mantığı, sürdürülebilir ekonomik büyümenin gerekli koşullarını sağlamaktır. Diğer yandan, daha sonradan ortaya çıkan Huntington gibi akademisyenlerin öncülük ettiği, düzen ve istikrarı öncülleyen modernleşme teorileri ekonomik büyümenin gelir dağılımı ve bölüşüm gibi sorunları beraberinde getirip toplumsal istikrarsızlıklar yaratacağını varsayarak, dış yardımı bu tür toplumsal istikrarsızlıkları yatıştırma ve engellemede bir araç olarak görmüşlerdir.

Endüstriyel kalkınmanın olumlu ve arzu edilen bir süreç olmasına rağmen, beraberinde getirdiği gelir dağılımı dengesizlikleri gibi istikrarsızlaştırıcı yan etkiler konusundaki endişe, 1970'ler boyunca artarak devam etmiştir. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerde düzen ve istikrar için toplumsal beklenti ve isteklerin ılımlı olması gerektiğine dayanan yeni bir kalkınma yaklaşımını beraberinde getirmiştir. "Temel İhtiyaçlar" (Basic Needs) olarak tanımlanan bu yaklaşımı sanayileşmeyi ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi önceleyen kalkınma modellerinin aksine, eğitim, sağlık ve beslenme gibi yoksulların temel ihtiyaçlarına öncelik veren bir kalkınma modeline dayanmaktadır.²⁵ Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından 1973'te onaylanan Amerika Birleşik Devletleri Dış Yardım Kanunu'na da yansıtıldığı gibi, temel ihtiyaçlar yaklaşımının temelinde, gelişmekte olan ülkelerdeki küçük çiftçilerin üretkenliğini artırma çabaları bulunmaktaydı.²⁶ Bu bağ-

24 Rita Abrahamsen, *Disciplining Democracy: Development Discourse and Good Governance in Africa*, Zed Books, London, 2000, p.27.

25 Vanessa Pupavac, "Human Security and the Rise of Global Therapeutic Governance," *Conflict, Security and Development*, Vol. 5, No. 2, 2005, p. 178.

26 Joao Marcio Mendes Pereira, "Modernization, the Fight Against Poverty, and Land Markets: An Analysis of the World Bank's Agriculture and Rural Development Policies (1944-2003)", *Varia Historia*, Vol. 32, No. 58, 2015, p. 235.

lamda, hâkim yardım stratejisi büyük ölçüde küçük çiftçilere odaklanan kırsal kalkınma projeleri haline gelmiştir. USAID ve Dünya Bankası gibi önde gelen donörlerin dış yardım stratejileri ulaşım ve telekomünikasyon gibi büyük altyapı projelerinden tarım ve kırsal kalkınma projelerine doğru kaymıştır.²⁷

1980’li yıllara gelindiğinde siyasi, ekonomik ve kültürel alanda egemen olan neoliberalizm, dış yardım yöntem ve mekanizmalarında da etkili olmuştur. 1980’li yıllarda yaygın olan yardım biçimi yardım alan ülkelerde neoliberal yapısal uyum politikalarını teşvik etmek ve neoliberal yeniden yapılandırma sürecine destek sağlamak amacıyla sağlanan koşullu yardımlardır. Yapısal uyum politikaları doğrultusunda, yardım alan ülkelere finansal serbestleşme, özelleştirme, kamu yatırımlarının azaltılması, ithalatın serbestleştirilmesi gibi uygulamalar karşılığında koşullu yardımlar sağlanmıştır.²⁸ Ayrıca, sağlanan yardımların koşulu olarak gelişmekte olan ülkelere, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetler de dahil olmak üzere, kamu harcamalarını azaltmaları telkin edilmiştir. Bu noktada ilginç olan 1970’lerde “temel ihtiyaçlar” yaklaşımının en ateşli destekçisi olan Dünya Bankası’nın yapısal uyum kredilerini sağlamak için yardım alan ülkelere temel ihtiyaçlara yönelik harcamaları azaltma önerisinde bulunuyor olmasıdır.²⁹

Temel ihtiyaçları sağlamak yerine uluslararası ekonomiye başarılı bir şekilde yapısal uyum sağlamayı yardımın ön koşulu olarak belirleyen kuruluşlar, Dünya Bankası ve IMF gibi çok taraflı uluslararası kuruluşlar ile sınırlı değildir. Önde gelen ulusal resmi kalkınma yardım ajansları da dış yardımın koşullu olarak yardım alan ülkelerde neoliberal politikalara yönelimi teşvik etmiştir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID), yardım sağladığı ülkelerin hükümetlerine ekonomik performansı kısıtlayıcı uygun olmayan sübvansiyonları, fiyat ve ücret kontrollerini, ticaret kısıtlamalarını, değeri yüksek olan döviz kurlarını ve faiz oranı tavanlarını ortadan kaldırma gibi koşullar koymaya başlamıştır.³⁰

Marshall Yardımı sonrasında Soğuk Savaşın farklı dönemlerinde dış yardım anlayış ve uygulamalarında meydana gelen değişimler baş döndürücü bir hızda gerçekleşmiştir. Dış yardım uygulamalarında 1960’lar, 1970’ler ve 1980’lerde

27 Erik Thorbecke, “The Evolution of the Development Doctrine and the Role of Foreign Aid, 1950-2000”, *Foreign Aid and Development: Lessons Learnt and Directions for the Future*, (Ed. Finn Tarp, Peter Hjertholm), Routledge, London, 2000, p. 32.

28 Stephen Browne, *Aid and Influence: Do Donors Help or Hinder?*, Earthscan, London, 2007, p. 33.

29 Gerard Van Bilzen, *The Development of Aid*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2015, p. 337.

30 US Agency for International Development, *Facts About AID*, USAID, Washington, 1986, p. 2.

meydana gelen değişimler Soğuk Soğuk Savaş boyunca sistemler arası mücadele- nin bir parçası olarak dış yardımın büründüğü farklı biçimleri ve üstlendiği rolleri göstermektedir. Örneğin Soğuk Savaşın ilk yıllarında 1960'lara kadar dış yardımlara yoksul ülkelerde ekonomik büyüme ve sanayileşmeye destek verme görevi atfedilirken, 1970'lerde kalkınma anlayışında ön plana çıkan "Temel İhtiyaçlar" yaklaşımı doğrultusunda kalkınma yardımları söylem ve uygulamada değişikliğe uğramış ve temel ihtiyaçların karşılanmasına öncelik vermeye başlamıştır. 1980'lerde ise yapısal uyum politikaları doğrultusunda, başta Dünya Bankası olmak üzere, önde gelen donörler yardım alan ülkelere sağlık ve eğitim gibi en temel ihtiyaçlarda harcamalarını kısmayı verilen yardımların bir koşulu olarak dayatmaya başlamışlardır. Kuram ve uygulamadaki bu ani değişimler ve gelgitler kalkınma yardımlarının en belirgin ve değişmez özelliğidir.

Soğuk Savaş sonrasının ilk yıllarında, Sovyet faktörünün ortadan kalkmasıyla dış yardımın gerekçesini yitirdiği ve zamanla ortadan kalkacağı görüşü oldukça yaygındır. Bu görüş, dış yardımı yalnızca Sovyetler Birliği'nin çevrenmesi bağlamında kullanılan stratejik bir araç olduğu anlayışına dayanmaktadır. Ancak, Soğuk Savaş takip eden yıllarda dış yardım miktarlarının sürekli olarak artış gösteriyor olması, yardımın var olma nedeninin yalnızca Sovyetler Birliği'nin çevrenmesi hedefiyle sınırlı olduğu iddiasının gerçeği yansıtmadığını göstermiştir. Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği'nin çevrenmesinde önemli roller üstlenen dış yardım, Soğuk Savaş sonrasında da küresel iktisat ve uluslararası diplomasi- nin önemli bir parçası olmaya devam etmiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere, kalkınma yardımları her zaman değişen şartlara ayak uydurmuş, Soğuk Savaş boyunca sistemler arası mücadelenin bir parçası olarak farklı biçimlere bürünerek farklı roller üstlenmiştir.

1990'lı yılların sonu ve özellikle 2000'lerden bu yana sıklıkla gündeme gelen "yeni yardım mimarisi" tartışmalarının odağında ise küresel anlamda en geniş kapsamlı dış yardım programına sahip bir donör haline gelen Çin bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde kurulan kalkınma yardımı mimarisine alternatif sunan, Çin'in merkezinde yer aldığı yeni bir kalkınma mimarisi ortaya çıktığına dair tartışmalar özellikle Kuşak ve Yol Girişiminin ilan edildiği 2013 yılından bu yana artarak devam etmiş ve "Çin tipi yardım" kalkınma yardımlarına ilişkin akademik araştırmaların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.³¹

31 Ray Kiely, *The BRICs, US Decline and Global Transformations*, Palgrave, Basingstoke, 2015, p. 170.

3. Çin Tipi Yardım

Son yıllarda Batılı akademik ve siyasi çevrelerde Çin'in dünya genelindeki dış yardımlarına ilişkin yapılan tartışmalarda Çin, geleneksel Batılı donör ülkelere meydan okuyan bir yükselen donör olarak tanımlanmaktadır. Çin'in artan ve genişleyen dış yardımlarına yönelik Batı'da yürütülen çalışmalar genellikle Çin'in OECD Kalkınma Yardımı Komitesi üyesi donörlerin kullandığı dış yardım yöntem ve araçlarıyla uzlaşamayacağı, onlara alternatif oluşturmaya çalıştığı sonucuna varmakta; Çin mevcut küresel kalkınma işbirliği mimarisine bir tehdit olarak değerlendirilmektedir.³²

Genel olarak Çin'in Afrika ve Latin Amerika'da artarak devam eden yardımlarına ilişkin ülkeye yöneltilen eleştirilerde ön plana çıkana hususlar, Çin'in başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı geleneksel donörler tarafından OECD-DAC aracılığıyla belirlenmiş dış yardım raporlama kriterlerine uymaması ve ülkelere sağladığı yardımları şeffaf bir biçimde diğer donör ülkelerle paylaşmamasıdır. Çin'in bir donör olarak giderek daha görünür hale gelmeye başladığı 2000'li yıllarda Batılı donör ülkeler dış yardımlarda şeffaflık (hangi ülkeye, hangi sektörde ne kadar yardım sağlanıyor) meselesine odaklanırken, son 10 yılda Çin'in dış yardımları büyük güçler arası mücadele ve küresel güvenlik tartışmalarının önemli bir parçası haline gelmiştir. Çin'in Batılı donörlerin tarafından OECD Kalkınma Yardımı Komitesi platformunda belirlediği yardım raporlama kriterlerine uymaması ve Çin'in dış yardım kurum ve mekanizmalarını eleştirmenin ötesinde, Batılı akademik ve siyasi çevrelerin "Çin tipi yardım" a yönelik tavırları son yıllarda daha agresif bir hal almıştır. "Çin'in yükselişi" ve Amerika Birleşik Devletleri ile Çin'in hegemonya mücadeleleri tartışmalarının alt başlığı olarak devam eden bu tartışmalarda "Çin tipi yardım" adeta küresel bir tehdit olarak algılanmaktadır. Çin'i ötekileştirmek ve yardım sağladığı ülkeleri Çin ile işbirliği yapmaktan caydırmaya yönelik eleştiriler, aynı zamanda mevcut küresel kalkınma yardımı mimarisinde Çin'in yardım faaliyetlerinin meşruiyetini sorgulanmasına yönelik tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Çin'in yardım, ticaret ve yatırımın harmanlanması stratejisine dayanan kalkınma yardımı politikası hammadde ve kaynak sağlama, ihracat için yeni pazarlar bulma ve sürdürülemez borç yüküyle fakir ülkelerde siyasi ve ekonomik nüfuz sağlama gibi gizli gündemler taşıdığı gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmaktadır.

32 Ross Anthony, "China in Africa in the Anthropocene: A discourse of divergence in a converging world", *New Directions in Africa-China Studies*, (Ed. Chris Alden, Daniel Large), Routledge, New York, 2018, p. 104.

Bu endişeler Batılı siyasetçilerin, Çin'in Afrika ve Asya'daki yardım faaliyetlerine yönelik söylemlerinde daha fazla kendini göstermektedir. Eski İngiltere Başbakanı David Cameron, Batı ülkelerinde Çin'in Afrika'daki dış yardım faaliyetlerinden duyulan rahatsızlığı dile getirmiştir.³³ Amerika Birleşik Devletleri eski Dışişleri Bakanı Hillary Clinton da Afrika ülkeleri hükümetlerine Çin'den yardım almamaları konusunda uyarıda bulunmuştur.³⁴ Daha yakın zamanlarda, Amerika Birleşik Devletleri başkan yardımcısı Mike Pence, Güney Pasifik adaları ülkelere, kendilerini borç yükü altına sokabilecek kredileri kabul etmemeleri konusunda uyarıda bulunarak, bölgedeki ülkelere sağlanan Çin yardım kredilerine gönderme yapmıştır. 2018 yılı sonunda Beyaz Saray Ulusal Güvenlik (eski) Danışmanı John Bolton Çin'in dış yardım yöntemlerine ağır eleştirilerde bulunmuştur.³⁵ Benzer bir biçimde, Amerika'nın Yurtdışı Özel Yatırım Şirketi (OPIC) başkanı da Çin'in gelişmekte olan ülkelerdeki büyük çaplı altyapı yardım projelerinin sürdürülemez olduğunu belirtmiştir.³⁶

2018 yılında yayınlanan Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Savunma Stratejisi ise Çin'i stratejik bir rakip olarak tanımlarken, Çin'in "sürdürülemez" borçlar aracılığıyla gelişmekte olan ülkelerin uzun vadeli kalkınma hamlelerini baltaladığını iddia etmektedir.³⁷ Amerika Birleşik Devletleri'nin resmi kalkınma yardımı kuruluşu olan Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı 2019 yılında Asya, Afrika, Doğu Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinde Çin yardımına alternatif olarak "Çin Etkisine Karşı Koyma Fonu" adı altında 375 milyon ABD Dolarlık bir yardım fonu oluşturmuştur.³⁸ Amerika Birleşik Devletleri 2019 yılında ayrıca Japonya ve Avustralya ile birlikte Asya ve Pasifik bölgesinde ulaşım, enerji hatları, telekomünikasyon ve liman kurulumlarını içeren ve altyapısal kalkınma projelerinde standardizasyon ve sertifikasyon sistemi öngören Mavi Nokta Ağı (Blue

33 Jason Groves, "Cameron Warns Africans over the Chinese Invasion as They Pour Billions into Continent", 20.07.2011, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2016677/Cameron-warns-Africans-Chinese-invasion-pour-billions-continent>, erişim:07.09.2023.

34 Andrew Quinn, "Clinton Warns against 'New Colonialism' in Africa", 11.06.2011, <https://www.reuters.com/article/us-clinton-africa/clinton-warns-against-new-colonialism-in-africa->, Erişim 24.08.2023.

35 Julian Borger, "US unveils new Africa policy to counter 'predatory' Russia and China", 13.12.2018, <https://www.theguardian.com/us-news/2018/dec/13/us-john-bolton-africa-policy-russia-china>, Erişim: 21.08.2023.

36 Joe Bavier, "China overloading poor nations with debt, top US official says", 16.07.2018, <https://www.reuters.com/article/idUSKBN1K61YB>, Erişim: 21.08.2023.

37 U.S. Department of Defense, "Summary of the 2018 National Defense Strategy of The United States of America", 19.01.2018, <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>, Erişim 01.09.2023.

38 US Agency for International Development, "USAID Key Accomplishments", 18.09.2019, <https://www.usaid.gov/document/usa-id-key-accomplishments>, Erişim: 19.09.2023.

Dot Network) girişimini başlatmıştır. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne bir cevap niteliği taşıyan bu girişim ile Çin'in yardım alan ülkeleri ağır borç yükü altına soktuğu altyapı projelerinin ortak belirlenen kalite standartları çerçevesinde daha güvenilir, şeffaf ve sürdürülebilir şekilde fonlanması hedeflenmektedir.³⁹

Çin yardımlarına yönelik benzer kaygılar akademik literatürde de yaygındır. Örneğin Navarro, Çin'in dış yardımlarının uluslararası kalkınma mimarisinin kurum ve kurallarıyla çatıştığını savunmaktadır.⁴⁰ Rotberg, Çin'in Afrika'ya yönelik yardımlarının Afrika ülkelerinin gerçek ihtiyaçlarına odaklanmadığını savunmaktadır.⁴¹ Batılı donör ülkelerdeki akademik çevreler sadece Çin'in yardımı fırsatçı bir şekilde kullandığını vurgularken, geleneksel donör ülkelerin geçmişte ve günümüzde benzer amaçlarla sağladığı dış yardımlar hakkında bazı istisnalar dışında genelde sessiz kalmaktadır. Bu nedenle, yardım literatürünün, bizi sözde "fedakâr" Batı yardımı ile "fırsatçı" Çin yardımı arasında ikili bir seçimle baş başa bıraktığı söylenebilir.

Şimdiye kadar kıtalararası ölçekte tasarlanmış en iddialı altyapı projelerinden biri olan Kuşak ve Yol Girişimi Çin'in kalkınma işbirliği girişimi olarak 2013 yılında başlatılmıştır. Kuşak ve Yol Girişimi, Avrupa ve Afrika'yı Asya'ya bağlayan bir ticaret ve altyapı ağı oluşturma yoluyla uluslararası kalkınma yardımı mimarisini yeniden şekillendirme potansiyeline sahiptir. Çin, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında yardım alan ülkelerde büyük ölçekli altyapı projeleri gerçekleştirmek yoluyla bu ülkeleri sürdürülemez borç yükü altına sokmakla eleştirilmektedir. Bir diğer ifadeyle Çin, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında yaptığı yardımlarla yoksul ülkelere sürdürülemez krediler sağlayarak bu ülkeler üzerinde iktisadi ve siyasi nüfuz elde etmeye çalışmakla ve bir çeşit "borç tuzağı diplomasisi" yürütmekle itham edilmektedir.⁴² Örneğin, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında aldığı borcu ödeyemeyen Sri Lanka, 2017'de ülkenin Hambantota Limanı'nı Çin'e ait bir şirkete 99 yıllığına kiralamak durumunda kalmıştır.⁴³

39 US Department of State, "Blue Dot Network Advances Sustainable Infrastructure Projects", 11.09.2023, https://www.state.gov/blue_dot_network_sustainable_infrastructure, Erişim: 16.12.2023.

40 Peter Navarro, *The Coming China Wars: Where They Will Be Fought and How They Can Be Won*, FT Press, New Jersey, 2007, p. 100.

41 Robert Rotberg, "China's Quest for Resources, Opportunities, and Influence in Africa", *China into Africa: Trade, Aid, and Influence*, (Ed. Robert Rotberg), Brookings Institution Press, Washington D.C., 2008, 18.

42 Sam Parker and Gabrielle Chefitz, "Debtbook Diplomacy", 24.05.2018, <https://www.belfercenter.org/publication/debtbook-diplomacy>, Erişim: 21.08.2023.

43 Helen Davidson, "Warning sounded over China's debtbook diplomacy", 15.05.2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/may/15/warning-sounded-over-chinas-debtbook-diplomacy>, Erişim: 15.09.2023.

Öte yandan, Çin'in, "borç tuzağı diplomasisi" aracılığıyla doğal kaynaklar açısından zengin olan Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinin hammadde ve doğal zenginliklerine el koyarak sömürdüğüne yönelik eleştiriler "yeni sömürgecilik" tartışmaları kapsamında da sıklıkla gündeme gelmektedir.⁴⁴ Burada Çin'in yardım yoluyla özellikle Afrika'nın doğal kaynaklarına, minerallerine, verimli topraklarına ulaşma hamlelerinin yanı sıra, yerel seçkinlerin ve halkın desteğini kazanarak etkisini artırmasına yönelik kaygılar da ön plana çıkmaktadır. Böylece konu kalkınma yardımı tartışmalarından, jeopolitik, "yeni sömürgecilik" ve küresel hegemonya mücadelesi tartışmalarına doğru kaymaktadır. Tüm bu eleştirilerde şaşırtıcı olan dış yardımın farklı amaçlar için kullanılması değil; eleştirilerin Çin ile sınırlı kalırken geleneksel Batılı donörlerin yardım uygulamalarının bu eleştirilerden muaf tutulmasıdır.

"Borç tuzağı diplomasisi" eleştirilerinin odağında Çin'in yüksek ölçek ve profile sahip altyapı projeleri bulunmaktadır. Çin geleneksel olarak gelişmekte olan ülkelerde yürüttüğü kalkınma yardımı faaliyetlerinde yüksek profilli ve prestijli altyapı projelerini tercih etmektedir. Bunlar genellikle otoyol, demiryolu, liman ve baraj inşası gibi yardım alan ülkelerde ulaşım ağı ve ekonomik altyapıyı güçlendirmeye yönelik büyük ölçekli projelerin yanı sıra kamu binaları ve stadyum inşası gibi yüksek görünürlüğe sahip projelerden oluşmaktadır. Her ne kadar yüksek görünürlüğe sahip altyapı projeleri son yıllarda küresel ölçekte yürütülen kalkınma yardımı faaliyetlerinin önemli bir bölümünü oluşturuyor olsa da, altyapı Batılı donör ülkelerin kalkınma yardımlarında her zaman öncelik verilen sektörlerden biri olmamıştır.

Çin'in aksine Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Avrupa Birliği üyesi geleneksel donör ülkeler, kalkınma çabalarının en önemli araçlarından biri olmasına rağmen, fiziki altyapı oluşturma ve yenilemeyi geliştirmekte olan ülkelere yönelik yardımlarında uzun yıllar ihmal etmişlerdir.⁴⁵ Batılı donörlerin altyapı yardımlarına öncelik vermemesinde ve özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde altyapıya yönelik yardımların azalmasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. Bu faktörlerden önde geleni, kısıtlı ekonomik imkanlara sahip yardım alıcı ülkelerin yüksek maliyetli altyapıların işletme ve bakım maliyetlerini karşılayamaması nedeniyle altyapıların sürdürülebilirliğini sağlamada yaşanan zorluklardır. Bir diğer önemli

44 Stephen Marks, "Introduction," *African Perspectives on China in Africa*, (Ed. Firoze Manji, Stephen Marks), Fahamu, Cape Town, 2007, p. 6.

45 Jon Lomoy, "Chinese Aid: A Blessing for Africa and a Challenge to Western Donors", 01.05.2021, <https://www.cmi.no/publications/7750-chinese-aid-a-blessing-for-africa-and-a-challenge-to-western-donors>, Erişim: 05.08.2023.

faktör ise, özellikle 1980’li yıllardan itibaren, neoliberal yeniden yapılandırma sürecinde gelişmekte olan ülkelerdeki altyapının inşası ve eskimiş altyapının yenilenmesinin ticari yatırımlarla özel sektör yatırımları ile finanse edilmesinin dış yardım yoluyla finanse edilmesinden daha etkin ve sürdürülebilir olacağı fikrinin donör çevrelerinde ön plana çıkmasıdır.

Batılı donörlerin dış yardımlarını neden ve hangi amaçla altyapı inşası yerine başka sektörlerle yönlendirdikleri uzun bir tartışma konusu olmakla beraber, çalışmamız açısından önemli olan husus Batılı donör ülkelerin altyapı yardımlarını yakın zamana kadar ihmal ettikleri ve gelişmekte olan ülkelerde altyapı inşasının özel sektör yatırımlarıyla finanse edilmesini teşvik ettikleri gerçeğidir. Ancak 2021 yılında G7 ülkeleri tarafından ilan edilen “Daha İyi Bir Dünyayı Yeniden İnşa Et” ve Avrupa Birliği tarafından ilan edilen Küresel Geçit Girişimleri göstermektedir ki altyapı projeleri Batılı donörler tarafından gelecekte sağlanacak kalkınma yardımlarının önemli bir bölümünü oluşturacaktır. Bu aşamada sorgulanması gereken, Batılı donörlerin yardım alan yoksul ülkeleri borç batağına sürüklediğini varsaydıkları ve uzun yıllardır dış yardım programlarından çıkardıkları büyük ölçekli altyapı yardımlarına ilgisinin neden tekrar canlandığıdır.

4. G7 Ülkelerinin “Daha İyi Bir Dünyayı Yeniden İnşa Et” Girişimi ve “Küresel Altyapı ve Yatırım Ortaklığı”

Çin’in Kuşak ve Yol’una rakip olarak G7 ülkeleri tarafından geliştirilen yeni küresel altyapı yardımı girişimi “Daha İyi Bir Dünyayı Yeniden İnşa Et” adıyla 12 Haziran 2021 tarihinde düzenlenen G7 Zirvesi’nde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Joe Biden tarafından dünyaya duyurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Almanya, İtalya, Fransa, Japonya ve Kanada’dan oluşan G7, söz konusu girişimi geliştirmekte olan dünyadaki 40 trilyon dolarlık altyapı ihtiyacını azaltmaya yardımcı olmak için “değerlere dayalı, yüksek standartlı ve şeffaf bir altyapı ortaklığı” olarak tanımlamıştır.⁴⁶ Burada şeffalığa vurgu yapılması, Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında sağladığı yardımların miktarına ilişkin veri ve istatistikleri raporlamaması ve diğer donörlerle paylaşmamasına bir eleştiri olarak değerlendirilebilir. G7 Zirvesi sırasında Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, G7 ülkeleri ile Çin’in ekonomik açıdan birbiri ile yarışan “güçlü rakipler,” insan hakları ve demokrasi alanında ise “sistemik rakipler” olduğunu

46 The White House, “Factsheet: President Biden and G7 Leaders Launch Build Back Better World (B3W) Partnership”, 12.06.2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/06/12/fact-sheet>, Erişim 20.08.2023.

ifade etmiştir.⁴⁷ Bir anlamda Von der Leyen'in ifadeleri, G7'nin yeni girişiminin Çin ile rekabetin dış yardım alanındaki yansıması olduğunu ima etmektedir. G7 ortaklarının “Daha İyi Bir Dünyayı Yeniden İnşa Et” girişimi kapsamında vurguladıkları bir diğer husus gelişmekte olan ülkelere sağlanacak altyapı yardımlarında özel sektör sermayesini harekete geçirmektir ve dış yardımı bu anlamda bir katalizör olarak kullanmaktır. Yani altyapı yardımları sadece resmi yardım olarak devletler aracılığıyla sağlanmayacak, donör ülkelerdeki özel sektör sermayesi de gelişmekte olan ülkelerde altyapı yatırımı yapmak için teşvik edilecektir. G7 sonuç bildirgesine göre “Daha İyi Bir Dünyayı Yeniden İnşa Et” Girişimi şu temel prensiplere dayanmaktadır⁴⁸:

- **Değer odaklılık:** Bu prensip mali, çevresel ve sosyal açıdan şeffaf ve sürdürülebilir bir şekilde yürütülen altyapısal kalkınmayı vurgulamaktadır. G7 ortakları bu girişimden yararlanacak ülkelere şeffaf mali kaynaklar sunmayı vadetmektedir.
- **İyi yönetim ve güçlü standartlar:** G7 ortakları girişimden yararlanan ülkelerin altyapı projelerinden bekledikleri uzun vadeli faydaları sağlayacaklarını taahhüt etmektedir. Projeler kapsamında çevre ve iklim, iş ve sosyal güvenceler, şeffaflık, finansman, inşaat, yolsuzlukla mücadele gibi alanlarda yüksek standartların gözetileceği vadedilmektedir.
- **İklim dostu olma:** Yatırımların Paris İklim Anlaşması'nın hedefleri gözetilerek belirleneceği belirtilmektedir.
- **Güçlü Stratejik Ortaklık:** Bu prensip kapsamında yerel ihtiyaçları değerlendirilmesi, faydalanıcı ülke kurumlarıyla işbirliği ve uyum sağlama gibi hususlara önem verileceği vurgulanmaktadır.
- **Özel sermayenin kalkınma finansmanı ile harekete geçirilmesi:** Gelişmekte olan ülkelerdeki devasa altyapı eksikliğini gidermek üzere varolan fon ve finans kaynaklarının yetersizliğinden hareket eden bu prensip G7 ülkelerindeki özel sektör sermayesinin harekete geçirilmesini taahhüt etmektedir.
- **Çok paydaşlı finansmanın etkisini arttırmak:** Proje planlamasında, uygulamasında, kalkınma bankalarının ve diğer uluslararası finans kurumlarının geliştirdiği standartlardan yararlanmayı öngören bu prensip ile hem özel hem de

47 Euronews, “Ursula von der Leyen says G7 Global Strategy has ‘no trings attached’ unlike China”, 13.06.2021, <https://www.euronews.com/2021/06/13/exclusive-ursula-von-der-leyen>, Erişim: 12.09.2023.

48 The White House, “Factsheet: President Biden and G7 Leaders Launch Build Back Better World (B3W) Partnership”, 12.06.2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/06/12/fact-sheet>, Erişim: 20.08.2023.

kamu sektörü sermayesinin ortak ve uyumlu biçimde kullanılması hedeflenmektedir.

İddialı ve yüksek profilli bir girişim olarak lanse edilen “Daha İyi Bir Dünyayı Yeniden İnşa Et,” 2021 yılında ilan edildikten sonra pek bir somut gelişme kaydedememesi üzerine adı “Küresel Altyapı ve Yatırım için Ortaklık Planı” olarak değiştirilmiş ve 2022 yılındaki G7 zirvesinin gündemine alınmıştır.⁴⁹ Gelişmekte olan ülkelerde 2027 yılına kadar altyapı inşasına 600 milyar ABD Doları destek sunma iddiasıyla ortaya atılan “Küresel Altyapı ve Yatırım için Ortaklık Planı” henüz emekleme aşamasında olup, ölçek ve proje sayısı olarak henüz Kuşak ve Yol ile kıyaslanamayacak durumdadır. Planın Kuşak ve Yol’a geç kalmış bir cevap olarak nitelendirilmesi pek de yanlış olmayacaktır. G7’nin Küresel Altyapı ve Yatırım için Ortaklık Planı özel sektör sermayesini harekete geçireceğini söylemenin ötesinde, vadettiği büyük ölçekli altyapı projelerinin nasıl finanse edileceği konusunda netliğe sahip değildir. Bu girişimlerden faydalanması öngörülen gelişmekte olan ülkelerin daha kurumsallaşmış ve tek bir kaynaktan finanse edilen Kuşak ve Yol Girişimi yerine, tam olarak kurumsallaşmamış ve özel sektör sermayesini altyapı yardımları kapsamında nasıl harekete geçireceği muğlak olan bu yeni girişimleri neden tercih etmesi gerektiği net olarak ortaya konamamıştır.

5. Küresel Geçit: Avrupa Birliği’nin “Kuşak ve Yol”u

Avrupa Birliği’nin Küresel Geçit Girişimi, Amerika Birleşik Devletleri yönetiminin 2021 yılında G7 partnerleriyle beraber “Daha İyi Bir Dünyayı Yeniden İnşa Et” başlığıyla tanıttığı girişimin sonrasında 1 Aralık 2021 tarihinde açıklanmıştır. Avrupa Birliği’nin bu girişimi, 2027’ye kadar kamu ve özel kaynakları kullanarak özellikle Afrika, Asya ve Latin Amerika’da yol, demiryolları, deniz altından fiber optik internet kabloları tesisi dahil altyapı projeleri, dijitalleşme ve sağlık sistemlerine 300 milyar Avro değerinde yatırım öngörmektedir.⁵⁰

Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen bu girişimin Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi’ne rakip olduğunu açıkça dile getirmiştir. Avrupa Birliği Komisyon Başkanı, Küresel Geçit’in lansmanında yatığı konuşmada gelişmekte

49 The White House, “Fact Sheet: President Biden and G7 Leaders Formally Launch the Partnership for Global Infrastructure and Investment”, 26.06.2022, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/06/26/fact-sheet-president-biden-and-g7-leaders-formally-launch-the-partnership-for-global-infrastructure-and-investment>, Erişim:13.09.2023.

50 European Commission, “Global Gateway: up to €300 billion for the European Union’s strategy to boost sustainable links around the world”, 01.12.2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6433, Erişim: 12.09.2023.

olan ülkelere sağlayacakları altyapı destekleri için “biz Avrupa Birliği olarak altyapının finansmanında çok başarılıyız ama Çin’in sahip olduğu bir bakır madeni, Çin’in sahip olduğu bir limana bağlamak da bizim için çok mantıklı değil” ifadelerini kullanmıştır.⁵¹ Von der Leyen, ayrıca, Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında aşırı borç yükü yaratarak yardım alan ülkeleri bağımlı hale getirdiğini ima ederek, küresel ekonominin “aşırı rekabetçi” ortamında Avrupa Birliği’nin “bağımlılıklar” değil, dünya çapında bağlantılar yaratarak “daha aktif bir küresel oyuncu” olması gerektiğini ifade etmiştir.⁵² Küresel Geçit’in Kuşak ve Yol’dan farkını ortaya koyarken, Avrupa Birliği yetkilileri değerler, demokrasi, insan hakları ve Avrupa standartlarını vurgulamaktadır. Burada sıklıkla vurgulanan husus değerler bazında, demokrasi, insan hakları doğrultusunda ve Avrupa standartları çerçevesinde projelere finansman sağlanacağıdır. Örneğin Almanya’nın Avrupa Birliği nezdinde Büyükelçisi Küresel Geçit’in “küreselleşmeyi Avrupa tarzında şekillendirme” de önemli bir araç olduğunu ifade etmiştir.⁵³

Aslında altyapı eksiklikleri denince akla yalnızca Asya ve Afrika ülkeleri gelmemelidir. Avrupa ülkelerinin de ciddi altyapı desteğine ihtiyacı bulunmaktadır. Bu kapsamda Kuşak ve Yol Girişimi’ne angaje olmuş Avrupa Birliği üyesi ülkelerin Küresel Geçit’in ilanı sonrası nasıl bir yol izleyeceği tartışmalı bir konu haline gelmiştir. Örneğin Yunanistan 2018 yılında Çin ile imzaladığı mutabakat zaptıyla Kuşak ve Yol’a dahil olmuştur.⁵⁴ Akdeniz’de Yunanistan’ın Pire Limanı Deniz İpek Yolu güzergahının Avrupa bağlantıları için önemli ve stratejik noktalar olarak öne çıkmaktadır. Bir diğer Avrupa Birliği üyesi İtalya, 2019 yılında Kuşak ve Yol Girişimine dahil olmuştur.⁵⁵ Aynı zamanda G7 üyesi olan İtalya Kuşak ve Yol, Küresel Geçit ve Küresel Altyapı ve Yatırım Ortaklığı girişimlerinin her üçüne de dahil olan bir ülke durumuna gelmiş, ancak 2023 yılının sonunda Kuşak ve Yol Girişimi’nden çekilmiştir.⁵⁶ Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Belgrad ile Budapeşte arasındaki hızlı tren hattı inşa etmesi gibi hususlar göz önüne alın-

51 Ursula von der Leyen, “2021 State of the Union Address by President von der Leyen”, 15.09.2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_21_4701, Erişim: 08.09.2023.

52 Age.

53 Sam Fleming, “EU proposes new infrastructure programme to rival China”, 15.09.2021, <https://www.ft.com/content/7feb34b3-6ce3-4883-b18b-1e2b4401678e>, Erişim: 09.09.2023.

54 The State Council of PRC, “China, Greece ink BRI memorandum”, 28.08.2018, http://english.www.gov.cn/state_council/state_councilors/2018/08/28/content_281476278845176.htm, Erişim: 10.08.2023.

55 The State Council of PRC, China, “China, Italy sign BRI MoU to advance Connectivity”, 25.03.2019, http://english.scio.gov.cn/beltandroad/2019-03/25/content_74608969.htm, Erişim: 11.09.2023.

56 Euronews, “Italy Formally Withdraws from China’s Belt and Road Initiative”, 07.12.2023, <https://www.euronews.com/2023/12/07/italy-formally-withdraws-from-chinas-belt-and-road-initiative>, Erişim: 18.12.2023.

diğında Yunanistan, Macaristan gibi Çin'den şu anda ciddi anlamda yatırım alan Avrupa ülkelerinin bu iki alternatif girişimin kesiştiği noktalarda nasıl bir tavır alacağı henüz tam olarak netleşmemiştir. Küresel Geçit iddialı ve yüksek profilli olmakla beraber, iyi tanımlanmamış ve ayrıntılı planlanmamış bir girişim olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca, Çin'in 695,5 milyar Avro'luk ticaret hacmiyle 2021 yılında Avrupa Birliği'nin en büyük ticaret ortağı haline geldiği ve Avrupa Birliği ülkelerine en fazla ihracat gerçekleştiren ülke olduğu göz önüne alındığında, Küresel Geçit ile Kuşak ve Yol'un aynı anda hem çatışma hem de işbirliği potansiyeli taşıdığı söylenebilir.⁵⁷ Öte yandan, daha önce bahsedildiği gibi, Avrupa Birliği üyesi ülkeler Kuşak ve Yol Girişimi'ni büyük altyapı yardımlarının yardım alan ülkeleri borç batağına sürüklediğine yönelik eleştirilerde bulunmaktadır. Ancak içeriğine bakıldığında Küresel Geçit de oldukça büyük ölçekli ve yüksek maliyetli devasa altyapı projelerine dayanmaktadır. Bu noktada, Küresel Geçit'in yardım alan ülkelerin yeni bir borç yükü altına girmesini engellemek için izleyeceği yöntem ve mekanizmalar net olarak ortaya konamamıştır.

Sonuç

Çalışmamızda öncelikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında kalkınma paradigmasında meydana gelen değişimlerin kalkınma yardımı uygulamalarına nasıl yansıdığı gösterilmiştir. Kalkınma yardımı mimarisinin tarihsel gelişiminin bir değerlendirmesi yapıldığında, kuram ve uygulamadaki ani değişimler göze çarpmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş olan yardım mimarisinde, özellikle Soğuk Savaş döneminde küresel rekabet bağlamında değişen koşullara göre uygulama ve söylemde meydana gelen değişimler baş döndürücü bir hızda gerçekleşmiştir. Ancak, dış yardım politikalarının uygulama ve söyleminde meydana gelen her değişiklik için yeni bir yardım mimarisinden bahsetmek anlamlı olmayacaktır. Belirtildiği üzere, değişen şartlara göre dış yardım söylem ve uygulamalarında küresel ölçekte meydana gelen değişimler kalkınma yardımı mimarisinin en belirgin özelliğidir. Ancak herhangi bir “yeni yardım mimarisi”nden bahsedebilmemiz için yardımların sağlanmasına ilişkin kurumlarda, finansal araçlarda ve donörler ile yardım alan ülke ilişkilerinde temel bir dönüşüm söz konusu olmalıdır. Çalışmamız, etkinliği ve görünürlüğü giderek artan “Çin tipi yardım” ve Batılı donörlerin özellikle Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne karşı ortaya koyduğu alternatif yardım girişimlerinden yola çıkarak

57 Eurostat, “China-EU international trade in goods statistics”, 01.03.2023, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=China-EU_-_international_trade_in_goods_statistics, Erişim: 03.03.2024.

günümüzde yeni bir kalkınma yardımı mimarisinden bahsedilip bahsedilemediğini sorgulamayı hedeflemiştir. Çin'in mevcut kalkınma yardımları mimarisinde önemli bir aktör haline gelmesi, hatta kimi zaman Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkelerinden daha etkili bir donör haline gelmesi ile yeni bir mimari yaratması birbiriyle karıştırılmamalıdır. Çin mevcut mimariyi giderek artan oranda domine ederken, Batılı donörlerden farklı alternatif bir kalkınma yardımı modeli sunmamaktadır. Hatta, çalışmamızda bahsedildiği gibi, Batılı donörlerin geçmişte yaygın olarak kullandığı yöntem ve modaliteleri uygulamaktadır. Bu noktada yardım kurum ve mekanizmalarında temel bir dönüşümden, dolayısıyla yeni bir yardım mimarisi ortaya çıktığından bahsetmek pek mümkün değildir.

Küresel yardım mimarisinin bugün geldiği noktada, özellikle Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin ilanı sonrasında, büyük ölçek ve bütçeli altyapı yardımları dış yardımlarda öne çıkan yardım tipi olmaya başlamıştır. Belirtilindiği gibi, 1970'li yıllarda "temel ihtiyaçlar" yaklaşımı çerçevesinde Dünya Bankası ve Amerika Birleşik Devletleri gibi önde gelen donörler, kalkınma yardımlarını enerji, ulaştırma ve telekomünikasyon gibi altyapıya yönelik projelerden tarım ve kırsal kalkınma projelerine doğru kaydırmıştır. 1980'li yıllarda ise neoliberal söylem ve uygulamaların etkisiyle Batılı donörlerin yoksul ülkelere yönelik altyapı yardımları oldukça azalmış; altyapıyı yatırımlarının özel sektör tarafından sağlaması gerektiği ve dış yardım kaynaklarıyla yoksul ülkelerde altyapı inşasının sürdürülemez olduğu vurgulanmıştır. Ancak bugün gelinen noktada Batılı donörler Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne alternatif olduğunu iddia ettikleri büyük ölçekli altyapı girişimleri ilan etmekte, altyapı yardımlarının önemini vurgulamaktadır. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi 2013 yılında hayata geçirilmesinden bu yana, G7 ve Avrupa Birliği üyesi İtalya da dahil olmak üzere çok sayıda ülkede altyapı projelerini kapsamaktadır. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin 10 yılı aşkın süre içinde daha kurumsal ve kapsamlı hale geldiği düşünüldüğünde, Batılı donörler tarafından ortaya atılan alternatif girişimler Kuşak ve Yol ile rekabette yetersiz ve geç kalmış girişimlerdir. Ayrıca, Kuşak ve Yol Girişimi'ne dâhil olmuş ülkeleri buradan ayrılıp kendilerine yönelmeye ikna etmede henüz başarılı oldukları söylenemez.

Yardım alan ülkeler dışında, Kuşak ve Yol'a alternatif olarak sunulan Küresel Geçit ve G7'nin Küresel Altyapı ve Yatırım için Ortaklık Planı'nın uygulayıcısı ülkelerin de Çin'i karşılığın almaması için sebepler bulunmaktadır. Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Çin'in başta Balkanlar olmak üzere Orta Avrupa ülkelerinde ciddi ve büyük ölçekli altyapı yatırımları bulunmaktadır. Avrupa Birliği üyesi Yunanistan Kuşak ve Yol Girişimi'nin önde gelen faydalanıcılarından

biri olmuştur. Öte yandan, İtalya, Almanya ve Fransa gibi hem Avrupa Birliği hem G7 üyesi ülkeler de Çin'i karşısına almamak için pek çok sebebe sahiptir. Örneğin ikili ilişkiler açısından bakıldığında Almanya, önemli bir ticaret ortağı olarak gördüğü Çin'i karşısına alacak sert söylem ve eylemlerden kaçınmaktadır. 2023 yılı sonuna kadar Kuşak ve Yol Girişimi'ne dahil olan İtalya, Küresel Geçit ve G7 girişimlerinin Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ni baltalayacak şekilde agresif bir tutumla uygulanmasına, Çin ile ikili ticari ilişkilerine zarar verebileceği gerekçesiyle destek vermeyebilir. Öte yandan, hem G7 küyesi olarak Küresel Altyapı ve Yatırım için Ortaklık Planı hem de Avrupa Birliği üyesi olarak Küresel Geçit'e dahil olan Almanya, İtalya ve Fransa'nın her iki girişimi destekleyebilecek imkan ve kaynaklara sahip olup olmadığı da bir diğer önemli husustur. Çok yeni girişimler olan Küresel Geçit ve Küresel Altyapı ve Yatırım için Ortaklık Planı'nın gelecekte nasıl şekilleneceğine yönelik çıkarımlar yapmak için henüz çok erken olduğu açıktır. Bu girişimler Kuşak ve Yol'a alternatif ya da kimi zaman bazı bölgelerde onun tamamlayıcısı olabilir. Ya da bu girişimler kapsamında işbirliği ve çatışma eş zamanlı olarak gerçekleşebilir. Bu alternatif altyapı girişimleri Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkeleri arasında bazı coğrafyalarda işbirliği, bazı coğrafyalarda sürtüşme ve çatışma yoluyla varlıklarını sürdürebilirler. Hatta, Küresel Geçit ve Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde yürütülmesi öngörülen Küresel Altyapı ve Yatırım için Ortaklık Planı da kendi iç çelişkileri nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa Birliği arasında veya Avrupa Birliği üyesi ülkelerin kendi aralarındaki rekabet ve çatışmaların bir parçası olabilir. Bunları zaman gösterecektir. Ancak, bizim çalışmamız açısından önemli olan husus, bu birbirine alternatif altyapı yardım girişimlerin ortaya çıkardığı "yardım savaşları"nın yeni bir yardım mimarisine tekabül etmemesidir. Mevcut durumda günümüz kalkınma yardımı mimarisinin kurucusu konumunda olan Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkeleri Çin'in etkinliği ve çapı küresel ölçekte giderek artan dış yardımlarını bir tehdit olarak algılamakta ve alternatif girişimlerle başta Kuşak ve Yol Girişimi olmak üzere "Çin tipi yardım"la mücadele etmeye çabalamaktadır. Bu amaçla öncelikle Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği üyesi ülkeler geleneksel donörler olarak Çin'e OECD Kalkınma Yardımı Komitesi'nin belirlediği kriter ve mekanizmalar çerçevesinde dış yardım sağlama yönünde baskı yapmaya çalışmışlardır. Ancak Çin, OECD Kalkınma Yardımı Komitesi'nin belirlediği yardım mekanizmalarına ve raporlama yöntemlerine uymayı reddetmiştir. Bunun yanı sıra, özellikle Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında sağladığı yüksek meblağlı hibe ve kredi yardımlarıyla yoksul ülkelerde popüler ve

tercih edilen bir donör haline gelmiş ve etkinliğini giderek artırmıştır. Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin Çin ile ticaret ve yatırım ilişkileri “Çin tipi yardım” a karşı kurulan Küresel Geçit gibi girişimlerin Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi’ni engellemeye yönelik etkin ve sert yöntemler kullanmasını zorlaştırmaktadır. Burada çalışmamız açısından önemli olan bir diğer husus mevcut kalkınma yardımları mimarisinde Batılı donörlerin Çin’in hamlelerine göre pozisyon almaya başlamış olması ve Çin’in oyunu yönlendiren bir aktör haline gelmiş olmasıdır. Bir başka ifadeyle, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı donör ülkeler dış yardım politikalarını Çin’e göre şekillendirmeye yönelmiş, adeta Çin’in çaldığı müzikle dans etmeye başlamıştır. Bunun en net göstergelerinden biri Çin’in etkisiyle Batılı donörlerin uzun zamandır yapmayı bıraktıkları, hatta daha önce bahsedildiği gibi 1970’lı yıllardan bu yana “sürdürülemez” olması nedeniyle demode olarak nitelendirdikleri büyük altyapı yardımlarına dönüş yapmaları ve hatta altyapı yardımlarını dış yardımların odağına yerleştiren küresel girişimler ilan etmeleridir.

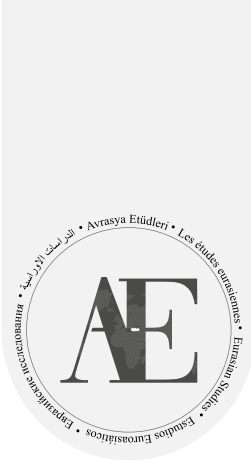
Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkeleri Çin’in dış yardım ve yatırım girişimlerini dengeleme, baltalama ve etkisini azaltmaya yönelik somut adımlar atmaktadır. Ancak küresel ölçekte büyük güçler arasındaki rekabetin bir parçası olarak değerlendirilebilecek olan Batılı donörler ve Çin arasındaki “yardım savaşları,” ekonomik bağımlılıklar, ortak ticari çıkarlar ve küresel tedarik zincirlerinin güvenliğini riske sokmaktan kaçınma gibi nedenlerle işbirliği ve rekabetin içi içe geçtiği bir mücadeleye dönüşebilir. Etkinliği giderek artan bir donör ülke olarak Çin, alternatif yardım mekanizmaları, işbirliği modelleri ve kurumlara dayalı yeni bir yardım mimarisi kurmaya çalışmak yerine, Batılı donörlerin geçmişten bu yana kullandığı yöntem ve mekanizmaların aynısı ve benzerlerini kullanarak mevcut yardım mimarisinin liderliğine oynamakla daha fazla ilgili görünmektedir. Mevcut veriler ışığında, farklı söylem ve mekanizmaların kullanıldığı yeni bir yardım mimarisinin ortaya çıktığını söylemek yerine, Çin’in mevcut kalkınma yardımı mimarisinde etkinliğini giderek artıran ve oyunu yönlendiren önemli bir aktör haline geldiği söylemek daha anlamlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abrahamsen, Rita. *Disciplining Democracy: Development Discourse and Good Governance in Africa*, Zed Books, London, 2000.
- Anthony, Ross. “China in Africa in the Anthropocene: A discourse of divergence in a converging world”, *New Directions in Africa–China Studies*, (Ed. Chris Alden, Daniel Large) Routledge, New York, 2018, pp. 104-117.
- Bavier, Joe. “China Overloading Poor Nations with Debt, Top US official says”, 16.07.2018, <https://www.reuters.com/article/idUSKBN1K61YB>, Erişim: 21.08.2023.
- Bilzen, Gerard Van. *The Development of Aid*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2015.
- Borger, Julian. “US unveils new Africa policy to counter ‘predatory’ Russia and China”, 13.12.2018, <https://www.theguardian.com/us-news/2018/dec/13/us-john-bolton-africa-policy-russia-china>, Erişim: 21.08.2023.
- Browne, Stephen. *Aid and Influence: Do Donors Help or Hinder?*, Earthscan, London, 2007.
- Davidson, Helen. “Warning sounded over China’s debtbook diplomacy”, 15.05.2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/may/15/warning-sounded-over-chinas-debtbook-diplomacy>, Erişim: 15.09.2023.
- Dreher, Axel, and Andreas Fuchs. “Rogue Aid? An Empirical Analysis of China’s Aid Allocation.” *Canadian Journal of Economics*, Vol. 48, No. 3, 2015, pp. 988-1023.
- Euronews, “Italy Formally Withdraws from China’s Belt and Road Initiative”, 07.12.2023, <https://www.euronews.com/2023/12/07/italy-formally-withdraws-from-chinas-belt-and-road-initiative>, Erişim: 18.12.2023.
- European Commission, “Global Gateway: up to €300 billion for the European Union’s strategy to boost sustainable links around the world”, 01.12.2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6433, Erişim: 12.09.2023.
- Fleming, Sam. “EU proposes new infrastructure programme to rival China”, 15.09.2021, <https://www.ft.com/content/7feb34b3-6ce3-4883-b18b-1e2b4401678e>, Erişim: 09.09.2023.
- Führer, Helmut. *A History of the Development Assistance Committee and the Development Cooperation Directorate in dates, names and figures*, OECD Publishing, Paris, 1996.
- Global Infrastructure Hub, “Global Infrastructure Outlook”, 01.07.2017, <https://cdn.gihub.org/outlook/live/report/Global+Infrastructure+Outlook+reports>, Erişim: 07.08.2023.
- Groves, Jason. “Cameron Warns Africans over the Chinese Invasion as They Pour Billions into Continent”, 20.07.2011, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2016677/Cameron-warns-Africans-Chinese-invasion-pour-billions-continent>, Erişim:07.09.2023.
- Hoffman, Paul G. *Peace Can Be Won*, Doubleday, New York: 1951.
- Houérou, Philippe, Akihiko Nishio and Gaiv Tata. “Aid Architecture: An Overview of the Main Trends in Official Development Assistance Flows”, 01.05.2008, <http://documents1.worldbank.org/curated/en/688091468134712330/pdf>, Erişim: 01.09.2023.
- Huntington, Samuel. *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, Connecticut, 1968.
- Hynes, William and Simon Scott. *The Evolution of Official Development Assistance*, OECD Publishing, Paris, 2013.

- Johnston, Lauren and Marina Rudyak. "China's 'Innovative and Pragmatic' Foreign Aid: Shaped by and Now Shaping Globalization", *China's New Sources of Economic Growth (Volume 2): Human Capital, Innovation and Technological Change*, (Ed. Ligang Song, Cai Fang, Lauren Johnston), Australian National University Press, Acton, 2017, pp. 431-451.
- Klingebiel, Stephan. *Development Cooperation: Challenges of the New Aid Architecture*, Palgrave Macmillan, London, 2014.
- Langdon, Steven, Archibald R.M. Ritter and Yiagadeesen Samy. *African Economic Development*, Routledge, New York, 2018.
- Lomoy, Jon. "Chinese Aid: A Blessing for Africa and a challenge to Western Donors", 01.05.2021, <https://www.cmi.no/publications/7750-chinese-aid-a-blessing-for-africa-and-a-challenge-to-western-donors>, Erişim: 05.08.2023.
- Marks, Stephen. "Introduction," *African Perspectives on China in Africa*, (Ed. Firoze Manji, Stephen Marks), Fahamu, Cape Town, 2007, pp. 1-14.
- Millikan, Max and Walt W. Rostow, *A Proposal: Key to an Effective Foreign Policy*, Harper and Brothers, New York, 1957.
- Moses, Naim. "Rogue Aid", 10.15.2009, <https://foreignpolicy.com/2009/10/15/rogue-aid>, Erişim: 04.08.2023.
- Navarro, Peter. *The Coming China Wars: Where They Will Be Fought and How They Can Be Won*, FT Press, New Jersey, 2007.
- O'Brien, Robert and Marc Williams. *Global Political Economy: Evolution & Dynamics*, Macmillan Education, Hampshire, 2010.
- Parker, Sam and Gabrielle Chefitz. "Debtbook Diplomacy", 24.05.2018, <https://www.belfercenter.org/publication/debtbook-diplomacy>, Erişim: 21.08.2023.
- Pence, Mike. "Remarks by Vice President Pence at the 2018 APEC CEO Summit", 16.11.2018, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-vice-president-pence-2018-apecc-CEO-summit-port-moresby-papua-new-guinea>, Erişim: 19.07.2023.
- Pereira, Joao Marcio Mendes. "Modernization, the Fight Against Poverty, and Land Markets: An Analysis of the World Bank's Agriculture and Rural Development Policies (1944-2003)", *Varia Historia*, Vol. 32, No. 58, 2015, pp. 225-258.
- Power, Marcus, Giles Mohan and May Tan-Mullins. *China's Resource Diplomacy in Africa: Powering Development?*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2012.
- Rostow, Walt. W. *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, Cambridge, 1960.
- Rotberg, Robert. "China's Quest for Resources, Opportunities, and Influence in Africa", *China into Africa: Trade, Aid, and Influence*, (Ed. Robert Rotberg), Brookings Institution Press, Washington D.C., 2008.
- Quinn, Andrew. "Clinton Warns against 'New Colonialism' in Africa", 11.06.2011, <https://www.reuters.com/article/us-clinton-africa/clinton-warns-against-new-colonialism-in-africa->, Erişim: 24.08.2023.
- The State Council of PRC, "China, Greece ink BRI memorandum", 28.08.2018, http://english.www.gov.cn/state_council/state_councilors/2018/08/28/content_281476278845176.htm, Erişim: 10.08.2023.
- The White House. "Factsheet: President Biden and G7 Leaders Launch Build Back Better World (B3W) Partnership", 12.06.2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/state-ments-releases/2021/06/12/fact-sheet>, Erişim: 20.08.2023.

- The White House, “Fact Sheet: President Biden and G7 Leaders Formally Launch the Partnership for Global Infrastructure and Investment”, 26.06.2022, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/06/26/fact-sheet-president-biden-and-g7-leaders-formally-launch-the-partnership-for-global-infrastructure-and-investment>, Erişim: 13.09.2023.
- Thorbecke, Erik. “The Evolution of the Development Doctrine and the Role of Foreign Aid, 1950-2000”, *Foreign Aid and Development: Lessons Learnt and Directions for the Future*, (Ed. Finn Tarp, Peter Hjertholm), Routledge, London, 2000, pp. 17-47.
- US Agency for International Development, *Facts About AID*, USAID, Washington, 1986.
- US Agency for International Development, “USAID Key Accomplishments”, 18.09.2019, <https://www.usaid.gov/document/usaid-key-accomplishments>, Erişim: 19.09.2023.
- U.S. Department of Defense. “Summary of the 2018 National Defense Strategy of The United States of America”, 19.01.2018, <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>, Erişim: 01.09.2023.
- US Department of State. “Blue Dot Network Advances Sustainable Infrastructure Projects”, 11.09.2023, https://www.state.gov/blue_dot_network_sustainable_infrastructure, Erişim: 16.12.2023.
- Von der Leyen, Ursula. “2021 State of the Union Address by President von der Leyen”, 15.09.2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_21_4701, Erişim: 08.09.2023.
- Williams, David. *International Development and Global Politics: History, Theory and Practice*, Routledge, Abingdon, 2012.
- Williams, David. “The History of International Development Aid”, *Handbook of Global Economic Governance*, (Ed. Manuela Moschella and Catherine Weaver), Routledge, Abingdon, 2014, pp. 233-248.
- Wood, Robert E. *From Marshall Plan to Debt Crisis: Foreign Aid and Development Choices in the World Economy*, University of California Press, Berkeley, 1986.

THE SOVIETS AND ARAB REPUBLICS' ALLIANCE AMID COLD WAR DYNAMICS

SOĞUK SAVAŞ DİNAMİKLERİ EKSENİNDE SOVYETLER VE ARAP
CUMHURİYETLERİ İTTİFAKI

Ayfer ERDOĞAN ŞAFAK*

ABSTRACT

During the Cold War, the Soviet-Arab alliance was a complex and dynamic geopolitical phenomenon significantly influencing the Middle East's political landscape. The alignment primarily took place during the 1950s through the 1970s, characterized by ideological and pragmatic factors as well as military cooperation between the Soviet Union and revolutionary Arab regimes. This article analyzes how the Soviet Union strategically aligned itself with Arab regimes to counterbalance Western influence, particularly that of the United States. It investigates the incentives behind the Arab states' willingness to engage with the Soviet Union such as ideological affinities, arms support, and economic cooperation. Furthermore, the article assesses the impact of the key political developments in the context of the Arab-Israeli conflict such as the Six Day War, War of Attrition and the Camp David Accords on Soviet-Arab relations arguing that the Arab-Israeli conflict served as a primary factor shaping the dynamics of the Cold War in the Middle East. Different approaches to conflict resolution between the Soviet Union and the Arab regimes and shifting alliances within the Arab world led to tensions and recalibrations in Soviet-Arab relations. By drawing on archival materials, diplomatic correspondence, and historical analyses, this study contributes to a

ÖZ

Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve Arap ülkeleri arasındaki yakınlaşma Orta Doğu'nun siyasi görünümünü önemli ölçüde etkileyen karmaşık ve dinamik bir jeopolitik olguydu. 1950'lerden 1970'lere kadar süren yakınlaşma süreci Sovyetler Birliği ve devrimci Arap rejimleri arasındaki askeri işbirliğinin yanısıra bir dizi ideolojik ve pragmatik etmenlerle şekillendi. Bu makale, Sovyetler Birliği'nin Batı'nın, özellikle de ABD'nin etkisini dengelemek için stratejik olarak Arap rejimleri ile kurduğu ittifakı analiz etmektedir. Makale ideolojik yakınlık, silah desteği ve ekonomik işbirliği gibi ilişkileri şekillendiren ve Arap devletlerini Sovyetler Birliği'ne yakınlaştıran unsurları incelemektedir. Ayrıca bu makale Arap-İsrail çatışması bağlamında Altı Gün Savaşı, Yıpratma Savaşı ve Camp David Anlaşması gibi önemli siyasi gelişmelerin Sovyet-Arap ilişkilerine etkisini irdelerken Arap-İsrail çatışmasının Orta Doğu'da Soğuk Savaş'ın dinamiklerini şekillendiren temel faktörlerden biri olduğunu öne sürmektedir. Sovyetler Birliği ve Arap rejimleri arasındaki çatışmaların çözümüne yönelik farklı yaklaşımlar ve Arap dünyası içindeki değişen ittifaklar, Sovyet-Arap ilişkilerinde gerilimlere ve ilişkilerin sekteye uğramasına sebep olmuştur. Arşiv kaynaklarından, diplomatik yazışmalardan ve tarihsel analizden yararlanan bu çalışma 1950'lerden 1970'lere kadar dönemin jeopolitik hatlarını şekillendiren stratejik ittifakın ve bunun

* Yıldız Teknik Üniversitesi, Öğr. Görevlisi, Dr.

E-posta: aerdoğan@yildiz.edu.tr

ORCID NO: 0000-0002-3176-587X

Makale Atf Bilgisi: ERDOĞAN ŞAFAK Ayfer (2024). The Soviet-Arab Alliance Amid Cold War Dynamics, Avrasya Etüdüleri

Gönderim Tarihi: 25.03.2024 Kabul Tarihi: 25.06.2024

nuanced understanding of the strategic alliance that shaped the geopolitical contours of the era from 1950s to the 1970s and its repercussions in contemporary international relations.

Key words: the Soviet Union, the Middle East, rapprochement, nationalism, socialism, anti-colonialism

çağdaş uluslararası ilişkilerdeki yansımalarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlama hedefindedir.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Ortadoğu, Soğuk Savaş, yakınlaşma, milliyetçilik, sosyalizm, sömürgecilik karşıtlığı

Introduction

The aftermath of World War II marked intense global rivalries between the United States and the Soviet Union, with the Middle East becoming a key battleground for geopolitical maneuvering and economic considerations. The region played a pivotal role in the global geopolitical landscape during the Cold War, and the USSR's engagements in the Middle East reflected its broader strategic objectives in the pursuit of superpower status. The desire for strategic influence, access to resources, and the spread of ideological influence fueled the competition in the region.

Soviet interests in the Middle East were multifaceted encompassing economic, military, and ideological considerations. First, the Middle East served as a geopolitical chessboard for both countries given the region's proximity to Europe, Africa, and Asia making it a critical crossroads for the projection of power. The Soviet Union sought to counterbalance US influence in the region, creating alliances and fostering diplomatic ties with Middle Eastern Nations to expand its sphere of influence. Second, since the Middle East held a strategic military position, the Soviet Union sought to establish a foothold in the Middle East to enhance its military capabilities and counter the United States (US) by expanding its naval and military presence in Middle Eastern military bases and ports. Third, as ideological competition lay central to the Cold War, the Middle East with its diverse nations and political landscapes provided the Soviet Union an opportunity to extend socialist ideology. The Soviet Union positioned itself as a supporter of anti-colonial and nationalist movements in the Middle East. By aligning with countries pursuing independence from colonial powers, the USSR aimed to garner support and prevent the emergence of pro-Western governments or the encroachment of US interests. Fourth, the Soviet Union recognized the significance of maintaining stability in the region to safeguard its interests. The region's potential for conflicts made it imperative for the USSR to exert its influence and prevent the escalation of regional conflict to ensure that it would have continued access to the region while also struggling to preclude the escalation of the conflicts to the level of superpower confrontation.¹ Last but not least, the Soviet Union, an industrialized nation, had a growing demand for energy resources to sustain its economic development. Securing access to Middle Eastern oil reserves was a key motivation for Soviet involvement in the region.

1 John Campbell, "The Soviet Union in the Middle East", 1978, *Middle East Journal*, 32(1), p. 4.

With the end of the Second World War, the Middle East witnessed anti-colonial movements and nationalist sentiments including the struggle against British rule in Palestine, the creation of Israel in 1948 and the broader Arab nationalist movements led by Gamal Abdel Nasser in Egypt and the Bath party in Syria and Iraq. In this era, the monarchy system and the ruling class elites aligned with the West were replaced with young military men coming from the middle class or lower urban class, which meant a significant shift in foreign policy making and alliance formation. Driven by anti-Western and anti-colonial sentiments, these regimes estranged themselves from the West and established closer ties with the Soviet Union to address issues of economic inequality, colonial legacies and assert national independence. To this end, the rise of Arab socialism and nationalism formed a fertile ground for the alignment of many Arab Republics; Iraq, Syria and Egypt with the Soviet Union.

This paper analyzes the rise of the Soviet relations with the Arab Republics in Syria, Iraq and Egypt from the Egyptian revolution in the early 1950s to the Arab-Israeli war of 1967. First, the paper investigates the Soviet policy towards the Arab Republics in the Middle East. Then, it looks into the ideological factors that emerged with the rise of *Junta* regimes into power and key political developments that brought Arab states closer to the Soviet Union. Finally, the article examines the demise of the Soviet-Arab rapprochement following the Six Day War of 1967 and the Camp David Peace Accords in 1973 arguing that the relatively neutral posture taken by the Soviet Union and the political pressure on Arab governments to regain their territories following the Arab-Israeli War led to the demise of the Soviet-Arab rapprochement.

Soviet Policy Toward the Middle East (1955-1967)

The era following the death of Stalin indicated a great shift in Soviet foreign policy. After Stalin's death, the Soviet Union adopted a pragmatic Middle Eastern policy aiming to end the British hegemony and fill the power vacuum in the region. The USSR loosened its strict stance regarding the role of the national bourgeoisie and showed no interest in the socio-political aspects of the Arab governments even when local communist groups were persecuted and proclaimed illegal.² Rather than waging a global war, Khrushchev endorsed the view that the Soviet Union and its allies could weaken and undermine the capitalist system by supporting wars of national liberation in third world countries. According to Khrushchev,

2 Rami Ginat, "Soviet Policy towards the Arab World, 1945-8", *Middle Eastern Studies*, 1996, 32(4), p. 321.

communism would defeat capitalism through economic and technological advancement.³ This era signified a period of relaxation of geopolitical tensions between the Soviet Union and the US.

In 1956, at the 20th Congress of the Communist Party, Khrushchev put forward the policy of peaceful coexistence in an attempt to cushion the hostility between the two superpowers. According to this policy, the US and the USSR could coexist rather than fight one another. Khrushchev manifested his commitment to this policy by attending international peace conferences and paying an official visit to the US. However, peaceful coexistence didn't necessarily mean abandoning the competition between communism and capitalism, and the belief in the ultimate victory of communism. Instead, it emphasized a less proactive, nonaggressive, and more pragmatic approach taken in this competition. The need for such an approach was mainly due to the change in Soviet thinking, which indicated that any confrontation with the US could escalate to global nuclear war and the destructive effect of the nuclear weapons were recognized by both camps.⁴ This peaceful coexistence approach was further strengthened after the Cuban Missile Crisis which demonstrated the shortcomings of the Soviet military globally as opposed to the already apparent military superiority of the United States. The Cuban failure not only played contributory role in Khrushchev's fall from power in 1964 but it also paved the way for new strategic thinking and military development.⁵ Thus, the competition between the US and USSR had to be peaceful in the form of political, economic and ideological.

In the late Khrushchev era, the new economic programs necessitated preservation of peace and avoiding direct military conflict in general and with the US in particular. Likewise, during the Brezhnev era, the Soviet administration maintained peaceful coexistence doctrine and in 1967, Andrei Gromyko, the Soviet Foreign Minister, argued that "On the whole, international tension does not suit the state interest of the Soviet Union and its friends. The construction of socialism and the development of the economy call for the maintenance of peace".⁶ Brezhnev prioritized preservation of economic stability at home and consolidation of post-World War II borders in Europe. Furthermore, the Soviet

3 Nikita S. Khrushchev, "On Peaceful Coexistence", *Foreign Affairs*, 38(1), 1959, p. 17.

4 Asem Nauşabay Hekimoğlu, *ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya. Rusya'nın Dış Politikası*, Vadi yayınları, Ankara, 2007, p. 10-13.

5 *ibid.*

6 Guy Laron, "Playing with Fire: The Soviet-Syrian-Israeli Triangle, 1965-1967", *Cold War History*, 2010, 10(2), p. 165.

Union was quite cautious in its arm deliveries to third world countries. Scholars that looked into Soviet arms transfers to the Middle East have established that these nations received defensive weaponry primarily, with a focus on air defense.⁷ In the case of a regional conflict, Soviet leaders refrained from any direct involvement and called all parties to end the conflict instead of exploiting it for its interests. According to Herrmann, Soviet leaders were aware of the fact that a war in the Middle East would lead the US to hold sway over the northern Gulf, the key strategic development they wanted to prevent.⁸ By the late 1960s, Soviet perceptions had moved away from Cold War presumptions that Soviet weakness encouraged American imperialism toward new concerns that regional unrest and conflicts would open the door for American intervention. Therefore, from the late 1960s onwards, the Soviet Union began to adopt a reactive and defensive strategy rather than an active and offensive one.

In 1961, based on the principles agreed at the Bandung Conference, the Non-Aligned Movement was established to counter the rapid polarization of the world around two major power blocs. Nonalignment policy, a collective commitment to remain neutral, was adopted by the revolutionary Arab Republics⁹ to liberate the Middle East from Western domination.¹⁰ The Non-aligned movement had several benefits for the Soviet Union. Firstly, neutrality meant refraining from joining military alliances and refusing to grant military rights and bases, which would definitely serve Soviet interests as the US was engaged in building alliances to contain the USSR.¹¹ To illustrate, the Truman Doctrine of 1947 was designed to counter the Soviet threat in Greece, Turkey and Iran. Likewise, the Eisenhower Doctrine of 1957 envisioned military interventions in the region, by which The US administration sought to prevent a communist takeover.¹² Despite Eisenhower's justification of the US actions with anticommunist rhetoric

7 *ibid.*, 166.

8 Richard K. Herrmann, "Soviet Behavior in Regional Conflicts: Old Questions, New Strategies, and Important Lessons", *World Politics*, 44(3), 1992, p. 447.

9 In this paper, the revolutionary Arab regimes refer to three Arab republics- Egypt, Syria, Iraq- where the monarchies were overthrown by generals from the army. Monarchies were replaced by the Arab Republics which adopted Arab socialism, nationalism and anti-imperialism as their key values in policy making.

10 Don Peretz, "Nonalignment in the Arab World". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, no. 362, 1965, p. 36.

11 R. W. Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory". *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2), 1981, p. 140.

12 Ric Murphy, *Rear Admiral Larry Chambers, USN: First African American to Command an Aircraft Carrier*, McFarland & Company Inc. Publishers, Jefferson, North Carolina, 2018, p. 196.

and the collective security ritual, he acknowledged in private that revolutionary nationalism posed the greatest threat to the US interests in the Middle East¹³. The Arab republics regarded the Eisenhower Doctrine as a clear attempt to promote Western influence in the Middle East by restraining Nasser's brand of nationalism. Thus, non-alignment policy pursued by the Arab governments in Syria, Iraq and Egypt was appreciated by the Soviet leaders as it would prevent further Western penetration into the region. In addition, non-alignment was a reaction to former imperialist colonialists, which served Soviet interests of reducing Western power and influence in the region. Moscow upheld the Arab world's anti-Western foreign policy by drawing parallels to imperialism and the region's colonial past, which served to broaden the Soviet sphere of influence. In conclusion, the USSR endorsed the revolutionary Arab regimes both financially and militarily.

The Soviet Union had vested military and economic interests in the Middle East. First, the Middle East offered shore facilities and air bases needed for the functioning and protection of the Soviet fleet. The Arab countries which have shores on the Mediterranean Sea were primarily strategic for the USSR. Due to the relative stability of its airfields and ports and its geopolitical position in the region, Egypt served as this venture's main point.¹⁴ The Soviet undertakings of the development of these facilities and six air bases in Egypt indicate Soviet military interests. Subsequently, when the Soviet-Egyptian relations worsened, Moscow was compelled to look for another strategic ally, which would be Syria. The Soviet Union benefited militarily from having access to Syrian ports and airfields in order to operate in the eastern Mediterranean and oppose US naval forces.¹⁵ Second, the Soviet Union had economic interests in the region, which were associated with oil and energy needs. It couldn't fulfill its domestic energy demand as well as Eastern Europe energy needs on its own.¹⁶ The region was strategic in terms of the flow of oil supplies to the West and Japan, and gaining control over oil sources would not only mean expanding leverage in the region, but also the capability of threatening the regular flow of oil supplies to the West. Besides, the USSR might have calculated that if it could achieve some leverage

13 Douglas Little, "His Finest Hour? Eisenhower, Lebanon, and the 1958 Middle East Crisis", *Diplomatic History*, 20(1), 1996, p. 53.

14 Galia Golan, *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev*, Cambridge Russian Paperbacks, Cambridge, 1990, p. 12.

15 Dennis Ross, "The Soviet Union and the Persian Gulf", *Political Science Quarterly*, 99 (4), Winter 1984-1985, p. 619.

16 Golan, *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev*, p. 15.

over the flow of oil and manipulate the European and American dependency, it might even disrupt the cohesion of the Western alliance.¹⁷

Another crucial area of interest in the Middle East was arms trade. Arms trade became a leading export bringing 20 per cent of Soviet hard currency earnings.¹⁸ In addition, the Soviet Union gained a strategic foothold in this region by providing arms to the Arab states and supporting their cause against Israel and the “imperialist” powers. Soviet military assistance to the Third World countries, and in particular the Middle East, proved to be very effective in exerting Soviet influence there. Indeed, it was the American reluctance to sell weapons to the Arab countries like Egypt and Syria for fear that they might be used against Israel that forced the Arab governments to ally with the Soviet Union as their main arms supplier. Moscow sought to gain leverage in the region from Arab dependence on Soviet arms.

In short, though the Arab republics in Syria, Egypt and Iraq sought to liberate themselves from foreign influence and adopted neutrality as a principle in their foreign policy, in time they found themselves in the orbit of the Soviet Union in political, military, and economic terms. A set of ideational factors along with important political developments led those Arab states to build closer ties with the Soviet Union between 1955 and 1970. The USSR promoted Arabs’ aspirations for unity, socialism and independence and avoided any ideological approach to the Middle East since an emphasis on atheistic Marxism and Communism would directly conflict with Arab nationalism and Islam.¹⁹

Ideational Factors in the Arab-Soviet rapprochement

The fall of the monarchies supported by the West after the Second World War and the rise of officers to power via military coup opened the way for Soviet infiltration into the Middle East. Gamal Abdelnasser who led the Free Officers coup in Egypt and the revolution of 1952 had a great impact encouraging similar movements in the Levant. Inspired by the Free Officers movement, in 1958, a faction of Iraqi officers toppled King Faisal II and the pro-British government. In a similar vein, a coalition of Syrian officers affiliated with the Arab Socialist Baath Party seized power through military coup in 1963. The Arab regimes in these

17 Ross, “The Soviet Union and the Persian Gulf”, p. 623.

18 Golan, *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev*, p. 19.

19 Oles M. Smolansky, *The Soviet Union and the Arab East under Khrushchev. The Modern Middle East Series 6*, Bucknell University Press, Lewisburg, Pa., 1974, p. 198.

states had several features in common. First, they were committed to revolutionary change both in political and economic terms. The military's introduction to the political scene allowed the middle class to flourish and participate in politics. They all adopted principles of non-alignment, anti-imperialism, and anti-colonialism. It was mainly due to their colonial experience and the Western countries' policies to exert their influence in the region after World War II that the ruling elite and the intelligentsia in the Arab World were prone to see the Western presence with a sense of resentment and suspicion. The anti-imperialist sentiments against the West and search for a new identity were quite powerful in determining political agenda in these states. In addition, the new regimes were aware of the need for modernization both in military and economic spheres. Both liberation from Western control and influence, and the process of modernization were the pillars that shaped foreign policy of the revolutionary Arab regimes.

Socialism and Arab nationalism made up the two important principles of the revolutionary Arab regimes. Initially, signs of Arab nationalism emerged as early as the 1860s, yet it was not until the Young Turk revolution and the subsequent restoration of the Ottoman constitution of 1876, or the Second Constitutional Era (1908-1914), that tendencies towards Arab nationalism became a minor but sustained political movement. The Ottoman Empire's Arab provinces saw an upsurge in political expression and freedom of press as a result of these developments. In addition, Arab nationalism gained ground as a reaction to the policy of Turkification during the Young Turk era, and served to distinguish Arab identity from Turco-centric Ottomanism. Over decades, it evolved into a dominant ideology in the Arab world espousing the unification of Arab people in a single nation-state.

After the dissolution of the Ottoman Empire, Arab countries were artificially split up into multiple states and brought under direct or indirect European control. Iraq enjoyed a degree of self-rule under British supervision, and Syria was brought under French mandate under the auspices of the League of Nations whereas Egypt was firmly placed under the rule of Britain.²⁰ It was in this period that Arab nationalist ideas began to spread out from Egypt and Iraq into the rest of the Arab world as a response to European imperialism and colonialism. In the Middle East, nationalism was viewed as a crucial part of a broader movement that

20 Youssef Choueiri, "Nationalisms in the Middle East: The Case of Pan Arabism". Ed. Youssef Choueiri, *Companion to the History of the Middle East*, Blackwell Publishing, Oxford, 2005, p. 297.

sprang from the region's political awakening and struggles to overcome colonial domination.²¹ Imperialism was seen as the reason for the Arab world's split into numerous artificial political units and the main obstacle to achieving a single and indivisible Arab nation. Arab nationalists believed that the Arab nation must free itself from both its reliance on imperialism and its internal socio-political restraints to fulfill its enormous potential and restore its glory.²²

To Arab nationalists, pan-Arabism -the unification of Arabs in a single nation state- was vital to empower Arab states against foreign forces in the region. Pan-Arabists were ardent opponents of Western political intervention in the Arab world and the state of Israel, and promoted Arab socialist ideas. Arab leaders made multiple attempts to create a pan-Arab state. First, the League of Arab States was established in Cairo in 1945 with the goal of building closer relations between member states, and safeguarding their independence and sovereignty.²³ Though the organization gradually expanded since its foundation, it witnessed very low-level cooperation throughout its history. Second, Abdelnasser was the first state leader who declared Arab nationalism and socialism as a state policy. Under his leadership, in 1959, Syria and Egypt merged under the United Arab Republic, a unitary state that lasted until 1961 when a group of Syrian officers staged a coup and withdrew from the union.

Arab socialism played a vital role in the radicalization of the revolutionary Arab Regimes that aimed at social justice, equality and freedom for the Arab masses. The brand of socialism as well as freedom and unity were commonly used both by Nasser and the Baath Party in Syria and Iraq. In his early writings, Michel Aflaq, the principal founder of Baathist thought, defined Arab socialism as “an indigenous movement drawing its strength from the Arab heritage and rejecting both the Communist and the Western Socialist philosophies”.²⁴ According to Aflaq, Marxist socialism was estranged from nationalism and religion. In contrast, nationalism and Arab socialism were inextricably interwoven and acknowledged Islam as its source. Abdulsalam Aref, the former president of Iraq, stated:

“The socialism we seek is the solidarity desired in Islam and which rests on Arab tradition in respect to fraternal sentiments and

21 Ibid. 292.

22 George Lenczowski, “Radical Regimes in Egypt, Syria, and Iraq: Comparative Observations on Ideologies and Practises”, *The Journal of Politics* 28(1), 1966, p. 35.

23 The U.S. Department of the Navy or the Naval War College, “Pact of the League of Arab States”, *International Law Studies*, 45, p. 205-212. <https://digitalcommons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2147&context=ils>

24 Lenczowski, “Radical Regimes in Egypt, Syria, and Iraq: Comparative Observations on Ideologies and Practises”, p. 37.

mutual assistance whether on individual, tribal or collective basis. By socialism we mean social justice, non-exploitation, abolition of monopoly and the offering of opportunities to all in compliance with Allah's decree: And those in whose wealth the beggar and the deprived have specific right."²⁵

Revolutionary Arab regimes in Egypt, Syria and Iraq adopted a centrally planned economy and initiated a series of socialist measures and modernization reforms. There were also pragmatic reasons behind Nasser's decision to adopt socialist economic policies. The regime nationalized Egypt's businesses and assumed control of capital creation because Egypt was not a desirable destination for excess investment capital and the regime found it difficult to secure funding for its development plans. Besides, the government started an agrarian reform program in 1961, allowing landholdings per family of up to 100 fedans. In 1969, the maximum landholding was limited to 50 fedans.²⁶ The middle-class peasantry in Egypt benefited economically and socially from the agrarian reform, which also brought a more equitable allocation of resources. One further such reform concerned income distribution; it set a cap of E5,000 on individual salaries and imposed a 90% tax on any income over E10,000.²⁷ During the United Arab Republic, agrarian reform was implemented in Syria, and the Baath Party of Syria took steps to nationalize resources, encourage free business, and enforce rigorous central control of the country's economy. Similarly, the Iraqi military leader Abdel-karim Qasim, who came to power in a coup, nationalized all banks, insurance companies, and several sizeable manufacturing firms in addition to enacting an agrarian reform bill modeled after the 1952 Egyptian model.

With the rise of revolutionary regimes into power in various Arab countries like Egypt, Syria, Iraq, Libya and Yemen, the Middle East witnessed intense political rivalry from the early 1950s to the late 1970s, or the Arab Cold War as the Middle East scholar Malcolm Kerr coined in his book.²⁸ Newly formed Arab republics inspired by ideals of revolution, pan-Arab nationalism and socialism and led by Nasser's Egypt engaged in fierce rivalries with Arab monarchies committed

25 Ibid. 40.

26 William Cleveland, and Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East*. 4th Ed. Westview Press, Boulder, 2009, p. 316.

27 Ibid. 329.

28 Malcolm H. Kerr, *The Arab Cold War: Gamal 'Abd al-Nasir and His Rivals, 1958-1970*, 3rd ed. Oxford University Press, London, 1971.

to conservatism and traditionalism. The Arab monarchies which were under total Western political influence and allied with the US tried to preserve the status quo contrary to the revolutionary regimes which strongly opposed imperialist rulers and desired a complete political change. On the other hand, the revolutionary Arab regimes' ideological affinity with the USSR, their hostility towards Western imperialism, colonialism, and their urge for a victory against Israel drew them closer to the Soviet Union. Meanwhile, the deterioration of relations between the West and revolutionary Arab regimes was also well manipulated by Moscow to eliminate Western presence and influence in the region. In several critical junctures, motivated by the desire to counterbalance Western influence, particularly that of the United States in the Middle East, the Soviet Union provided diplomatic, economic and military support to the revolutionary Arab regimes and viewed them as potential allies in its rivalry with the United States.

The Key Political Developments that strengthened Soviet-Arab ties

From 1955 onwards, a series of political developments occurred in the Middle East enabling the Soviet Union to penetrate in the region. The revolutionary Nasser and Free Officers were preoccupied with national sovereignty and pursued a strong program of independence from Western imperialism strongly opposing any alliance that would bring Arab nations into cooperation with the West. Egyptian neutralist stance was well manifested in 1955 when Egypt strongly opposed the Baghdad Pact whose goal was to contain the USSR by forming a military alliance along the Soviet Union's southwestern frontier. Nasser viewed the pact as an alliance that would draw Arab states into the orbit of the West and undermine the idea of Arab unity.²⁹ Nearly concurrently with the signing of the Baghdad Pact, Israel launched a dramatic operation on the Gaza Strip and caused some damage to the Egyptian Armed Forces during this operation. Meanwhile, it was also speculated that Israel would join the pact, which would mean the recognition of Israel by the Arab States and thus, a heavy blow to Arab nationalism and its support for the Arab cause³⁰. In a similar vein, in 1958, the new Iraqi government led by Qasim, withdrew Iraq from the Baghdad Pact shortly after the Iraqi monarchy was toppled in a military coup.

While pan-Arabism, or the pursuit of Arab political unity, was gaining ground

29 Lenczowski, "Radical Regimes in Egypt, Syria, and Iraq: Comparative Observations on Ideologies and Practises", p. 78.

30 Özgür Yıldırım, "The Attitude of Egypt towards Baghdad Pact", *Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic*, 1(3), 2018, p. 126.

throughout the Middle East, it could have only materialized through a victory against Israel. Both Nasserites in Egypt and Baathists in Syria and Iraq called for active and strong engagement in the conflict. The civil war that began after the adoption of the 1947 United Nations Partition Plan for Palestine transformed into a wide-scale conflict between Israel and the Arab states -Egypt, Syria, Jordan and Iraq. Arab states were faced with a humiliating defeat in 1948 which had a profound impact on both the pan-Arabist movement and the trajectory of the revolutionary Arab regimes' relations with the Soviet Union. The 1948 Arab-Israeli War was lost, in the opinion of many Arab nationalists, because of the absence of Arab political unity. The prominent Arab nationalist scholar Sati' al-Husri claimed, in one of his works, that "Arabs lost the war because of their disunity and entering the war as seven states when Israel was only one."³¹ Therefore, the defeat gained momentum to the Arab nationalism and aspirations for political unity among Arabs.

The defeat in the 1948 Arab-Israeli War prompted the Egyptian and Syrian regimes to look for arms and military technology that would match those of Israel and they sought arms trade with Washington. The Eisenhower administration turned down Egypt's request to buy heavy weaponry since the American public opposed arming Egypt, believing that doing so would be against Israeli security interests.³² However, Nasser was determined to strengthen and modernize the army, and in an interview, he said "We insist on securing arms for our army to safeguard our revolution and our independence, and to preserve our dignity."³³ Nasser's military junta viewed the fact that Israel had an army that doubled the size of Egypt as a source of humiliation. Eventually, Egypt and later Syria turned to the Soviet Union for arms trade and financial support. In 1955, Egypt made the Czechoslovak arms deal with the USSR to buy modern Soviet weaponry, a turning point after which neutralism in the Arab world was gradually replaced by the alliance with the Soviet Union. In 1956, a similar arms-deal through Czechoslovakia was concluded between the USSR and Syria.

For Egypt to complete its modernization initiatives, financial assistance was also desperately needed. In 1954, Egypt requested a hundred million dollars in

31 Adeed Dawisha, *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*. Princeton University Press, Princeton, NJ. 2003, p. 3.

32 William J. Burns, *Economic Aid and American Policy toward Egypt 1955-1971.*: State University of New York Press, Albany, N.Y., 1985, 16-7.

33 TIME, "Egypt: Arms& the Man", 1955, <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,937214,00.html>

economic and military assistance from the US to construct the Aswan Dam. Though the Czech arms deal urged the US to provide the requested aid package to Egypt in order to prevent further Soviet encroachment into the Middle East, the US administration reneged on their offer when Nasser recognized the People's Republic of China, which ran counter to the US policy of containment of communism.³⁴ Besides, the British pressure on the US caused the Eisenhower administration to turn down Egypt's request for an aid package since the UK's future access to the Suez Canal was a point of contention for the Free Officers.³⁵ Soon after the withdrawal of the American offer, the Soviet Union offered Egypt a loan to cover the construction of the Aswan Dam and construct power generating facilities and provided Soviet engineers to supervise the project. A similar loan agreement was made between Syria and the USSR for the construction of the Euphrates Dam.³⁶ The US withdrawal of its backing from the project weakened its position in Egypt while the USSR gained a strong foothold and elevated its prestige in the region.³⁷

As a response to the US reneging on its offer, Nasser nationalized the Suez Canal controlled by Britain and France. When diplomatic efforts failed to resolve the crisis, a triple attack, which was coordinated by Britain, France, and Israel secretly from the US, was launched on Egypt. This move was met with stiff opposition by the US and the US sponsored resolutions in the UN forced British, French and Israeli troops to withdraw from the canal zone.³⁸ During the conflict, the Soviets intervened neither politically nor militarily apart from sending letters of concern to the British and French. Only after the American resolution at the UN came a direct and strong Soviet move in the form of an ultimatum sending stern notes and threats of "terrible weapons" to Israel, Britain and France.³⁹ The USSR had a strong interest in this crisis since it was an opportunity to end Western influence in the area. Yet it didn't take an active role in the crisis. Some analysts like Golan argue that the Soviet Union waited for American response to the crisis and acted only when it saw no risk of confrontation with the US.⁴⁰ After the

34 Jean Edward Smith, *Eisenhower in War and Peace*, Random House Publishing Group, New York, 2012, p. 247.

35 Steven A. Cook, *The Struggle for Egypt. From Nasser to Tahrir Square*, Oxford University Press, New York, 2011, p. 115.

36 Laron, "Playing with Fire: The Soviet-Syrian-Israeli Triangle, 1965-1967", p. 166.

37 James E. Dougherty, "The Aswan Decision in Perspective", *Political Science Quarterly*, 74(1), 1959, p. 21.

38 W.S. Lucas, "NATO, 'Alliance' and the Suez Crisis", In: Heuser, B., O'Neill, R. Eds. *Securing Peace in Europe, 1945-62*. Palgrave Macmillan. London, 1992, p. 260.

39 Lenczowski, "Radical Regimes in Egypt, Syria, and Iraq: Comparative Observations on Ideologies and Practises", p. 79.

40 Golan, *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev*, p. 53.

crisis, the Soviets attempted to take credit for the Western defeat, which was later criticized by Nasser. The Suez crisis was a test for Soviet- Arab relations. It was clear to the Arabs that due to the risk of confrontation with the US, the USSR would not take any risk for its Arab allies apart from engaging in symbolic and propagandistic actions to exploit the crisis for its own political interests.

Nasser emerged from the Czech arms deal and the Suez crisis as a hero of Arab nationalism and Egypt became the leader of the Arab world. In 1963, the Tripartite Pact that was concluded between Egypt, Syria and Iraq aimed to establish a federal union called the United Arab Republic (*al-Jumhuriyya al-Arabiyya al-Muttahida*), the same name as the dissolved 1958 Egyptian-Syrian Union. One of the stated goals of the federation was to liberate the Arab homeland from the Zionist danger.⁴¹ Although the pact was short-lived, it must have presented Soviet authorities with the attractive specter of an anti-Western Arab coalition. The prospect of such a development prompted the Soviet Union to supply the revolutionary Arab regimes with better weapons in large quantities in the hope of consolidating the alliance directed against Israel and, by extension, the West.

By 1970, Egypt became the Soviet Union's major Third World arms client. About a quarter of all the weapons and military equipment that the Soviet Union supplied to the Third World overall was purchased by Egypt.⁴² In addition, Egypt turned into the USSR's primary naval and aerial base in the Mediterranean. During the same period, the USSR expanded its presence in the Middle Eastern arms market where Arab socialist countries like Syria, Iraq, Libya, Algeria and South Yemen became the major importers of Soviet weapons even receiving more Soviet arms than any of the Warsaw Pact members.⁴³ Hence, arms supply served as an important instrument of Soviet foreign policy in the Middle East and it proved to be very effective in exerting Soviet influence in these countries.

While revolutionary Arab regimes' ideological stance deriving from socialism, anti-imperialism, anti-Zionism and neutralism enabled them to align with the Soviet Union, it was initially arms supply that led to an alliance between the USSR and Arab socialist republics. Moscow capitalized on Arab regimes' urgent demand for arms transfer which was the only field in which the USSR

41 Elie Podeh, "To Unite or Not to Unite: That Is Not the Question: The 1963 Tripartite Unity Talks Reassessed". *Middle Eastern Studies*, 39(1), 2003, p. 159.

42 Efraim Karsh, "Influence through Arms Supplies: The Soviet Experience in the Middle East", *Journal of Conflict Studies*, 6(1), 1986, p. 48.

43 Timofey Borisov, "Russian arms exports in the Middle East", In Popescu, N., Secieru, S. Eds. *Russia's Return to the Middle East*. EUISS, Paris, 2018, p. 37.

outperformed the West. While Nasser demanded generous arms transfers from the United States to Egypt, he refused to ensure that any US weapons supplied to Egypt would not be used against Israel. In addition, his frequent anti-Zionist discourse and ardent support for the Palestinian cause precluded the US Congress' approval of arms sales to Egypt. American administration's lack of political will to provide financial and military aid to the revolutionary Arab regimes coupled with the impetus given to the Arab nationalist trend after the Suez crisis drew Arab socialist republics closer to the Soviet Union. Nasser was able to defy the West with the Czech arms deal and his political triumph in the Suez crisis. Yet, it was the Arab-Israeli conflict in which he needed to play an active role and emerge victorious to crown his position as legendary pan-Arab leader. Therefore, the unfolding of the Arab-Israeli conflict would be decisive both for the course of the Arab nationalist trend and the trajectory of Soviet-Arab relations.

The Arab-Israeli War (1967): The Demise of the Soviet-Arab Rapprochement

The Arab-Israeli conflict has been central to Soviet-Arab relations since its inception. It was the unresolved Arab-Israeli conflict and the Arab regimes' need for armament which allowed the USSR to expand its influence in the Arab world in the 1950s. In order to compete with the West, Moscow needed to offer an alternative attraction to the Arabs and that attraction was a pro-Arab position in the Arab-Israeli conflict.⁴⁴ However, the Soviet position in the Israeli-Arab conflict and Arab regimes' expectations of the USSR indicated wide disparity. While Arab regimes did not recognize the state of Israel and saw fighting with Israel and its defeat as the only way for Arab liberation and unity, the Soviet Union recognized Israel as a state and its right to exist and advocated only a political solution. This disparity in Soviet and Arab understanding led to serious obstacles in Arab- Soviet relations. For instance, Chuvakhin and Ivan Dedyulya, the KGB residents in Tel Aviv, talked about a possible mediating role between Arabs and Israelis in 1966, which led to Arab ambassadors' reactions pointing to the dangers inherent in such a pro-Israeli position.⁴⁵ The Soviet Foreign Minister Gromyko made Soviet policy towards Arab- Israeli conflict clear by the memorandum he submitted to Politburo in 1966. The memorandum stated that there was nothing that could be done to resolve the Arab-Israeli dispute other than discouraging

44 Golan, *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev*, p. 45.

45 Laron, "Playing with Fire: The Soviet-Syrian-Israeli Triangle, 1965-1967", p. 168.

confrontations between the two sides. Later, in 1967 another memorandum submitted by Gromyko stated “We should, while supporting the Arab countries in their struggle against Israel’s expansionist policy, flexibly dampen the extremist trends in the policy of certain Arab states, e.g. Syria orienting them towards domestic consolidation”.⁴⁶

To some political analysts, Moscow played a contradictory role in the outbreak of the Arab-Israeli war in 1967. Lenczowski argues that the war was an opportunity for a strong Soviet military and political presence in the Middle East and it may have been well argued that the Soviet Union actually encouraged the war with the intention of gaining Arab dependence on Moscow and thus, the desired naval and air facilities. This view depends on the Soviet false intelligence report warning Egypt in 1967 of massive Israeli troop concentrations and military build-up near the southern Syrian border.⁴⁷ Nasser blocked the Tiran Straits and ordered his army into Sinai two days after receiving the news. The dispute quickly turned into a war, which resulted in significant Arab casualties and an Israeli invasion of the Golan Heights, the West Bank, and Sinai. The question of whether the Soviet Union deliberately misled the Egyptian government or if the Arab response similarly caught them off guard was hotly contested among Western and Soviet academics. When elaborating on the latter, Russian observers have frequently brought up the Soviet Union’s policy of *détente*⁴⁸ during that time. Conversely, Western scholars asserted that the Soviet Union sought to cause a Middle East political crisis, if not outright war, but there is disagreement regarding the Soviets’ intentions to do so.⁴⁹ However, a CIA dossier decrypted in 2007 claims that Israel misled the USSR administration by spreading this myth in the hope that the Soviet Union would pressure Syria to cease its provocative actions. On May 13, a message was transmitted from Moscow to Cairo stating:

“That Soviet Deputy Foreign Minister Semenov had told the Egyptians that Israel was preparing a ground and air attack on Syria-to be came out between 17 and 21 May. It stated that the Soviets had advised the UAR to be prepared, to stay calm, and not to be drawn into fighting with Israel, and that they had advised

46 Ibid, p.173.

47 Lenczowski, “Radical Regimes in Egypt, Syria, and Iraq: Comparative Observations on Ideologies and Practises”, p. 58.

48 The policy of *détente* refers to a period between the late 1960s and the late 1970s when the two superpowers eased Cold War tensions and sought to preserve peace while maintaining vital interests.

49 Laron, “Playing with Fire: The Soviet-Syrian-Israeli Triangle, 1965-1967”, p. 164.

the Syrians to remain calm and not give Israel the opportunity for military operations. The message also said that the USSR favored informing the Security Council before Israel took military action against Syria.”⁵⁰

The CIA report verifies the Soviet warnings of an approaching battle. Arab regimes took the information but not the advice. Needless to say, the Israeli threat of war may have derived in part from Syrian propaganda advocating for Israel’s extinction. Furthermore, what is evident from the report is the Soviet Union’s insistence on defensive measures and greater unity between Syria and Egypt as opposed to inciting them to war.

The hypothesis as to the false intelligence report was the Soviets’ deliberate action to ignite a war couldn’t explain the Soviet lack of assistance and poor performance. One must also take into account that the Arab defeat would harm the Soviet image generally as well as having the risk of toppling the pro-Soviet regimes in Syria and Egypt. Besides, the hypothesis that the Soviets passed the false intelligence report on purpose believing in the Arab victory also doesn’t account for the Soviet inaction and immobility. Indeed, the Soviet Union was aware of Israel’s military superiority over Arabs.⁵¹ If the Arab victory had been expected by Moscow; the USSR would also have considered American intervention to help Israel. Finally, Soviet leaders who firmly supported détente doctrine must have been aware of the fact that any further escalation of hostilities into a war would either bring an American intervention or a super-power confrontation.

Restoring Nasser’s leadership status in the eyes of the Arab masses is a more likely rationale for his decision to escalate the confrontation into a war.⁵² He sought to strengthen his position as a pan-Arab leader by standing up to Israel and emerging from the war victorious politically. Here, the Suez crisis in 1956 was particularly relevant. Although Nasser lost militarily, it was a political win that solidified his position as the leader of Arab nationalism. The significant effect of Nasser’s miscalculations during the May- June 1967 crisis is reflected by Salah Nasr, the Egyptian Chief of Intelligence at the time:

“In the back of Nasser’s mind was the milieu of the 1956 Suez War

50 CIA, Directorate of Intelligence. “Soviet Policy and the 1967 Arab- Israeli War” (Caesar XXXVIII), 1970, p. 14, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/caesar-50.pdf>

51 Laron, “Playing with Fire: The Soviet-Syrian-Israeli Triangle, 1965-1967”, p. 177.

52 Amr Yossef, “The Six Day War Revisited”, University of Trento, Working Paper 02, 2006, p. 111.

and its international context, and Nasser declared that Israel would not be able to wage a war on two fronts unless Israel depended upon the power of the West at least to provide air cover like in 1956. Nasser also thought that if the West did that, the Soviet Union would not stand aside and its reaction would be influential. Thus ... [Nasser] hoped, in the case of Western and Soviet involvement in the military situation, in the emergence of an international crisis that both sides would be willing to avoid.”⁵³

During the Arab-Israeli war of 1967, the Soviet Union was unwilling to intervene in the war mostly because they did not want it to escalate into a superpower conflict with the United States. The military equipment that the USSR supplied to Egypt including warplanes was destroyed by the Israeli defense forces (IDF). The 1967 war tarnished the Soviet prestige in the Middle East leading to doubts as to the effectiveness of Soviet weapons. The war also led Arab regimes and public to doubt the dependability of the Soviet Union as an ally. The Soviet strategy during the conflict and until the last day of the war was primarily non-alignment. However, due to the severe losses of the Arab regimes and the risk of the fall of the Soviet friendly Syrian regime, the USSR found itself in a situation where it would have to take sides in order to maintain its interests driven by the Arab revolutionary regimes.⁵⁴

As in the Suez crisis, the USSR worked with the US to secure an early cease-fire and employed diplomatic means to this end. On June 10, 1967, the Soviet Union severed its diplomatic ties with Israel. It pushed for a UN resolution calling for the “withdrawal of Israel armed forces from territories occupied in the recent conflict and respect for and acknowledgement of the sovereignty, territorial integrity and political independence of every state in the area and their right to live in peace within secure and recognized boundaries free from threats or acts of force”.⁵⁵ This resolution was in line with the longstanding Soviet position vis a vis the Arab-Israeli conflict. Yet, the political settlement of the conflict did not materialize and the USSR having little direct influence over Israel sent an ultimatum to the White House asking the US administration to demand from Israel an unconditional

53 Ibid., p. 112.

54 Jerome Slater, “The Superpowers and an Arab-Israeli Political Settlement: The Cold War Years”, *Political Science Quarterly*, 105(4), 1990, p. 565.

55 United Nations Peacemaker, “UN Security Council Resolution 242: The Situation in the Middle East”, 1967, <https://peacemaker.un.org/middle-east-resolution242>

ceasefire and threatening to take necessary actions including military if military actions are not stopped in the upcoming few hours.⁵⁶ Meanwhile, Egyptian and Syrian demands for Soviet arms reached unprecedented levels, especially after Nasser's decision to declare War of Attrition in 1969.⁵⁷ Moscow had to resist Egyptian demand for arms supply and in the aftermath of the war, Egyptian military losses were compensated by the USSR while Syria received new Soviet arms deliveries that strengthened its air force.

For the Arab regimes, the war was humiliating considering their incapability with regard to military technology vis a vis Israel. The war was damaging to the Soviet Union's prestige since Israel as one nation defeated multiple Arab countries' armies supplied by the Soviet military hardware as well as the military expertise provided by the USSR to Egyptian and Syrian military personnel. It was a lethal blow to Arab nationalism as well as the popularity of Nasser in the Arab world. From 1967 onwards, Arab nationalism began to lose its appeal and following the death of Nasser, it declined dramatically.⁵⁸

The Arab-Israeli War of 1967 was a pivotal moment in determining both the future of the revolutionary Arab regimes and the fate of Soviet-Arab relations. Egypt and Syria launched the War of Attrition to regain their lost territories in the Sinai Peninsula and Golan Heights. Nasser believed that only a military operation would force Israel to fully withdraw from Sinai. Attacks from both sides continued until August 1970 ending with a ceasefire. In a similar vein, a coalition of Arab states led by Syria and Egypt waged the Yom Kippur War to return the occupied Sinai and Golan Heights. Having caused a large number of casualties and destruction of large quantities of military equipment, the war was costly for Israel, Egypt and Syria. Meanwhile, Nasser's death in 1970 substantially changed the course of the conflict and Egypt's policy vis a vis Israel. Anwar Sadat who rose to power in Egypt after Nasser engaged in a peace process with Israel under the mediation of the US, which ended up with the Camp David Accords. According to the treaty, Israel agreed to withdraw from Sinai while Egypt acknowledged to establish diplomatic relations with Israel and open the Suez Canal to Israeli ships. Egypt's history of leadership in the Arab world under Nasser and leverage

56 Office of the Historian, "Message from Premier Kosygin to President Johnson", Document 243. 1967, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d243>

57 William B. Quandt, "Soviet Policy in the October Middle East War-I", Royal Institute of International Relations, 53(3), 1977, p. 378.

58 Eberhard Kienle, "Arab Unity Schemes Revisited: Interest, Identity, and Policy in Syria and Egypt". International Journal of Middle East Studies, 27(1), 1995, p. 52-71.

to enhance Arab interests gave its way to its expulsion from the Arab League and deep resentment by Arab regimes and the publics. The Camp David Accords led to the disintegration of the united Arab front against Israel under the leadership of Egypt. The treaty also put an end to the two decades of the Soviet-Egyptian honeymoon. From Camp David Accords on, Egypt has been oriented towards the West and aligned itself with the US. Meanwhile, the Soviet Union was in dire need of economic stability and, as stated in Brezhnev's speech, its priority was the consolidation of post-World War II borders.⁵⁹

With the loss of Egypt as the leading figure of the Arab nationalist movement, the Arab-Israeli conflict has become more of a Palestinian cause than an Arab issue. In the 1980s, Arab regimes shifted their focus to their internal politics. The quest for Arab political unity and struggle for the Palestinian cause was replaced with national objectives and domestic reforms to strengthen the economy and military. The subsequent wars with Israel manifested Arab regimes that the Soviets did not want to put much at stake for the sake of their Arab counterparts and it wasn't a trustable ally for Arab regimes as the US was for Israel. More importantly, given that the driving force for the Soviet-Arab rapprochement was the revolutionary Arab regimes' demand for arms supply and military technology to fight against Israel, the peace process that began with the Camp David Accords diminished the influence of the Soviet Union as the Arab regimes' key ally in the Middle East. Although the USSR established close relations with revolutionary Arab regimes like Syria, South Yemen and Libya, its increased presence in these countries could in no way balance the loss of influence in Egypt.

Conclusion

The Soviet Union and the Arab Republics of Egypt, Syria and Iraq, forged an alliance in a period of Cold War bipolarity. The roots of this alliance lay in both material and ideological factors. While the USSR sought to infiltrate into the region through diplomacy, political support, economic aid and arms delivery, the Arab Republics found a safe haven in the USSR to fulfill their political and economic agenda. The alliance can't be viewed purely from a pragmatic perspective. The Arab republics and the USSR shared common ideological stances such as anti-imperialism and socialism. The newly founded revolutionary regimes in the Arab world were committed to Arab nationalism, Arab socialism and anti-Zionism. The rising nationalist and anti-imperialist sentiments, and quest for Arab unity

59 Laron, "Playing with Fire: The Soviet-Syrian-Israeli Triangle, 1965-1967", p. 165.

called for alignment with the Soviet Union for prevention of any penetration of Western imperialism into the region. Besides, the political developments and particularly the Arab-Israeli conflict required closer ties with the Soviet Union to secure arms supplies and political support for the Palestinian cause against Israel. Though the Soviet and Arab interests were largely compatible, the Soviet policy of détente entailing avoidance of direct confrontation with the US hindered building a sound alliance between the Soviet Union and the revolutionary Arab regimes. Thus, the Soviet Union could handle its relations with these regimes to the extent that its relations would not conflict with the policy of détente and would not lead to any confrontation with the US. In that regard, the June Arab-Israeli war acted as a test for the Soviet-Arab relations and indicated that Soviet-Arab rapprochement wasn't sustainable as the arms supply and the technical expertise provided by the USSR didn't prevent a humiliating defeat for the Arab regimes. The failure to achieve victory on the military front forced Egypt to come to terms with Israel on a peace agreement which has brought a remarkable shift in the foreign policy making of Egypt orienting the country towards the West, and the restructuring of the Arab world. Camp David Peace Accords brought Egypt which lies at the heart of the Arab world into the orbit of the West and hampered the Arab unity.

BIBLIOGRAPHY

- Borisov, Timofey. “Russian arms exports in the Middle East”, In Popescu, N., Secrieru, S. Eds. *Russia's Return to the Middle East*, EUISS, Paris, 2018, pp. 37-43.
- Burns, William J. *Economic Aid and American Policy toward Egypt 1955-1971*, State University of New York Press, Albany, N.Y., 1985.
- Campbell, John. “The Soviet Union in the Middle East”, *Middle East Journal*, 32(1), 1978, pp. 1-12.
- Choueiri, Youssef. “Nationalisms in the Middle East: The Case of Pan Arabism”, Ed. Choueiri, Youssef. *A Companion to the History of the Middle East*, Blackwell Publishing, Oxford, 2005, pp. 291-312.
- CIA, Directorate of Intelligence. “Soviet Policy and the 1967 Arab- Israeli War”, (Caesar XXXVIII). (declassified June 2007), 1970. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/caesar-50.pdf> (accessed 20.02.2024)
- Cleveland, William, Martin Bunton. *A History of the Modern Middle East*. 4th Ed. Westview Press, Boulder, 2009.
- Cook, Steven A. *The Struggle for Egypt. From Nasser to Tahrir Square*. Oxford University Press, New York, 2011.
- Cox, R. W. “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2), 1981, pp. 126-155.
- Dawisha, Adeed. *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*, Princeton University Press, Princeton, NJ., 2003.
- Dougherty, James E, “The Aswan Decision in Perspective”, *Political Science Quarterly*, 74(1), 1959, pp. 21-45.
- Fleron, Frederic J., Erik P. Hoffmann, Robbin Frederick Laird. *Soviet Foreign Policy: Classic and Contemporary Issues*, Adline de Gruyter, New York, 1991.
- Ginat, Rami. “Soviet Policy towards the Arab World, 1945-8”, *Middle Eastern Studies*, 32(4), 1996, pp. 321-335.
- Golan, Galia. *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev*, Cambridge Russian Paperbacks, Cambridge, 1990.
- Hekimoğlu, Asem Nauşabay. *ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya. Rusya'nın Dış Politikası*. Vadi yayınları, Ankara, 2007.
- Herrmann, Richard K. “Soviet Behavior in Regional Conflicts: Old Questions, New Strategies, and Important Lessons”, *World Politics*, 44(3), 1992, pp. 432-465.
- Karsh, Efraim. “Influence through Arms Supplies: The Soviet Experience in the Middle East”, *Journal of Conflict Studies*, 6(1), 1986, pp. 45-55.
- Kerr, Malcolm H. *The Arab Cold War: Gamal 'Abd al-Nasir and His Rivals, 1958-1970*, 3rd ed. Oxford University Press, London, 1971.
- Khrushchev, Nikita S. “On Peaceful Coexistence”, *Foreign Affairs*, 38(1), 1959, pp. 1-18.
- Kienle, Eberhard. “Arab Unity Schemes Revisited: Interest, Identity, and Policy in Syria and Egypt”, *International Journal of Middle East Studies*, 27(1), 1995, pp. 52-71.
- Laron, Guy. “Playing with Fire: The Soviet-Syrian-Israeli Triangle, 1965-1967”, *Cold War History*, 10(2), 2010, pp. 163-184.

- Lenczowski, George. “Radical Regimes in Egypt, Syria, and Iraq: Comparative Observations on Ideologies and Practises”, *The Journal of Politics*, 28(1), 1966, pp. 29-56.
- Lenczowski, George. *Soviet Advances in the Middle East*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington DC, 1971.
- Little, Douglas. “His Finest Hour? Eisenhower, Lebanon, and the 1958 Middle East Crisis”, *Diplomatic History*, 20(1), 1996, pp. 27-54.
- Lucas, W.S. “NATO, ‘Alliance’ and the Suez Crisis”, In: Heuser, B., O’Neill, R. Eds. *Securing Peace in Europe, 1945-62*, Palgrave Macmillan, London, 1992.
- Murphy, Ric. *Rear Admiral Larry Chambers, USN: First African American to Command an Aircraft Carrier*. McFarland& Company Inc. Publishers, Jefferson, North Carolina, 2018.
- Office of the Historian. “Message from Premier Kosygin to President Johnson”, Document 243, June 10, 1967, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d243> (accessed 15.02.2024)
- Yıldırım, Özgür. “The Attitude of Egypt towards Baghdad Pact”, *Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic*, 1(3), 2018, pp. 125-146.
- Peretz, Don. “Nonalignment in the Arab World”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, no. 362, 1965, pp. 36-43.
- Podeh, Elie. “To Unite or Not to Unite: That Is Not the Question: The 1963 Tripartite Unity Talks Reassessed”, *Middle Eastern Studies*, 39(1), 2003, pp. 150-85.
- Quandt, William B. “Soviet Policy in the October Middle East War-I”, *Royal Institute of International Relations*, 53(3), 1977, p. 377-280.
- Ross, Dennis. “The Soviet Union and the Persian Gulf”, *Political Science Quarterly*, 99(4), 1984-1985, p. 615-636.
- Slater, Jerome. “The Superpowers and an Arab-Israeli Political Settlement: The Cold War Years”, *Political Science Quarterly*, 105(4), 1990, pp. 557-77.
- Smith, Jean Edward. *Eisenhower in War and Peace*, Random House Publishing Group, New York, 2012.
- Smolansky, Oles M. *The Soviet Union and the Arab East under Khrushchev, The Modern Middle East Series 6*, Bucknell University Press, Lewisburg, Pa., 1974.
- The U.S. Department of the Navy or the Naval War College. “Pact of the League of Arab States”, *International Law Studies*, no. 45, 1945, p. 205-212. <https://digital-com.mons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2147&context=ils> (accessed 12.02.2024)
- TIME.. “Egypt: Arms& the Man”, 1955, October 10. <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,937214,00.html> (accessed 10.02.2024)
- United Nations Peacemaker. “UN Security Council Resolution 242: The Situation in the Middle East”, 1967. <https://peacemaker.un.org/middle-east-resolution242> (accessed 15.02.2024)
- Yossef, Amr. *The Six Day War Revisited*, University of Trento, Working Paper 02, 2006.

ARNAVUTLUK'UN AFETSELLİĞİ VE 2019 DÜRRËS DEPREMİ

THE VULNERABILITY OF ALBANIA TO DISASTERS AND THE 2019 DÜRRËS EARTHQUAKE

Hatice Zehra BÜYÜKTAVŞAN*

ABSTRACT

Natural disasters are large-scale events and hazards that adversely affect the lives of living things from the past to the present and are increasingly diversified by human activities, especially as a result of industrialization. These disasters adversely affect the economies of all countries of the world, damage physical and human capital, public infrastructure and cause mass loss of property and lives. Especially in underdeveloped and developing countries, the possible effects of any disaster to be experienced are at a level that cannot be compensated for a long time. Various disasters occur from time to time in Albania due to climatic characteristics, geopolitical location, and conscious or unconscious activities of people. The effects of climate change and various reasons experienced in Albania in recent years are increasingly affecting the country's resilience against disasters and their negative impacts. Unless the necessary measures are taken by the state authorities for disasters and appropriate action plans are developed, loss of life and property will be inevitable in a possible disaster in Albania. Within the scope of this study, Albania's disasters and the 2019 Durrës earthquake are discussed in general terms. In addition, Albania's methodological proposals for combating these disasters and its legal framework regarding disaster risk management processes have been evaluated from various perspectives.

Keywords: Albania, Disaster, Disasterality, Earthquake, Durrës.

ÖZ

Doğal afetler, geçmişten günümüze kadar insanların hayatını olumsuz etkileyen ve özellikle endüstrileşme sonucu insanların faaliyetleri ile de giderek çeşitlenen büyük çaplı olay ve tehlikelerdir. Söz konusu afetler dünyanın tüm ülkelerinin ekonomilerini kötü etkilemekte, fiziksel ve beşeri sermayeye, kamu altyapısına zarar vermekte, toplu mal ve can kayıplarına yol açmaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanacak herhangi bir afetin olası etkileri uzun süre telafi edilemeyecek düzeyde olmaktadır. İklimsel özellikleri, jeopolitik konumu, insanların bilinçli ya da bilinçsiz faaliyetleri gibi nedenlerle Arnavutluk'ta da zaman zaman çeşitli afetler meydana gelmektedir. Arnavutluk'ta son yıllarda yaşanan iklim değişikliği etkileri ve çeşitli sebepler, afetlere ve afetlerin olumsuz etkilerine karşı ülkenin direncini giderek daha fazla etkilemektedir. Devlet otoriteleri tarafından afetler için gerekli önlemler alınmadıkça ve uygun eylem planları geliştirilmedikçe Arnavutluk'ta yaşanacak olası bir afette can ve mal kaybının oluşması kaçınılmaz olacaktır. Bu çalışma kapsamında Arnavutluk'un afetselliği ve 2019 Durrës depremi genel hatları ile ele alınmıştır. İlave olarak Arnavutluk'un söz konusu afetler ile mücadele yöntem önerileri ve afet risk yönetimi süreçleri ile ilgili yasal çerçevesi hususu çeşitli açılarından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk, Afet, Afetsellik, Deprem, Durrës.

* TİKA Mali Hizmetler Uzmanı - Doktorant

E-posta: hzbuyuktavsan@gmail.com

ORCID NO: 0000-0002-2667-5351

Makale Atrf Bilgisi: BÜYÜKTAVŞAN Hatice Zehra (2024).

Arnavutluk'un Afetselliği Ve 2019 Durrës Depremi,

Avrasya Etüdüleri

Gönderim Tarihi: 18.07.2023 Kabul Tarihi: 02.12.2023

Giriş

Büyük ölçüde insanların kontrolü dışında meydana gelen, canlıların yaşamını ekonomik, fiziksel ve sosyal açılardan olumsuz etkileyen, kitlesel can ve mal kayıplarına yol açan afetler, yüzyıllar boyunca insan hayatının bir parçası olmuştur. Afetler büyük oranda insan kaynaklı olarak meydana gelse de küreselleşen dünyanın bir sonucu olarak ortaya çıkan sanayileşme ve endüstrileşme ile insan kaynaklı faaliyetlerin etkisi nedeniyle de tetiklenebilmektedir. Zira deprem, sel, çığ düşmesi, kasırga, yanardağ patlaması, kuraklık, tsunami ve yangın gibi doğal afetler genellikle insanların etkisi olmadan meydana gelmektedir. Ancak insanların dikkatsizliği, eğitimsizliği ya da gerekli tedbirleri almamaları nedeniyle ortaya çıkan yangın, kuraklık, kıtlık, sel, erozyon, heyelan, salgın hastalık, hava, su ve toprak kirliliği, kimyasal, biyolojik ve nükleer kazalar, uçak, tren ve gemi kazaları, ozon tabakasının delinmesi gibi insan kaynaklı afetler de yaşanmaktadır. Bahsi edilen afetlerin sonucunda oluşan can ve mal kayıplarının büyüklüğü; afetin çeşidi, oluşum süresi, konumu, zarar gören nüfusun boyutu, bilgisizliği, savunmasızlığı gibi birçok etkene bağlıdır.

Afetlerin olumsuz etkilerinden korunmak isteyen insanlar, geçmişten günümüze kadar bireysel ya da topluluk halinde hazırlıklar yapmış ve stratejiler geliştirmişlerdir. Ancak dünya çapında meydana gelen küresel iklim değişikliği, ülkelerin kırılgan ekonomik yapıları, uluslararası alanda yaşanan siyasi hareketler vb. birçok faktör devletlerin afet hazırlık süreçlerine sekte vurmaktadır. Endüstrileşme ve sanayileşme ile küresel boyutta yaşanan afet sayılarının her geçen gün hızla arttığı göz önünde bulundurulduğunda insanların afetler sonucunda yaşadığı kayıp ve hasarın azaltılabilmesi için ülkelerin, afetleri küresel bir sorun olarak ele almaları ve ortak mücadele yöntemleri geliştirmeleri gerekmektedir.

Afetler, meydana geldikleri her ülkenin makroekonomik göstergelerini etkilemekle birlikte özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ve ekonomilerde daha ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Şayet bahsi edilen ülkelerdeki yetersiz altyapı koşulları, daha düşük ölçekli bina standartları, afetlerin hafifletilmesi ya da önlenmesi için teşviklerin yetersiz olması, afet sigortası hizmetlerinin yaygın olmaması vb. hükümetlerin afetlerle başa çıkmaları için kaynak oluşturmalarına engel teşkil etmektedir. Özellikle de olası bir afet durumunda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin ekonomik desteğine ve afetler ile ilgili tecrübelerinden faydalanmak için ikili iş birliği geliştirmeye ihtiyaç duymaktadır.

Güneydoğu Avrupa'da yer alan, kuzeybatıda Adriyatik Denizi'ne ve Akdeniz'e güneybatıda ise İyon Denizi'ne kıyı şeridi olan Arnavutluk, Balkan yarımadasının

da bulunan bir ülkedir. Dünyadaki birçok ülkede olduğu gibi Arnavutluk'ta da özellikle coğrafi konumu, iklimsel özellikleri ve ayrıca insanların bilinçli ya da bilinçsiz davranışları vb. sebeplerle meydana gelen/gelebilecek yıkıcı depremler, tsunamiler, seller, erozyon, heyelan, orman yangını, kuraklık, hava, su ve toprak kirliliği gibi tehlikeler ile zaman zaman karşılaşmış/karşılaşacaktır. Bu afetlerin Arnavutluk ekonomisi ve ülke kalkınması üzerinde ciddi etkileri olmuş ve olmaktadır. Ancak ülkenin afet risk yönetim programları ve projeleri kamu politikaları içerisinde henüz yeni olsa da son yıllarda afet alanındaki finansman mekanizmalarının uygulanmasında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Bu çalışma kapsamında Arnavutluk'un afetselliği ve 2019 yılında Durrës kentinde yaşanan deprem genel hatları ile incelenmiştir. İlave olarak Arnavutluk'un, yaşanabilecek doğal ve insan kaynaklı afetlerin olumsuz etkilerinden korunması ve afetler sonucunda ülkede meydana gelebilecek can ve mal kaybının hafifletilebilmesi için yapılması gerekenlerden de bahsedilmiştir. Çalışma, açıklayıcı bir yöntem ekseninde araştırmaya özgünlük katacak kişisel görüşlere de yer verilerek kaleme alınmıştır. Bu çerçevede, ilk bölümde Arnavutluk'un afetselliği hususunda genel bir değerlendirme yapılarak afetler kapsamında uygulanabilecek strateji ve politikalar değerlendirilmiştir. Akabinde ise Arnavutluk'un afet risk yönetimi süreçleri ile ilgili yasal çerçevesi ve Durrës kentinde 2019 yılında yaşanan 6,4 büyüklüğündeki deprem çeşitli açılardan ele alınmıştır.

1. Arnavutluk'un Afetselliği ve Afetlerle Mücadele Yöntem Önerileri

Afetler, canlılar için kapsamlı ve karmaşık sonuçlar doğuran olaylardır. Ayrıca afetler bir topluluk üzerinde ciddi ve yoğun stres oluşturan, topluluğun olağan kaynaklarının kullanılmasıyla üstesinden gelinemeyen, dışarıdan da yardım gerektiren olaylardır. Afetlerin kabul edilen tanımları aynı zamanda bir zaman unsuru da içermektedir. Afetler, önceden uyarı işaretleri içerirse de çoğunlukla ani bir etki ortaya çıkaran olaylardır. Söz konusu etkilerin sonuçları aylarca hatta yıllarca devam etmekte ve canlıların yaşamını birçok açıdan olumsuz etkilemektedir. Nitekim afet, bir olaydan ziyade bir olayın yol açtığı sonuç olarak görülmektedir. Böylece afet tanımlarının çoğunluğu, tehlikelerin insan hayatına etkilerine ve sonuçlarına odaklanmaktadır.¹

Dünyada meydana gelen doğa olayları sonucu oluşan ve insanların yaşamlarını önemli ölçüde etkileyen afetler, doğal afetler olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş

1 Recep Akdur, *Afetler ve Afetlerde Sağlık Hizmetleri*, Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı-3, 21. Yüzyılda Türkiye, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 25-27 Ocak 2000, s. 1.

Milletler (BM) tarafından belirlenen doğa kaynaklı afet tanımına göre doğa kaynaklı afetler, toplumun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik faaliyetlerini büyük ölçüde aksatan, can ve mal kayıplarına yol açan ve ülkelerin yerel imkânları ile baş edilemeyen doğa olaylarıdır.² Doğa kaynaklı afetlerin türleri ve ehemmiyeti ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Kuraklık, kıtlık, çığ, deprem, sel, yangın vb. afetler doğa kaynaklı afetlerdir. Ayrıca dünyada insanların bilinçli ve bilinçsiz davranışları sonucu meydana gelen insan kaynaklı afetler de yaşanmaktadır. Ulaşım kazaları, savaşlar, nükleer, kimyasal ve biyolojik kazalar, maden kazaları, göçler ve terör eylemleri vb. insanların kasıt, kusur ve ihmalleri sonucu oluşan afetler insan kaynaklı afetlere örnektir.³

Günümüzde birçok gelişmekte olan ülke, afetlerle ilgili riskleri azaltmak, kayıp ve hasarı önlemek ve afetlere karşı dirençlilik kazanmak için etkili önlemlere ihtiyaç duymaktadır. Bu süreçte en etkili araçlar ise yapısal müdahalelerdir. Ayrıca yeterli finansal kaynakların bulunmadığı durumlarda hasarı en aza indirmek amacıyla farklı düşük maliyetli stratejiler de geliştirilebilmektedir.⁴ Afetin yaşandığı ülkelerde afetlerin olası zararlarını azaltmak için gerekli önlemler alınmadığı müddetçe, afet sonrası sebeplerden kaynaklanan hastalık ve ölüm oranlarında artış meydana gelebilmektedir. Örneğin ani meydana gelen afetlerin ilk günlerinde salgın hastalıklar görülmezken, gerekli tedbirler alınmadığı takdirde çeşitli salgın hastalıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle afetlere hazırlık sürecinde afet sonrası yaşanabilecek muhtemel hastalıklar belirlenerek gerekli koruyucu önlemlerin alınması önem arz etmektedir. Özellikle afet sonrası insanların birlikte yaşayacağı alanlarda salgın hastalıklara karşı gerekli hijyen koşulları oluşturulmalıdır.⁵

Kıyı şeridinde Adriyatik Denizi, Akdeniz ve İyon Denizinin uzandığı Arnavutluk'ta ülkenin enlem, boylam ve rakımındaki çeşitlilikler nedeni ile çoğunlukla Akdeniz ve karasal iklim yaşansa da farklı iklimsel özellikler de görülmektedir.⁶ Söz konusu jeopolitik özelliklerin ve ayrıca insan kaynaklı faaliyetlerin sonucu olarak Arnavutluk: tsunami, sel, ormansızlaşma, toprak erozyonu, deprem, sanayi

2 Sarper Yılmaz, "2020'de Türkiye ve Dünyada En Sık Görülen Doğal Afetler", 15.1.2022, <https://tatd.org.tr/afet/afet-yazi-dizisi/2020de-turkiye-ve-dunyada-en-sik-gorulen-dogal-afetler/>, Erişim: 22.10.2023

3 AFAD, "Afet Türleri", 2023, <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri/>, Erişim: 22.10.2023

4 Veronica Pazzi, Veronica, Stefano Morelli, Francesco Fiolini, Elvis Krymi, Nicola Casagli and Riccardo, "Testing cost-effective methodologies for flood and seismic vulnerability assessment in communities of developing countries (Dajç, northern Albania)", *Geomatics, Natural Hazards and Risk*, vol. 7, no 3, 2016, p. 971.

5 Sami Kınıklı ve Salih Cesur, "Afetlerde enfeksiyon kontrol önlemleri", *International Journal of Contemporary Health Sciences, Dergipark*, vol. 1, no 1, 2020, s. 16.

6 The World Factbook, "Albania", 2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/albania/>, Erişim: 10.6.2023

ve enerji santrallerinden kaynaklanan hava kirliliği, endüstriyel ve evsel atıklardan kaynaklanan su ve toprak kirliliği, iyi bir çevre yönetimi için kaynak eksikliği sebebiyle biyolojik çeşitlilik kaybı gibi çeşitli afetler ile zaman zaman karşı karşıya kalmaktadır.⁷

Arnavutluk'un kış dönemi çoğunlukla yağışlı geçmekte ve bahar döneminde ise karasal iklimin görüldüğü yüksek yerlere kış mevsiminde yağın karlar erimektedir. Ayrıca ülkede zaman zaman yüksek yoğunlukta yağış üreten fırtınalar da görülmektedir. Bu dönemlerde ülkede yaşanan aşırı yağışlar ve bahar döneminde eriyen karlar, nehir kanallarındaki akarsu akışını artırarak sel oluşumuna neden olabilmektedir.⁸ Ülkenin %18'lik alanının jeolojik yapısının dayanaksız ve genç olmasının da etkisi ile bir taşkın ülkesi olarak nitelendirilebilecek olan Arnavutluk'ta çoğunlukla yağmur ağırlıklı yağışların %80-%85'inin yoğunlaştığı kasım, aralık ve mart aylarında ülkede sel görülme riski daha fazladır.⁹ Özellikle kuzeydeki Drin Nehri ve güneydeki Vijosëne Nehri ovaları sele eğilimlidir. Doğudaki dağlık bölgelerden batıdaki kıyı Adriyatik ovalarına doğru akan Arnavut nehri kıyılarında, ülke nüfusun yarısında fazlası yaşamakta ve bu bölgelerde nüfus artışı belirgin olmaktadır.¹⁰

Arnavutluk nehirlerinde şimdiye kadar yaşanan tüm taşkınlar arasında en büyükleri 1962-63 yılları arasında meydana gelenler olmakla birlikte; 1854-1871 yılları arasında İşkodra'da bulunan Buna, Drin, İşkodra Gölü ve Kiri Nehri'nde, 1937'de Buna ve Drin Nehirlerinin havzasında ve 1952 yıllarında da ülkenin çeşitli yerlerinde taşkınlar yaşanmıştır.¹¹ 21. yüzyılda insanlığın karşı karşıya olduğu en büyük sorunlardan biri olan iklim değişikliğinin de etkileri sonucu Arnavutluk'ta yaşanan aşırı ve şiddetli yağış kütleleri ile sellerin yaşanma riski artmaktadır. Söz konusu tehlikenin olası etkilerini hafifletmek için taşkın eğilimli alanların haritalanması ve incelenmesi, taşkın tahmin sistemlerinin geliştirilmesi, taşkın bölgesindeki arazi kullanım faaliyetlerinin kısıtlanması, halkın tehlikeler

7 Valbona Cinaj and Rebeka Ribaj, "Macroeconomic Impact of Natural Disasters in Albania", *"Ovidius" University Annals, Economic Sciences Series*, ResearchGate, vol. XXI, issue 1, 2021, p. 59.

8 Agim Selenica, Mehmet Ardicioglu ve Alban Kuriqi, "Risk assessment from floodings in the rivers of Albania", *International Balkans Conference on Challenges of Civil Engineering, BCCCE*, ResearchGate, 19-21 May 2011, Tirana, p. 1.

9 Emre Özşahin, "Arnavutluk'ta Taşkın Risk Analizi", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, cilt 4, sayı 12, s. 97.

10 Veronica Pazzi, Veronica, Stefano Morelli, Francesco Fidolini, Elvis Krymi, Nicola Casagli and Riccardo, "Testing cost-effective methodologies for flood and seismic vulnerability assessment in communities of developing countries (Dajç, northern Albania)", *Geomatics, Natural Hazards and Risk*, vol. 7, no 3, 2016, pp. 971-972.

11 Agim Selenica, Mehmet Ardicioglu ve Alban Kuriqi, "Risk assessment from floodings in the rivers of Albania", *International Balkans Conference on Challenges of Civil Engineering, BCCCE*, ResearchGate, 19-21 May 2011, Tirana, p. 3.

konusunda eğitilmesi gibi önlemlerin alınmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun yanı sıra nehir kıyılarındaki bentlerin sürekli olarak rehabilitasyonun yapılması, gerekli olan yerlere yeni yapıların inşa edilmesi, küçük sulama rezervuarlarındaki barajların rehabilitasyonun yapılması, gereken yerlere yeni rezervuarların inşa edilmesi, hidroelektrik santrallerinin mevcut standartlarının analiz edilmesi, tarım alanlarına drenaj modülü uygulanması vb. tedbirlere gerek duyulmaktadır.¹²

Ülkede sel yaşanması durumunda alınması gereken bir diğer önlem de salgın hastalıklara karşı eylem planının geliştirilmesidir. Zira sellerde 4 gün ila 4 hafta arasında değişen sürelerde afet bölgesinde vektörlere bağlı olarak sıtma, tifüs vb. salgın hastalıklar görülebilmektedir. Söz konusu durumlar için temiz su temini, vektörle mücadele yöntemleri, enfekte olan hastaların takibi, hijyen ve sanitasyon sağlanmasına ilişkin kontrol önlemlerinin belirlenmesi gerekmektedir.¹³

Geçmişten günümüze kadar Arnavutluk'u etkileyen doğal afetlerin başında taşkınlardan sonra depremler gelmektedir. 1 Haziran 1905'teki 6.6 büyüklüğündeki İşkodra depremi; 18 Şubat 1911'deki 6.7 büyüklüğündeki Ohri Gölü depremi; 26 Kasım 1920'deki 6.4 büyüklüğündeki Tepelene depremi; 17 Aralık 1926'daki 6.2 şiddetindeki Durrës depremi ve 15 Nisan 1979'daki 6.9 büyüklüğündeki Karadağ depremi geçmişte ülkede yaşanan başlıca depremlerdir. Söz konusu depremlerde ülkede ortaya çıkan kayıp ve zararlar, 90'lı yıllarda yaşanan siyasi değişim ile gelen demokratik yönetim ile Arnavutluk'un ayrıntılı sismik araştırmasının ve jeolojik tehlike değerlendirmesinin yapılmasını sağlamıştır. Arnavutluk için çok önemli bir dönüm noktası olan bahse konu yıllardan itibaren kırsal alanların çoğunun korunması için önlemler alınmaya başlanmıştır.¹⁴

Depremler sonucu yer zemininde yaşanan kırılmalar, su sistemine kirletici maddelerin ve enfeksiyon faktörlerinin karışması sonucu su kaynaklı enfeksiyonlar ve salgın hastalıklar ortaya çıkarabilmektedir. Bu doğrultuda, deprem ülkesi olan Arnavutluk'ta olası bir deprem sonrası meydana gelebilecek su ve gıda kaynaklı salgın hastalıkların önüne geçilebilmesi için; temiz su temini, suların klorlanması, toplu yaşanacak yerlerde gerekli hijyen koşullarının sağlanması gibi koruyucu önlemler ve stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir.¹⁵

12 Age, p. 8.

13 Sami Kınıklı ve Salih Cesur, "Afetlerde enfeksiyon control önlemleri", *International Journal of Contemporary Health Sciences*, Dergipark, vol. 1, no 1, 2020, s. 18.

14 Veronica Pazzi, Stefano Morelli, Francesco Fidinoli, Elvis Krymi, Nicola Casagli and Riccardo, "Testing cost-effective methodologies for flood and seismic vulnerability assessment in communities of developing countries (Dajç, northern Albania)", *Geomatics, Natural Hazards and Risk*, vol. 7, no 3, 2016, p. 972.

15 Sami Kınıklı ve Salih Cesur, "Afetlerde enfeksiyon control önlemleri", *International Journal of Contemporary Health Sciences*, Dergipark, vol. 1, no 1, 2020, s. 17.

Arnavutluk'ta insanların nehir havzalarındaki alanları evler inşa etmek ve tarım alanına dönüştürmek amacıyla tahrip etmeleri, ormansızlaşma ve toprak erozyonu sorunlarını da beraberinde getirmiştir.¹⁶ Buna, Drin, Vjosa, Shkumbini, Seman/Osum-Devoll Havzası gibi tümü Adriyatik Denizi'ne akan nehir havzaları yoğun erozyon süreçleri altındadır. Tüm Akdeniz kıyıları arasında toprak erozyonuna en çok maruz kalan kıyı bölgesi ise Adriyatik kıyılarıdır. Ağır makine ve böcek ilacı kullanımı nedeniyle arazi bozulması, altyapı inşası, hızlı kentleşme, turizm ile ilgili altyapının gelişmesi, ormansızlaşma, göç, denizlerin yükselmesi vb. bölgede kıyı erozyonu sorununu yaygın bir hale getirmektedir. Bu bölgelerde arazi yapısının değişimi; tarımsal verimliliğin düşmesi, ekolojik yapının bozulması, ormansızlaşma, kuraklık, kıtlık, işsizlik ve göç gibi birbiri ile entegre bir dizi sonucu da beraberinde getirmektedir.¹⁷

Ülke genelinde meydana gelen erozyonun önlenmesi için orman ve bitki örtüsü tahribinin önüne geçilmeli, ağaç dikiminin ve bitki örtüsünün ekilmesine ve yaygınlaştırılmasına önem verilmelidir. Geotekstillerin kullanılması teşvik edilmeli, erozyon alanı etrafında teraslar oluşturularak yamaç boyunca uzanan istinat duvarları inşa edilmelidir. Ayrıca arazi yapısının bozulmasına yol açan kimyasalların kullanımının tarımda önüne geçilmeli ve çevreyle uyumlu planlı kentleşme politikaları uygulamaya geçirilmelidir.¹⁸

Küresel boyutta yaşanan iklim krizinin de etkisi ile Arnavutluk'ta son yıllarda yaşanan bir diğer doğa olayı da aşırı kar yağışıdır. Özellikle 1999-2018 yılları arasında maksimum kar yağışının arttığı Arnavutluk'ta 2010, 2011 ve 2012 yıllarında meydana gelen aşırı kar yağışı nedeniyle ülkenin kuzeyinde yer alan bazı yerleşim yerlerinin karayolu ile bağlantısı kesilmiştir. Ülkede yaşanan yoğun kar yağışı dönemlerinde iklimsel özellikleri nedeniyle Arnavutluk'un kuzey kesiminde bulunan Kukës, Puka ve Dibra şehirleri, orta kesiminde bulunan Elbasan şehri ile güney kesiminde yer alan Korçë ve Gjirokastra şehirleri genellikle olumsuz etkilenen şehirlerin başında gelmektedir. Aşırı kar yağışının olduğu dönemlerde ülkede doğal afet yaşanmaması için devlet otoritelerince gerekli önlemlerin alınması önem arz etmektedir.¹⁹

16 Julien Carcaillet, Jean Louis Mugnier, Rexhep Koçi and François Jouanne, "Uplift and active tectonics of southern Albania inferred from incision of alluvial terraces", *Quaternary Research*, Elsevier, vol. 71, issue 3, May 2009, p. 475.

17 Nataša Gregorič Bon, Damir Josipovič and Urša Kanjir, "Linking geomorphological and demographic movements: The case of Southern Albania", *Applied Geography*, Elsevier, vol. 100, November 2018, pp. 55-56.

18 Ekolojist.net, "Erozyon Nasıl Önlenir?", 19.3.2018, <https://ekolojist.net/erozyon-nasil-onlenir/>, Erişim: 10.6.2023

19 Davide Faranda, "An attempt to explain recent changes in European snowfall extremes", *Weather Clim. Dynam.*, vol. 1, issue 2, September 2020, pp. 1-25.

İklim değişikliğinin etkileri sonucu ekolojik dengenin bozulması ile Arnavutluk'ta son yıllarda görülme riski artan diğer bir doğal afet de aşırı sıcaklıklardır.²⁰ Ülkede yaz aylarında yaşanan aşırı sıcaklıklar özellikle kronik rahatsızlığı olan insanları, çocukları ve nihayetinde tüm canlıları olumsuz etkilemektedir. Ülkede yaşanan aşırı sıcaklıklar beraberinde kuraklığı da getirerek tarım alanlarını olumsuz etkilemektedir. Aşırı sıcak hava dalgaları ayrıca ülkenin %28'ini oluşturan ormanlık alanlarını da yangın tehdidi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Söz konusu sürecin ülkede olası bir doğal afete yol açmaması için devlet tarafından stratejiler geliştirilmeli ve gerekli önlemler alınmalıdır.²¹

Arnavutluk'ta yaşanan diğer önemli bir doğal afetse toprak kaymalarıdır. Özellikle son yıllarda yaşanan şiddetli yağışlar ile ülkede yaşanan heyelanlar binalara, tarım arazilerine ve yollara ağır hasarlar vermiştir. Böylelikle ülke genelinde bölgesel heyelan duyarlılık değerlendirmelerinin yapılması, Arnavutluk'un heyelana eğilimli bölgeleri için hayati öneme sahiptir. Ayrıca ülkenin heyelan riskine karşı duyarlı olan bölgelerinin belirlenmesi ve imar haritasının çıkarılması da önem arz etmektedir.²²

Arnavutluk, Akdeniz'de Adriyatik ve İyon Denizlerine bakan yaklaşık 427 km'lik bir kıyı şeridinde sahiptir. Adriyatik'in kuzey kesiminde sığ sular, kumsallar, kumluklar, sulak alanlar ve lagünler bulunmaktadır. İyonya'nın güney kısmına ise yüksek kabartmalar ve mağaraların bulunduğu engebeli kayalık alanlar hâkimdir. Bu durum Arnavutluk'un kıyı şeridinin kuzeyden güneye doğru büyük farklılıklara sahip olmasına yol açmıştır. Arnavutluk'un orta kısmında yer alan Vlora şehri ise ülkenin en büyük ikinci limanıdır. İlaveten bu şehir ülkenin en önemli turizm, ticaret ve balıkçılık bölgelerinden biridir.²³

Vlora Körfezi'nin su kalitesi; plansız kentleşmeden, genişleyen turizm altyapılarından, Karaburun'deki donanma üssünden, deniz trafiğinden, bir hidroklorik asit fabrikasından kaynaklanan çevresel olarak kontrolsüz turistik basınçtan, endüstriyel ve kentsel kanalizasyondan kaynaklanan kirlilik ve aşırı yürütülen balıkçılık faaliyetlerinden dolayı tehlike altındadır. Böylelikle deniz suyunda meydana

20 Emre Özşahin, "Arnavutluk'ta Taşkın Risk Analizi", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, cilt 4, sayı 12, s. 92.

21 The World Factbook, "Albania", 2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/albania/>, Erişim: 10.6.2023

22 Shkelqim Daja, Ç. Durmishi, Agim Sinojmerir and S. Najaz, "Landslides susceptibility in the central part of Albanian coast", *EDP Sciences*, ResearchGate, May 2011, p. 1.

23 Aurélie Blanfuné, Charles François Boudouresque, Marc Verlaque, Sajmir Beqiraj, Lefter Kashta, Ina Nasto, Stela Ruci and Thierry Thibaut, "Response of rocky shore communities to anthropogenic pressures in Albania (Mediterranean Sea): ecological status assessment through the CARLIT method", *Marine Pollution Bulletin*, Elsevier, vol.109, issue 1, August 2016, p. 410.

gelen kirlilik sonucu ekolojik yapı giderek kötüleşmektedir.²⁴ Söz konusu alandaki su kirliliğinin ve nihayetinde su ekosisteminin bozulmasının önüne geçilebilmesi için politika yapıcılar tarafından strateji ve politikaların belirlenmesi önem arz etmektedir.

Ohri Gölü, Arnavutluk'un doğusu ile Kuzey Makedonya'nın güneybatısı arasındaki dağlık, sınır bölgesinde yer almaktadır. Göl alanının yaklaşık üçte biri Arnavutluk sınırlarında yer alırken üçte ikisi Kuzey Makedonya sınırlarına aittir. 1,2 milyon yıldan daha eski olması hasebiyle Avrupa'nın en eski gölü ve muhtemelen dünyadaki en çok biyolojik çeşitliliğe sahip gölü olduğu düşünülen Ohri Gölü'nde 200'den fazla endemik türün yaşadığı tahmin edilmektedir.²⁵ Tarihi kalıntıları ve biyoçeşitliliği nedeniyle 1979'da "UNESCO Dünya Mirası Listesi"ne alınan göl, bölge halkı için önemli bir balıkçılık ve turizm kaynağıdır. Söz konusu gölde iklim değişikliği etkileri, plansız kentleşme, kontrolsüz balıkçılık, artan turizm altyapısı vb. nedenler ile su kirliliği ve gölün ekolojik yapısının bozulması gibi insan kaynaklı afetlerin oluşmasının önüne geçilmelidir. Bu alanın olası tehlikelerden korunması için iki ülkenin birlikte hareket ettiği özel komisyonlar kurulmalı, çeşitli stratejiler belirlenmeli ve önlemler alınmalıdır.²⁶

İçerisinde yüzlerce ve hatta binlerce canlıyı barındıran ormanlar, başlı başına karmaşık bir ekosistemdir. Ormanların kereste, kâğıt, lastik, yakacak, ilaç vb. temini, hayvanlara ve insanlara besin kaynağı olması, turizm faaliyetleri, temiz hava sağlaması, taşkınları ve selleri önlemesi, yeraltı sularının oluşmasına destek vermesi, barajların ekonomik ömrünü uzatması gibi ülke ekonomisine katkıda bulunan ve doğal afetleri önleyen sayısız faydası bulunmaktadır.²⁷ 2018 tahmini verilerine göre Arnavutluk'taki ormanlık alan oranı %28,8'dir.²⁸ Arnavutluk küçük bir ülke olmasına rağmen çok zengin bir orman biyolojik çeşitliliği bulunmaktadır. Diğer taraftan Arnavutluk, en yüksek "kentsel arazi kullanımı" seviyesine sahip bir Avrupa ülkesidir.²⁹

24 Age, pp. 414-415.

25 Xiaosen Zhang, Jane Reed, Jack H. Lacey, Alexander Francke, Melanie J. Leng, Zlatko Levkov and Bernd Wagner, "Complexity of diatom response to Lateglacial and Holocene climate and environmental change in ancient, deep and oligotrophic Lake Ohrid (Macedonia and Albania)", *Biogeosciences*, vol. 13, March 2016, p. 1351.

26 TurizmNews, "Ohri Gölü kıyıları otel ve beton yapıların işgali altında", 9.7.2021, <https://www.turizmnews.com/ohri-golu-kiyilari-otel-ve-beton-yapilarin-ismali-altinda/23656/>, Erişim: 10.6.2023

27 Engjellushe Zenelaj and Myzafer Elezi, "Geography of Environmental Crime in Albania Damage, Cutting and Burned of Forests", *American Journal of Environmental Protection*, vol. 1, no 4, 2013, pp.103-104.

28 The World Factbook, "Albania", 2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/albania/>, Erişim: 10.6.2023

29 Sirio Modugno, Heiko Balzter, Beth Cole and Pasquale Borrelli, "Mapping regional patterns of large forest fires in Wildland-Urban Interface areas in Europe", *Journal of Environmental Management*, Elsevier, vol. 172, May 2016, p. 123.

Arnavutluk'taki orman yangınları hem sayı hem de yoğunluk olarak son yıllarda giderek artış göstermektedir. Özellikle 2007, 2011, 2012 ve 2017 yıllarında yaşanan yangın sayısı ve toplam yanan alan miktarına bakıldığı zaman, söz konusu yılların Arnavutluk'un karşı karşıya kaldığı en yıkıcı yangın dönemlerinden olduğu söylenebilmektedir. İklim krizi nedeniyle yaşanan aşırı ısı dalgalarının yol açtığı kuraklık ve azalan yağışlar, ülkede bahsi edilen afetlerin yaşanmasına katkıda bulunmuştur. İlâveten söz konusu faktörlerin ülkede, gelecekte de büyük orman yangınları riskini ve sıklığını artırmaya devam edeceği de tahmin edilmektedir. Tiran, Elbasan, Berat, Fier, Korçë, Gjirokastra ve Durrës gibi kentlerde son yıllarda yaşanan orman yangınları Arnavutluk'ta ormansızlaşma, toprak erozyonu, sera gazı emisyonları, ekosistemin bozulması sonucu biyoçeşitlilik kaybı, ülke ekonomisine zarar verme gibi birtakım zararları da beraberinde getirmektedir.³⁰

Arnavutluk itfaiye teşkilatlarının orman yangınlarını söndürmek için yeterli donanıma ve hava desteğine sahip olmaması, Savunma Bakanlığında ve diğer ülkelerden yardım istenmesini zorunlu kılmaktadır. Yerel düzeydeki korucuların, yangınları daha iyi tespit etmek ve erken uyarı sağlama hususunda gözetleme kulelerine, devriye araçlarına ve izleme teknolojilerine ihtiyacı bulunmaktadır. Korucuların ve orman işçilerinin yangın önleme stratejileri ile ilgili eğitim alması da gerekmektedir. Orman verilerini toplama, erken yangın algılama ve izleme uygulamaları için dron kullanımı teşvik edilmelidir.³¹ Çevreye, insan sağlığına zarar veren, kalkınma potansiyelini olumsuz etkileyen ve ekonomik fayda potansiyelini azaltan ormanlar ile ilgili faaliyetlerde kontrol sağlanmalıdır. Hükümet programları aracılığıyla çevrenin korunması için vatandaşlara ve çocuklara yönelik bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmelidir. Nihayetinde söz konusu alan için önemli bir kamu kaynağı ayrılmalı ve özel sektörün desteği de ilgili alana kanalize edilmelidir.³²

Arnavutluk'ta yaşanma olasılığı olan hem doğa hem de insan kaynaklı tüm afetler sonucunda ortaya çıkabilecek ölüm ve yaralanma sayısını azaltabilmek için önemli olan bir diğer faktör de afet yönetimidir. Afet yönetimi için ilk adım ülkede olası afetlerin kabul edilerek afetlerin olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi için

30 Andrew Markoski, Olivia Caton, Jeffrey Tallan and Emily Osterloh, "Forest Fire Risk Reduction in Albania: Using Drone Systems to Improve Current Methods of Fire Prevention, Monitoring, and Extinguishing", 12 December 2019, Report Submitted to: leaning Bahja, EXINN Technology Center, Professors Robert Hersh and Robert Kinicki, Worcester Polytechnic Institute.

31 Age,.

32 Engjellushe Zenelaj and Myzafer Elezi, "Geography of Environmental Crime in Albania Damage, Cutting and Burned of Forests", *American Journal of Environmental Protection*, vol. 1, no 4, 2013, p. 107.

gerekli olan uzun vadeli stratejilerin geliştirilmesi ve risk azaltma çalışmalarının yapılmasıdır. Söz konusu süreçte Arnavutluk'un tüm kurum ve kuruluşlarının iş birliği içinde faaliyet yürütmesi gerekmektedir. Afet yönetimi kavramı olası afetlerin önlenmesi ya da ortaya çıkacak zararların azaltılması için risk azaltma çalışmalarının yapılması, afet uyarı sistemlerinin geliştirilmesi, acil durum planlarının belirlenmesi, arama, kurtarma, ilk yardım ve afet psikolojisi eğitimlerinin verilmesi, rehabilitasyon ve yeniden inşa süreçlerinin planlanması, kurumlar arası koordinasyonun ve görev tanımının belirlenmesi gibi birtakım aşamaları içermektedir.³³

Yerel yönetimler halk ile ilişki kurma noktasında en güçlü idari birimlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla yerel yönetimler, ülkelerde yaşanacak herhangi bir afet durumunda halkın afete hazırlanması sürecinde önemli bir role sahiptir. İlaveten afet yönetimi kapsamında yapılan uluslararası çalışmalara göre olası afet durumunda yerel yönetimlerin daha fazla görev ve sorumluluk alması gerekliliği de vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda çok çeşitli afetlerin yaşanma ihtimali olan Arnavutluk'ta da yerel yönetimlerin afetlere karşı yerel halkı ve şehirleri daha dirençli hale getirecek çalışmalar yürütmeleri ve ayrıca söz konusu alan için belediyelere ek kaynak tahsis etmeleri gerekmektedir.³⁴

2. Arnavutluk'ta Afet Risk Yönetimi Süreçleri ile İlgili Yasal Çerçeve

Arnavutluk Anayasası'nın 170 ve 174. maddeleri acil ve afet durumlarını ve alınması gereken önlemleri içermektedir. "The Law on Civil Emergency" (Acil Durum Yasası) afetlere yönelik önlemleri ifade etmektedir. Ülkede acil durumlardan sorumlu hükümet yapıları da mevcuttur. Bakanlar Kurulu, acil durum yönetimi sürecini yönetmekle görevlidir. Acil durumların tüm müdahale adımları, "the Inter-Ministerial Committee of Civil Emergencies" (Bakanlıklar Arası Sivil Acil Durumlar Komitesi) tarafından koordine edilmektedir.³⁵

Arnavutluk Bakanlar Konseyi 2004'te, sivil olağanüstü hallerle ilgili olarak sorumluluk dağılımını ve kaynak tahsisini planlamayı netleştirmek amacıyla "the National Civil Emergency Plan"ı (Ulusal Sivil Acil Durum Planı-NCEP) kabul etmiştir. NCEP, Arnavutluk hükümetinin "Sivil Acil Durumlar" hususundaki

33 Özden Işık, Hakan Mehmet Aydınlioğlu, Selma Koç, Oğuz Güdoğdu, Gülcan Korkmaz ve Asiye Ay. "Afet Yönetimi ve Afet Odaklı Sağlık Hizmetleri", *Okmeydanı Tıp Dergisi*, Elsevier, 28(Ek sayı 2), 2012, ss. 87-88.

34 Gülhan Şen, "Yerel Yönetimlerde Afetlere Hazırlık ve Zarar Azaltma Sorumlulukları: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği", *KAYSEM 10 Sempozyumu*, ResearchGate, İzmir, 5-7 Mayıs 2016, s. 945.

35 Elona Pojani, Edlira Luci, Perseta Grabova, and Danijela Ciric, "Financing Means for Disaster Risk Management - The Case of Albania", *1st International Symposium K-Force 2017*, ResearchGate, Novi Sad, September 2017, pp. 14-15.

ana politika belgesidir. Mevzubahis belge ile hükümet ve sivil toplum kuruluşları için çerçeve sağlanması amaçlanmıştır. Söz konusu plan ile İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan "The General Directorate of Civil Emergency" nin (Sivil Olağanüstü Hal Genel Müdürlüğü) ana yapıları ise: "the Unit for Civil Emergency Planning and Coordination" (Sivil Acil Durum Planlama ve Koordinasyon Birimi), "the Unit for Fire-Fighting and Rescue operations" (Yangınla Mücadele ve Kurtarma Operasyonları Birimi) ve "the National Operations center for Civil Emergency" dir (Ulusal Sivil Acil Durum Operasyonları Merkezi-NOCCE). İlaveten iller ve belediyeler düzeyinde de ilgili sorumluluklar tanımlanmıştır. Ayrıca 09.06.2011 tarihli ve 10431 sayılı "Për mbrojtjen e mjedisit" (Çevrenin Korunmasına İlişkin Kanun) Kanunu da³⁶ onaylanmıştır.³⁷ Bu Kanun ile çevrenin korunması, insan hayatına, sağlığına ve güvenliğine yönelik risklerin önlenmesi ve azaltılması, mevcut gelecekteki nesiller için yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ile ülkenin sürdürülebilir kalkınması için koşulların sağlanması amaçlanmıştır.³⁸

Ulusal Sivil Acil Durum Planı ile Arnavutluk devleti şunları amaçlamaktadır:

- Sivil acil durumlarda toplumu, canlıları, mülkleri, kültürel mirası ve çevreyi etkileyen her türlü hasarın önlenmesi, hafifletilmesi ve rehabilite edilmesi.
- Devlet, kamu ve özel kuruluşlar, ekonomik faaliyetler ve toplum için, normal yaşama ve çalışma durumundan acil duruma geçişin, düzenin sağlanması ve insanların yaşamlarının mümkün olduğu kadar az kayıpla sağlanması için koşulların oluşturulması,
- Devletin mümkün olan tüm kaynaklarının kamu sigortası amacıyla kullanılmasının, ülke ekonomisinin sürekli korunmasının, acil durum alanının yerleştirilmesinin ve sonuçlarının hafifletilmesinin güvence altına alınması.³⁹

Arnavutluk'ta afet sigortası ile ilgili alan, halihazırda ülkenin stratejik önceliklerinden biridir ve böylece afet sigortası konusu "Ulusal Kalkınma ve Entegrasyon Stratejisi 2015-2020"ye dahil edilmiştir. Dünya Bankası desteği ile de 2016 yılın-

36 Age, pp. 14-15.

37 Andrew Markoski, Olivia Caton, Jeffrey Tallan and Emily Osterloh, "Forest Fire Risk Reduction in Albania: Using Drone Systems to Improve Current Methods of Fire Prevention, Monitoring, and Extinguishing", 12 December 2019, Report Submitted to: leaning Bahja, EXINN Technology Center, Professors Robert Hersh and Robert Kinicki, Worcester Polytechnic Institute.

38 Engjellushe Zenelaj and Myzafer Elezi, "Geography of Environmental Crime in Albania Damage, Cutting and Burned of Forests", *American Journal of Environmental Protection*, vol. 1, no 4, 2013, p.102.

39 Ministria e Mbrojtjes, "Ulusal Sivil Savunma Ajansı", 2023, <https://www.mod.gov.al/ministria/strukturat-vartese/akmc>, Erişim: 22.10.2023

da “konutların deprem ve su baskınlarına karşı zorunlu sigortası” kanun taslağı hazırlanmıştır. Fakat Arnavutluk'ta hala afet sigortasının pazar penetrasyonu çok düşük seyretmektedir. Ayrıca Arnavutluk, Dünya Bankası ve diğer ortaklar tarafından 2010'da başlatılan “Bölgesel Afet Riski Sigortası Tesisi”ne bölgedeki diğer ülkelerle birlikte katılmıştır.⁴⁰

2014-2018 yılları arasında “Afet Riskini Azaltma ve Sivil Koruma” üzerine beş yıllık bir strateji programı hazırlanmıştır. Ek olarak “Law on Civil Emergencies” (Acil Durumlar Kanunu) de yenilenmiştir. Yeni yasaya göre “the Department of Civil Emergency”nin (Sivil Acil Durum Dairesi) yapısı daha işlevsel ve çok yönlü bir şemaya dayandırılmıştır. Yerel kurumların yetkileri ve sorumlulukları, önleyici faaliyetleri ve planlamayı içerecek şekilde artırılmış ve genişletilmiştir.⁴¹

Bakanlar Konseyi, çok paydaşlı bir ulusal platform ihtiyacını karşılamak üzere “Law 45 on Civil Protection”i (Sivil Koruma Yasası 45) 16 Ağustos 2019'da onaylamıştır. Bu Kanun ile afet risklerinin azaltılması, önlemesi, toplumun afet risklerine karşı hazırlanması ve Arnavutluk Cumhuriyeti'nde entegre ve verimli bir sivil koruma sisteminin kurulması amaçlanmıştır. Ayrıca Kanun 45, afet risk azaltma planlaması için yerel düzey ile merkezi hükümet düzeyi arasındaki iletişim ve işbirliğini geliştirmek üzere “National Civil Protection Agency”yi (Ulusal Sivil Koruma Ajansı-NACP) oluşturmuştur. İlâveten Kanun NACP'in hükümetin her seviyesinde toplanan yangın hasarı verilerini kullanarak bir “Afet Kaybı Veritabanı”nın oluşturmasını içermekte ve sivil koruma, savunma, içişleri, tarım, çevre, ulaştırma, altyapı, kültür, sağlık, enerji ve eğitimden sorumlu bakanlıkların iş birliğini ve söz konusu bakanlıkların yıllık bütçelerinin %2 ila %4'ünü afet riskinin azaltılmasına ve sivil korumaya tahsis edilmesini zorunlu kılmaktadır.⁴²

Arnavutluk'ta “Disaster Risk Reduction (Afet Riskinin Azaltılması-DRR)” politikalarının uygulanması kapsamında Sivil Koruma Yasası (Yasa - 45/2019) iyi bir temel oluşturmaktadır. Fakat gelecekte dayanıklı bir kritik altyapının oluşturulması için kurumsal düzenlemelere, teknik, idari ve mali kapasitelerin artırılmasına gerek duyulmaktadır. Ülkede DRR için her seviyede bütçe ayrılması,

40 Maksimiljan Dhima, “An interview with Mr. Maksimiljan Dhima, former Sendai Framework Focal point for Albania”, *UNDRR- United Nations Office for Disaster Risk Reduction*, 4.3.2020, <https://www.undrr.org/news/interview-mr-maksimiljan-dhima-former-sendai-framework-focal-point-albania>, Erişim: 17.12.2023

41 Elona Pojani, Edlira Luci, Perseta Grabova, and Danijela Ciric, “Financing Means for Disaster Risk Management - The Case of Albania”, *1st International Symposium K-Force 2017*, ResearchGate, Novi Sad, September 2017, pp. 14-15.

42 Andrew Markoski, Olivia Caton, Jeffrey Tallan and Emily Osterloh, “Forest Fire Risk Reduction in Albania: Using Drone Systems to Improve Current Methods of Fire Prevention, Monitoring, and Extinguishing”, 12 December 2019, Report Submitted to: leaning Bahja, EXINN Technology Center, Professors Robert Hersh and Robert Kinicki, Worcester Polytechnic Institute.

mevcut kritik altyapının yıpranmasının nedenlerinden biri olmuştur. 45/2019 sayılı Kanun, icracı bakanlıkların afet riskinin azaltılması ve sivil koruma faaliyetleri için yıllık bütçelerinin %2-4'ünü tahsis eden ayrı bir bütçe kalemine sahip olması, belediyelerin ise ilgili alanda %4'ten az bütçesinin olmaması gerekliliği şeklindeki başarılı bir uygulamayı ortaya koymuştur. DRR bütçe uygulaması, DRR'nin ülkenin sürdürülebilir kalkınma politikalarına yaygınlaştırılmasını sağlamak için tüm sektörlerde ve yönetişimin tüm düzeylerinde uygun şekilde planlanmasını ve uygulanmasını gerektirmektedir.⁴³

Ulusal Sivil Savunma Ajansı, Arnavutluk Cumhuriyeti topraklarında sivil savunma ve afet riskinin azaltılması konularından sorumlu olan Savunma Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren merkezi bir kamu tüzel kişiliğidir. Ulusal Sivil Savunma Ajansı, afet riskinin azaltılması ve sivil koruma konularında yönetim, koordinasyon, teknik, denetleme ve kontrol etme yetkilerini kullanmaktadır.⁴⁴

Ulusal Sivil Savunma Ajansı Genel Müdürlüğüne bağlı olan müdürlükler şunlardır:

- 1- Risk ve Afet Azaltma ve Önleme Müdürlüğü
- 2- Acil Durumlara Müdahale Hazırlık ve Koordinasyon Müdürlüğü
- 3- Afetlerden Rehabilitasyon, İyileştirme ve Tazminat Müdürlüğü
- 4- Uluslararası İşbirliği ve Projeler Müdürlüğü
- 5- Eğitim, Öğretim ve Bilgi Teknolojileri Müdürlüğü
- 6- Maliye ve Destek Hizmetleri Müdürlüğü
- 7- Basın, İletişim ve Halkla İlişkiler Sektörü
- 8- Denetim Sektörü
- 9- Denetim Sektörü
- 10- İlçelerdeki Sivil Savunma Merkezleri:
 - a. QMCQ (Durrës merkezli Tiran, Durrës ve Dibra bölgeleri için),
 - b. QMCQ (İşkodra merkezli İşkodra, Kukës ve Lezhë bölgeleri için),
 - c. QMCQ (Merkezi Korçë olmak üzere Elbasan, Berat ve Korçë ilçeleri için),

43 Maksimiljan Dhima, "An interview with Mr. Maksimiljan Dhima, former Sendai Framework Focal point for Albania", UNDRR- United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 4.3.2020, <https://www.undrr.org/news/interview-mr-maksimiljan-dhima-former-sendai-framework-focal-point-albania>, Erişim: 17.12.2023

44 Ministria e Mbrojtjes, "Ulusal Sivil Savunma Ajansı", 2023, <https://www.mod.gov.al/ministria/strukturart-vartese/akmc>, Erişim: 22.10.2023

d. QMCQ (Merkezi Fier'de olan Fier, Vlora ve Gjirokastra ilçeleri için).⁴⁵

Ulusal Sivil Savunma Ajansının görevleri:

1. Afet riskini azaltılmak ve sivil koruma alanında Bakanlar Kurulunun politikasını uygulamak.
2. Sivil korumadan sorumlu bakanlık tarafından belirlenen stratejik yönelimleri ve hedefleri uygulamak.
3. Afet Riskini Azaltma Ulusal Stratejisi, Sivil Acil Durumlar Ulusal Planı ve afet risk değerlendirmesinin taslaklarının hazırlanmasına yönelik çalışmaları merkezi düzeyde koordine etmek.
4. Sivil koruma ve afet riskinin azaltılması çerçevesinde uluslararası kuruluşlarla ve uluslararası benzer kuruluşlarla işbirliği yapmak.
5. Tahsis kriterleri ve usulleri Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen, zarar gören altyapılarda afetlere karşı önleyici ve iyileştirici tedbirlerin alınmasına yönelik fonları ve sivil koruma alanındaki diğer faaliyetleri planlamak.
6. Sivil acil durumlara yönelik planların hazırlanması ile ilgili metodolojiyi oluşturmak ve uygulamak.
7. Afetlere ilişkin bilgileri toplanmak, kaydetmek, işlemek ve ilgili bilgilerin dağıtılması için formları, metodolojileri ve rasyonel yolları teşvik etmek.
8. Ulusal Sivil Koruma Eğitim Merkezi aracılığıyla devlet yapılarına, özel ve gönüllü kuruluşlara yönelik eğitimler yürütmek.
9. Merkezi ve yerel düzeyde sivil savunma yapılarına yönelik eğitim programını hazırlamak.
10. Yurt içi ve yurt dışındaki kar amacı gütmeyen kuruluşlarla veya diğer tüzel kişilerle sivil korumaya ilişkin anlaşmalar yapmak.
11. Bu Kanunun sivil korumaya ilişkin hükümlerinin kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşlar nezdinde uygulanmasına ilişkin denetimleri yapmak.⁴⁶

Ulusal Sivil Savunma Ajansı tarafından yürütülen projeler:

1. IPA Sınır Ötesi İşbirliği (CBC) Yunanistan - Arnavutluk 2014-2020 Programındaki "Yangın Hazırlığı/Yunanistan ve Arnavutluk'ta Orman Yangınına Hazırlık Durumunun İyileştirilmesi" projesi.

45 Age,.

46 Age,.

2. Interreg İtalya Üçlü Programı - Arnavutluk - Karadağ'daki "Hazır Olmak" projesi.
3. IPA programı çerçevesinde Ulusal Erken Uyarı ve Sel Önleme Sisteminin İyileştirilmesi Programı/PRO NEWS.
4. Sivil savunmanın operasyonel yapılarının araç, gereç ve insan kaynakları konusundaki kapasitelerinin, İtalyan Hükümeti'nden kredi/kredi şeklinde finanse edilen 30 milyon Euro ve hibe niteliğindeki 3 milyon Euro tutarındaki fonla Ulusal Sivil Savunma Ajansının yeni binasının inşası.
5. UNDP tarafından hayata geçirilecek "Arnavutluk'ta Dayanıklılığın Güçlendirilmesi - Yeniden Mühürleme" projesi.
6. Güneydoğu Avrupa Afete Hazırlık ve Önleme Girişimi/DPPI SEE'ye katılım.⁴⁷

Avrupa Birliği tarafından finanse edilen "BALANCE Projesi" (BALANCE, 2023) ile de Arnavutluk, Hırvatistan, Bulgaristan, Kıbrıs, Karadağ, Yunanistan, İtalya ve İspanya'daki akademik ve sivil koruma konsorsiyumu kuruluşlar bir araya getirilmiştir. Proje, sivil korumayı geliştirmeyi amaçlamaktadır.⁴⁸

3. 2019 Durrës Depremi

Jeolojik olarak farklı yaş ve türde kayaların bulunduğu bir konumda bulunan Arnavutluk, Alplerin burulma bölgesinde yer almaktadır. Söz konusu jeopolitik konum, ülkenin tektonik bağlamda çok aktif bir alanda konumlanmasına neden olmuştur. Böylelikle Arnavutluk'un sınırları içerisinde küçük ve büyük ölçüde birçok fay hattı bulunmaktadır. Bahsi edilen durum ülkede depremlerin sık sık yaşanmasına yol açmaktadır. Nitekim taşkınların sebep olduğu sel felaketlerinin sonrasında ülkede en çok görülen doğa olayı depremdir.⁴⁹

Geçmişten günümüze kadar farklı şiddetlerde birçok depremin meydana geldiği ülkede, 26 Kasım 2019'da saat 02:54:11'de merkez üssü Arnavutluk'un kıyı bölgesindeki Durrës kenti olan Richter ölçeğine göre 6.4 büyüklüğünde bir deprem yaşanmıştır. Can ve mal kaybının yaşandığı deprem, merkez üssüne 34 km uzaklıkta olan Tiran şehrinde de yoğun olarak hissedilmiştir. Ayrıca, yaklaşık 10 km derinlikte meydana gelen deprem Kuzey Makedonya, Bosna Hersek,

47 Age,.

48 UNDRR-United Nations Office for Disaster Risk Reduction, "Regional Assessment Report on Disaster Risk Reduction 2023: Europe and Central Asia", 2023, Geneva. p. 68.

49 Emre Özşahin, "Arnavutluk'ta Taşkın Risk Analizi", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, cilt 4, sayı 12, s. 94.

Yunanistan, İtalya ve Karadağ'da da hissedilmiştir. 51 kişinin hayatını kaybettiği depremde, 2000'den fazla kişi de yaralanmıştır. İlâveten Tiran'da 1.400'den fazla, Durrës şehrinde ve Thumane kasabasında ise yaklaşık 900 bina ciddi şekilde hasar görmüştür. Söz konusu depremin ardından 22'si 4.00 ve 4'ü 5.00 büyüklüğünden büyük olan 100'den fazla artçı şok yaşanmıştır. Arnavutluk'ta son 40 yılın en güçlü depremi olan söz konusu deprem, Adriyatik levhası dalma zonunda meydana gelmiştir.⁵⁰

Durrës depremi için uygun dağıtılmış kayma modeli, 11 ila 23 km derinlik arasında bir kaymayı içermektedir; ancak mevzubahis depremde fay kırılması yüzeye ulaşmamıştır. Durrës depreminin sismojenik kaynağının 71° GB-eğimli Vore geri bindirme fayı olduğu tahmin edilmektedir. Kısmen yüzeyde haritalanan ve Tiran'a yakın uzanan Vore fayının üstteki 11 km derinliğin üzerindeki kör segment ve asma duvar ikincil yapıları bu depremde hareket etmemiştir. Bu durum Vore fayının kırılmamış sığ kısmında ve ikincil yapılarında yukarı yönlü gerilim yayılımının, gelecekte başkent Tiran da dâhil olmak üzere kuzeybatı Arnavutluk'taki şehirler için artan bir sismik tehlike oluşturduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca depremin, en son 1948'de $M > 5.5$ depremini yaşayan Shkodër-Peja enine sismojenik bölgesine kısmi bir stres aktarımı olabileceği de düşünülmektedir. 6.4 büyüklüğündeki Durrës ana şokundan yaklaşık iki ay önce, 21 Eylül 2019'da 14:04 5.6 ve 14:14 5.1 büyüklüğünde meydana gelen depremler başta olmak üzere birkaç ay süren bir deprem dizisi yaşanmıştır. Arnavutluk'taki güçlü depremlerin çoğu İyon-Adriyatik bölgesinde meydana gelmektedir. 2019 6.3 Durrës depremi, sarsıntı yoğunluklarının mekânsal dağılımına bağlı olarak, 1926 yılında yaşanan Durrës depremi ile benzer makro sismik merkez üssü özellikleri⁵¹ göstermiştir.⁵²

Durrës depreminde 12 kata kadar yüksek olan binalarda kalıcı inşaat hasarı oluşmuştur. Duvarların hasar gördüğü binaların çoğu, 1991'den sonra inşa edilmiş olan ve halk nazarında güvenli olarak algılanan binalardır. Söz konusu doğal afet sonrasında yeniden yapılanma için uluslararası kuruluşlar tarafından bağışla-

50 Dragoş Armand Stănică, and Dumitru Stănică, "Possible Correlations between the ULF Geomagnetic Signature and Mw6.4 Coastal Earthquake, Albania, on 26 November 2019", *Entropy*, Basel, February 2021, 23(233), pp. 1-2.

51 Marin Govorčin, Shimon Wdowinski, Bojan Matoš, and Gareth Funning, "Geodetic source modelling of the 2019, Mw 6.3 Durrës, Albania earthquake: partial rupture of a blind reverse fault", *Geophysical Research Letters*, vol. 47, issue 22, November 2020, p1.

52 Giuseppe Pezzo, Mimmo Palano and Claudio Chiarabba, "Rotation at subduction margins: How complexity at fault-scale (the 2019 Albanian Mw 6.4 earthquake) mirrors the regional deformation", *Terra Nova*, Wiley-Online Library, vol. 34, issue 3, June 2022, pp. 224-252.

nan fonlar ve düzenlenen bağış konferansında hayırseverler tarafından vaat edilen 1,15 milyar Avro kapsamında ülke idaresince hızla toparlanma sözü verilmiştir. Ağır hasarlı 11 binanın hepsi, 1978 "Arnavutluk Tasarım Yönetmelikleri" ne göre inşa edilmiş ve söz konusu binalar "Avrupa Yapı Yönetmelikleri" kapsamında güncellenmemiştir. Deprem sonucu yıkılmış olan 8 kattan daha yüksek 5 binanın da 1990'dan sonra Arnavut bina standartları kullanılarak inşa edildiği ve Avrupa standartlarına göre tasarlanmadığı görülmüştür. Ülkede 1991'den sonra inşa edilen binaların çoğunluğunun ise 9 büyüklüğünde depreme göre tasarlanmış olması sebebiyle Durrës depreminde bu binalarda ciddi bir hasar oluşmamıştır.⁵³

Arnavutluk'ta inşaat projelerinin denetimleri ile ilgili yeni düzenlemelerin getirilmesi, ülkede inşaat yapım süreçlerinde devlet kontrollerinin daha sıkı olması ve binaların yapım aşamasında bina yönetmeliklerinin uygulanmasını denetleyen bağımsız kuruluşların olması önem arz etmektedir. Belediye veya denetçiler birliği tarafından inşaat projelerinin denetimi yapılmalıdır. Ayrıca sigortacılık sisteminin geliştirilmesi ve deprem sigortasının zorunlu hale getirilmesi gerekmektedir. Özellikle deprem riski yüksek olan bölgelerde inşaat kalitesinin artırılması için devletin acilen müdahale etmesi gerekmektedir. Avrupa bina standartlarının onaylanması, güncellenmesi ve tasarım sürecinde Arnavutluk yasalarıyla birlikte uygulanması da önemli bir adım olacaktır.⁵⁴

Arnavutluk'ta "Sismik Tasarım Yönetmeliği" 1989'da kabul edilmiş ve hala güncellenmemiştir. Arnavutluk'un, Avrupa'da depreme yatkın olan ülkelerin başında geldiği göz önünde bulundurulduğunda ülkenin inşaat mevzuatının ve sismik tehlike haritasının sık sık revize edilmesi gerekmektedir. 2019 Durrës depremi kamu farkındalığının artırılmasına, otoritelerin ülkenin kırılganlığı ve afetlere maruz kalma durumu ile DRR'nin kalkınma politikalarına dahil edilmesinin aciliyeti hususunda bilinçlenmesine katkı sağlamıştır. Ülkedeki ulusal ve yerel düzeydeki zayıf arazi kullanımı yönetimi ve kentsel planlama uygulamaları, risk bilinçli politikaların engellenmesine ve yanlış kararların alınmasına yol açmıştır. Afete dirençli kentler oluşturabilmek amacıyla ülkedeki kritik altyapının fiziksel ve işlevsel denetimleri düzenli olarak yapılmalıdır.⁵⁵

53 Darina Çoni Kacollja and Albana Madh, "The Albania Earthquake of 2019: Causes of Damage to the Buildings and Its Social Consequences", *Civil Engineering and Architecture*, vol. 9, no 7, 2021, pp. 2381-2388.

54 Darina Çoni Kacollja and Albana Madh, "The Albania Earthquake of 2019: Causes of Damage to the Buildings and Its Social Consequences", *Civil Engineering and Architecture*, vol. 9, no 7, 2021, pp. 2381-2388.

55 Jadranka Mihaljević, Rrapo Ormeni and Lilit Gevorgyan, "Opinion: What we can learn from the 2019 earthquake in Albania", *UNDRR-United Nations Office for Disaster Risk Reduction*, 4.3.2020, <https://www.undrr.org/news/opinion-what-we-can-learn-2019-earthquake-albania>, Erişim: 17.12.2023

Sonuç ve Değerlendirme

Doğal afetlere neden olan aşırı doğa olayları, genellikle kontrol edilemez hatta bazen de kaçınılmaz olarak düşünülmektedir. Fakat söz konusu doğal tehlikelerin yıkıcı etkilerini, doğru stratejiler ve tedbirler çerçevesinde hafifletmek mümkündür. Ayrıca 21. yüzyılın en önemli sorunlarından biri olan iklim krizinin yol açtığı afetlerin insan faaliyetleri sonucu giderek daha da kötüleştiği düşünüldüğünde hem insan kaynaklı afetlerin hem de doğa kaynaklı afetlerin etkilerinin çeşitli stratejiler ile önlenebileceği aşıkârdır. Günümüzde çarpık kentleşme, kontrolsüz arazi kullanımı, giderek artan sanayileşme ve endüstrileşme ile birçok gelişmekte olan ülkede yaşanacak herhangi bir doğa kaynaklı afetin etkisi, afet çok büyük boyutta olmasa bile ciddi sonuçlar doğurabilmektedir.

Arnavutluk'un sahip olduğu ekonomik yetersizlik, zayıf altyapılar, mevzuat boşlukları, hızlı kentsel büyüme, insan ihmalinin neden olduğu bir dizi çevresel faktör vb. ülkede yaşanacak herhangi bir afette ortaya çıkacak kayıp ve hasarın yoğunluğunu artırmaktadır. Arnavutluk'ta görülme olasılığı en fazla olan afet tehditleri hem büyük hem de küçük ölçekli depremler, orman yangınları, heyelan ve özellikle de aşırı yağışların neden olduğu nehir taşkınlarıdır. Ayrıca ülkede giderek artan sanayileşme, turizm faaliyetleri ve kentleşme nedeniyle ortaya çıkan çevresel felaket riski de her geçen gün artmaktadır. Çevre ile ilgili ülke kanunlarında son yıllarda yapılan gelişmelere rağmen, çevre alanında Arnavutluk ve Avrupa mevzuatı arasında, esas olarak yaşam kalitesini ve çevreyi önemli ölçüde etkileyen toprak hasarı, arazinin yanlış kullanımı vb. konular ile ilgili bir tutarsızlık bulunmaktadır. Söz konusu durum mevcut mevzuatın yeniden revize edilmesini gerektirmektedir.

Arnavutluk'ta dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da ülkenin jeopolitik konumu ve ekolojik yapısı gereği önemli bir gelir kapısı olan turizm sektörünü geliştirmeye yönelik atılacak adımların; çevreye, insan sağlığına zarar verecek ve ilgili sektörün ekonomik fayda potansiyelini azaltacak şekilde yapılmaması gerektiğidir. Ayrıca ülkede doğa kaynaklı ve insan yapımı afet risklerinin kapsamlı bir şekilde tanımlanarak doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve afetleri önleme ile ilgili stratejilerin bu çerçevede yeniden düzenlenmesi önem arz etmektedir. Arnavutluk'un afet risk yönetimi stratejileri kapsamında ülkenin mali dayanıklılığını artırmak için ekonomideki mali kırılganlıkların özel sektör, devlet destekli planlar, uluslararası destekler vb. aracılığıyla ele alınması da gerekmektedir. İlâveten Arnavutluk, söz konusu afetler ile ilgili hazırlık sürecinde afet mücadele yöntemleri ile ilgili daha çok ülke ile işbirliği yaparak ülkelerin afetler ile ilgili tecrübelerinden de yararlanmalıdır.

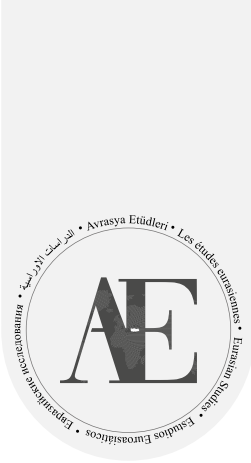
KAYNAKÇA

- AFAD, "Afet Türleri", 2023, <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri>, Erişim: 22.10.2023
- Akdur, Recep, *Afetler ve Afetlerde Sağlık Hizmetleri*, Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı-3, 21. Yüzyılda Türkiye, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 25-27 Ocak 2000, ss. 1-17.
- Blanfuné, Aurélie, Charles François Boudouresque, Marc Verlaque, Sajmir Beqiraj, Lefter Kashta, Ina Nasto, Stela Ruci and Thierry Thibaut. "Response of rocky shore communities to anthropogenic pressures in Albania (Mediterranean Sea): ecological status assessment through the CARLIT method", *Marine Pollution Bulletin*, Elsevier, vol.109, issue 1, August 2016, pp. 409-418.
- Bon, Nataša Gregorič, Damir Josipovičb and Urša Kanjir. "Linking geomorphological and demographic movements: The case of Southern Albania", *Applied Geography*, Elsevier, vol. 100, November 2018, pp. 55-67.
- Carcaillet, Julien, Jean Louis Mugnier, Rexhep Koçi and François Jouanne. "Uplift and active tectonics of southern Albania inferred from incision of alluvial terraces", *Quaternary Research*, Elsevier, vol. 71, issue 3, May 2009, pp. 465-476.
- Cinaj, Valbona and Rebeka Ribaj. "Macroeconomic Impact of Natural Disasters in Albania", *"Ovidius" University Annals, Economic Sciences Series*, ResearchGate, vol. XXI, issue 1, 2021, pp. 59-66.
- Daja, Shkelqim, Ç. Durmishi, Agim Sinojmerir and S. Najaz. "Landslides susceptibility in the central part of Albanian coast", *EDP Sciences*, ResearchGate, May 2011, pp. 1-9.
- Dhima, Maksimiljan. "An interview with Mr. Maksimiljan Dhima, former Sendai Framework Focal point for Albania", *UNDRR- United Nations Office for Disaster Risk Reduction*, 4.3.2020, <https://www.undrr.org/news/interview-mr-maksimiljan-dhima-former-sendai-framework-focal-point-albania>, Erişim: 17.12.2023
- Ekolojist.net. "Erozyon Nasıl Önlenir?", 19.3.2018, <https://ekolojist.net/erozyon-nasil-onlenir/>, Erişim: 10.6.2023
- Faranda, Davide. "An attempt to explain recent changes in European snowfall extremes", *Weather Clim. Dynam.*, vol. 1, issue 2, September 2020, pp. 1-25.
- Govorčin, Marin, Shimon Wdowski, Bojan Matoš, and Gareth Funning. "Geodetic source modelling of the 2019, Mw 6.3 Durrës, Albania earthquake: partial rupture of a blind reverse fault", *Geophysical Research Letters*, vol. 47, issue 22, November 2020, pp. 1-11.
- Işık, Özden, Hakan Mehmet Aydınlioğlu, Selma Koç, Oğuz Güdoğdu, Gülcan Korkmaz ve Asiye Ay. "Afet Yönetimi ve Afet Odaklı Sağlık Hizmetleri", *Okmeydanı Tıp Dergisi*, Elsevier, 28(Ek sayı 2), 2012, ss. 82-123.
- Kacollja, Darina Çoni and Albana Madh. "The Albania Earthquake of 2019: Causes of Damage to the Buildings and Its Social Consequences", *Civil Engineering and Architecture*, vol. 9, no 7, 2021, pp. 2381-2388.
- Kınıklı, Sami ve Salih Cesur. "Afetlerde enfeksiyon control önlemleri", *International Journal of Contemporary Health Sciences*, Dergipark, vol. 1, no 1, 2020, ss. 15-23.
- Leaning, Jennifer. "Disasters and Emergency Planning", *International Encyclopedia of Public Health*, Elsevier, 2008, pp. 204-215.

- Markoski, Andrew, Olivia Caton, Jeffrey Tallan and Emily Osterloh. "Forest Fire Risk Reduction in Albania: Using Drone Systems to Improve Current Methods of Fire Prevention, Monitoring, and Extinguishing", 12 December 2019, Report Submitted to: leaning Bahja, EXINN Technology Center, Professors Robert Hersh and Robert Kinicki, Worcester Polytechnic Institute.
- Mihaljević, Jadranka, Rrapo Ormeni and Lilit Gevorgyan. "Opinion: What we can learn from the 2019 earthquake in Albania", *UNDRR-United Nations Office for Disaster Risk Reduction*, 4.3.2020, <https://www.undrr.org/news/opinion-what-we-can-learn-2019-earthquake-albania>, Erişim: 17.12.2023
- Ministria e Mbrojtjes. "Ulusal Sivil Savunma Ajansı", 2023, <https://www.mod.gov.al/ministria/strukturat-vartese/akmc>, Erişim: 22.10.2023
- Modugno, Sirio, Heiko Balzter, Beth Cole and Pasquale Borrelli. "Mapping regional patterns of large forest fires in Wildland-Urban Interface areas in Europe", *Journal of Environmental Management*, Elsevier, vol. 172, May 2016, pp. 112-126.
- Özşahin, Emre. "Arnavutluk'ta Taşkın Risk Analizi", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, cilt 4, sayı 12, ss. 91-109.
- Pazzi, Veronica, Stefano Morelli, Francesco Fidolini, Elvis Krymi, Nicola Casagli and Riccardo. "Testing cost-effective methodologies for flood and seismic vulnerability assessment in communities of developing countries (Dajç, northern Albania)", *Geomatics, Natural Hazards and Risk*, vol. 7, no 3, 2016, pp. 971-999.
- Pezzo, Giuseppe, Mimmo Palano and Claudio Chiarabba. "Rotation at subduction margins: How complexity at fault-scale (the 2019 Albanian Mw 6.4 earthquake) mirrors the regional deformation", *Terra Nova*, Wiley-Online Library, vol. 34, issue 3, June 2022, pp. 224-252.
- Pojani, Elona, Edlira Luci, Perseta Grabova, and Danijela Ciric. "Financing Means for Disaster Risk Management - The Case of Albania", *1st International Symposium K-Force 2017*, ResearchGate, Novi Sad, September 2017, pp. 14-15.
- Selenica, Agim, Mehmet Ardicioglu ve Alban Kuriqi. "Risk assessment from floodings in the rivers of Albania", *International Balkans Conference on Challenges of Civil Engineering, BCCCE*, ResearchGate, 19-21 May 2011, Tirana, pp. 1-8.
- Stănică, Dragoş Armand and Dumitru Stănică. "Possible Correlations between the ULF Geomagnetic Signature and Mw6.4 Coastal Earthquake, Albania, on 26 November 2019", *Entropy*, Basel, February 2021, 23(233), pp. 3-9.
- Şen, Gülhan. "Yerel Yönetimlerde Afetlere Hazırlık ve Zarar Azaltma Sorumlulukları: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği", *KAYSEM 10 Sempozyumu*, ResearchGate, İzmir, 5-7 Mayıs 2016, ss. 935-966.
- The World Factbook. "Albania", 2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/albania/>, Erişim: 10.6.2023
- TurizmNews. "Ohri Gölü kıyıları otel ve beton yapıların işgali altında", 9.7.2021, <https://www.turizmnews.com/ohri-golu-kiyilari-otel-ve-beton-yapilarin-ismgali-altinda/23656/>, Erişim: 10.6.2023
- UNDRR-United Nations Office for Disaster Risk Reduction. "Regional Assessment Report on Disaster Risk Reduction 2023: Europe and Central Asia", 2023, Geneva.
- Yılmaz, Sarper. "2020'de Türkiye ve Dünyada En Sık Görülen Doğal Afetler", 15.1.2022, <https://tatd.org.tr/afet/afet-yazi-dizisi/2020de-turkiye-ve-dunyada-en-sik-gorulen-dogal-afetler/>, Erişim: 22.10.2023

Zenelaj, Engjellushe and Myzafer Elezi. "Geography of Environmental Crime in Albania Damage, Cutting and Burned of Forests", *American Journal of Environmental Protection*, vol. 1, no 4, 2013, pp.102-108.

Zhang, Xiaosen, Jane Reed, Jack H. Lacey, Alexander Francke, Melanie J. Leng, Zlatko Levkov and Bernd Wagner. "Complexity of diatom response to Lateglacial and Holocene climate and environmental change in ancient, deep and oligotrophic Lake Ohrid (Macedonia and Albania)", *Biogeosciences*, vol. 13, March 2016, pp. 1351–1365.

RISING REGIONALIZATION: AN ASSESSMENT OF REGIONAL TRADE AGREEMENTS

YÜKSELEN BÖLGESELLEŞME: BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARINI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Şerif DİLEK*

ABSTRACT

In parallel with the structural change in world trade, Regional Trade Agreements (RTAs) are becoming more prominent and gaining increasing importance. The proliferation of these agreements fills the gap left by multilateral trade negotiations, with their scope of influence expanding beyond trade tariff reduction. Since the mid-20th century, multilateral trade negotiations have been used to liberalize global trade, and the Bretton Woods institutions have accelerated this process. Along with multilateral initiatives, countries have also tended to liberalize trade among themselves through bilateral, regional, or interregional formations. Especially in the last three decades, Asia's rapidly expanding role in the world economy and its growing weight in global production and supply chains, coupled with the slowing economic power of developed countries, rising protectionism, and global uncertainties, have shown signs of a significant transformation in the international trade system. The breakdown of the Doha Round process in the face of rapid and structural change in the world economy, the failure of the WTO to realize the expected reforms and improvements, and the effects of the global financial crisis have led member countries to turn to RTAs instead of multilateral negotiations. This interest has increased even more and shifted towards new RTAs, namely, mega-regional agreements. This study examines the transformation of multilateral trade

ÖZ

Dünya ticaretinin yapısal değişimine paralel olarak, Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA) daha fazla ön plana çıkmakta ve giderek artan bir önem kazanmaktadır. Bu anlaşmaların yaygınlaşması çok taraflı ticaret müzakerelerinin oluşturduğu boşluğu doldurmanın ilerisine geçerek ticaret tarifelerinin düşürülmesinin ötesinde etki alanlarını genişletmektedir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren küresel ticaretin serbestleştirilmesi yolunda çok taraflı ticaret müzakereleri devam etmiş ve bu süreç Bretton Woods kurumları eliyle hız kazanmıştır. Çok taraflı girişimlerin yanı sıra ülkeler kendi aralarında ikili, bölgesel veya bölgeler arası oluşumlarla ticareti serbestleştirmeyi de tercih etmişlerdir. Özellikle son otuz yılda Asya'nın dünya ekonomisindeki hızla gelişen rolü ve küresel üretim ile tedarik zincirindeki artan ağırlığının yanında gelişmiş ülkelerin yavaşlayan ekonomik güçlerine paralel olarak korumacılığın artması ve küresel belirsizlikler, küresel ticaret sistemi için önemli dönüşüm işaretleri göstermiştir. Bu hızlı ve yapısal değişimin karşısında, Doha Turu sürecinin duraksaması, Dünya Ticaret Örgütü'nün beklenen reformları ve iyileştirilmeleri gerçekleştirilememesi ve küresel finans krizinin etkileri, üye ülkelerin çok taraflı müzakereler yerine BTA'lara yönelmesine neden olmuş ve bu ilgi günümüzde daha da artarak yeni BTA'lara bir anlamda mega bölgesel anlaşmaların oluşumuna doğru kaymıştır. Bu çalışma liberal ticaret sistemi içinde çok taraflı

* Kırklareli University, Faculty of Applied Sciences, International Trade and Logistics, Assoc. Prof.

E-posta: mdilek@klu.edu.tr

ORCID NO: 0000-0002-1413-286X

Makale Atf Bilgisi: DİLEK Şerif, (2024). Rising Regionalization: An Assessment of Regional Trade Agreements,

Avrasya Etüdleri

Gönderim Tarihi: 02.12.2023 Kabul Tarihi: 24.06.2024

negotiations within the liberal trade system and argues that the emergence of new regionalism in this process, and hence the RTA, has promoted globalization through trade liberalization. In this context, it addresses the dynamics of RTAs, which are an essential part of the global trade system and have proven to have trade-creating potential. It argues that they will continue to be preferred by countries to broaden and deepen their trade policies in the coming years.

Keywords: Global Trade System, Regional Trade Agreements, World Trade Organization

ticaret müzakerelerindeki değişimi ele alırken, bu süreçte yükselen yeni bölgeselleşmenin ve dolayısıyla BTA'ların ticaret serbestleşmesini ve küreselleşmeyi teşvik ettiğini savunmaktadır. Bu bağlamda küresel ticaret sisteminin önemli bir parçası olarak görülen ve ticaret yaratma potansiyeli kanıtlanan BTA'ların dinamikleri incelenmekte ve ilerleyen yıllarda ülkelerin ticaret politikalarını genişletmek ve derinleştirmek için tercih edilmeye devam edeceği öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler: Küresel Ticaret Sistemi, Bölgesel Ticaret Anlaşmaları, Dünya Ticaret Örgütü

Introduction

The policies institutionalized by Bretton Woods to first discipline and then liberalize the global trade system introduced a new era in the world economy. The institutions-agreements (IMF, World Bank and GATT-WTO) of differing functional aims implemented during this period had the common goal and emphasis of liberalizing the global economy and contributed greatly to the transformation of international trade. Today, the trade of goods and services has been extensively liberalized compared to the past, and protectionist tariff rates have fallen to their lowest levels in history. The GATT was signed in 1947 as a temporary agreement to implement customs reductions on certain goods due to reservations of countries that did not want to abandon protectionist policies and the ongoing negotiations for the implementation of the International Trade Organization (ITO) at the Bretton Woods meeting with the aim of implementing liberalization-oriented policies in world trade and reducing trade barriers. Unlike other institutions, the GATT, which entered into force as a temporary agreement to reduce tariffs and increase trade, aimed to deepen international trade and cooperation through rounds of negotiations to gradually reduce tariffs, eliminate non-tariff barriers, ensure non-discriminatory trade, and thus establish a free foreign trade regime. To this end, member states came together to hold eight long and comprehensive rounds of multilateral negotiations. With the Marrakesh Agreement agreed upon during the last round of negotiations held in 1994 in Uruguay, the establishment of the WTO as a replacement for the GATT was announced. Within this process, there was an attempt to continue what had been started with the GATT in liberalizing global trade, but the steps taken under the auspices of the WTO during the Doha Development Round were unsuccessful. In the Doha negotiations, the ninth in the series of talks initiated by the GATT and the first round of the WTO, the process was protracted, with no clear outcome achieved as various and divergent interests were negotiated in parallel within a single package.¹ While an agreement on trade facilitation was signed in 2013, negotiations on other agenda items continue.

The liberal trade system adopted after the establishment of the Bretton Woods institutions brought innovations for many countries. In particular, it was a period when countries that gained political independence sought economic

1 In the Doha Development Round, the first round of the WTO, 21 topics which were to be negotiated in the interests of 157 countries were listed within a single packet. For more details see; WTO, "Doha Development Agenda", https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/doha1_e.htm, accessed: 6.7.2023

independence, countries that had suffered great destruction in the world wars (especially Japan and Germany, as well as other European countries) re-emerged on the stage, and underdeveloped countries made efforts to integrate into world trade, develop, and industrialize. In the aftermath of the First World War, state intervention remained dominant in many countries until the 1970s despite Bretton Woods. Protectionist policies were implemented by developing countries during this period, particularly in the areas of industrialization, development, and growth. Liberal policies also continued in this period. In fact, liberalization-oriented policies in the world economy after the 1950s were seen as advantageous for countries and created important opportunities for those who wanted to integrate into world trade. However, developments such as the collapse of the Bretton Woods system in the 1970s, the OPEC oil crisis, stagflation in the world economy, and the emergence of new power centers took their place in history as a temporary period of implicit protectionism. Nevertheless, the political and economic crises that followed these developments would further strengthen free trade and place it at the center of the world economy.

The new era saw the increasing adoption of neoliberal policies such as limiting state intervention in the economy, removing trade barriers, and liberalizing financial markets. The global change and transformation in commercial, financial and production dimensions accelerated the liberalization of foreign trade worldwide. This trend of trade liberalization led to an increase in regional, bilateral, and multilateral trade agreements to expand economic and trade cooperation, which also resulted in a significant increase in global trade. In this process, the bottlenecks and legitimacy crises in the decision-making mechanism of the WTO, which replaced the GATT as a more institutionalized structure, led to a failure in meeting expectations in multilateral negotiations. Over time, this situation increased interest in Regional Trade Agreements (RTAs)² and supported the tendency to prefer RTAs, which were seen as alternative or complementary.

2 In certain studies, Preferential Trade Agreements (PTAs) are used synonymously with Regional Trade Agreements (RTAs). Although RTAs might seem to refer to agreements defined by geographic regions, they are actually used as an umbrella term that covers bilateral or multilateral agreements that are both within a specific region and among regions which aim for the deepening of economic liberalization. These might include free trade agreements, preferential trade agreements, customs unions, common markets, and other agreements which increase trade and accelerate economic integration. In this study, the Regional Trade Agreement expression adopted within the WTO system is used as a more general term. Additionally, the terms "deep agreements/integrations" are also used to emphasize more comprehensive economic cooperation. On this see; Aaditya Mattoo, Alen Mulabdic and Michele Ruta, "Trade Creation and Trade Diversion in Deep Agreements", *Canadian Journal of Economics/Revue Canadienne D'économique*, 55(3), 2022, pp. 1598-1637.

With the global economy not yet recovered from a period of decelerated growth compared to previous years and in a recession, the shocks experienced in global trade since the coronavirus pandemic have yet to disappear.³ According to UNCTAD, world trade in goods and services is projected to grow by 1% in 2023, which is not only below the growth in world production but also below the average of the last decade, the slowest average growth since the end of World War II.⁴ The trade war between the US and China, the pandemic, Russia's intervention in Ukraine, economic sanctions against Russia and the resulting geopolitical risks, productions disruptions, supply chain fragility, rising protectionism, rising energy and food prices, and difficulties in accessing raw materials are putting the global economy under severe stress.

For some time, countries and companies have been developing various policies and strategies to diversify and strengthen their production centers and supply chains. These policies and strategies include approaches such as “reshoring”, “nearshoring”, and “friendshoring”; they aim to shift production activities to their home countries or nearby regions. By expanding trade policy beyond traditional tariff policies, governments clearly support the need for modern trade agreements that are aligned with the country's economic strategy and strategic interests.⁵ These agreements are broader in scope and have the potential to transcend traditional trade agreements and have an integrated impact on economic strategy. The global economy has evolved into a situation of higher levels of international economic integration and interdependence compared to previous periods. An analysis of countries' intra-regional and extra-regional export data shows that in 2022, 86% of Africa, 85% of Latin America, 70% of North America, 41% of Asia, and 32% of Europe exported outside their region.⁶ In this context, the spread of intermediate goods production across many countries worldwide singled out certain countries, leading to the fragmentation of the supply chain and increased division of labor and specialization, globalizing production and transportation. This process has made trade cooperation between countries even more critical than in previous periods. The inability of the WTO to fully respond to the requirements of the

3 UNCTAD. *Trade and Development Report 2023: Growth, Debt and Climate: Realigning the Global Financial Architecture*, United Nations Publications, New York, 2024.

4 UNCTAD, (2024).

5 Jake Sullivan, “Remarks by National Security Advisor Jake Sullivan on Renewing American Economic Leadership at the Brookings Institution”, *The White House. Washington, DC. 27 April 2023*.

6 UNCTAD. *Trade Structure by Partner-UNCTAD Handbook of Statistics 2023*, <https://hbs.unctad.org/trade-structure-by-partner/>, accessed: 10.11.2023.

multilateral trade system has paved the way for the development of bilateral, multilateral, and regional trade agreements. These agreements play an important role in the functioning and regulation of global trade.

RTAs, which have significant impact on transforming global trade, contribute to increased trade and thus to welfare growth through the driving force of liberalization via deepened trade and the encouraging role of global trade rules. In fact, issues that fall under the purview of traditional trade policies (such as tariff reductions or services liberalization) come up more frequently in RTAs; the issues negotiated can even go beyond WTO commitments (such as investment, services, and intellectual property rights).⁷ Although regionalization agreements emerged to fill the vacuum left by multilateral negotiations, they have come to create broader political and economic expectations. Currently, RTAs go beyond the provisions of the WTO and have two important areas in this regard: first, they can reduce import tariffs below WTO levels, and second, they negotiate issues that the WTO has not yet addressed.⁸ According to the WTO, trade among RTA members, which increased sharply after the 1990s, has risen substantially: the share of intra-RTA trade rose to 35% of total world trade in 2008, nearly double its share of 18% in 1990.⁹ These developments may encourage countries that are not members of an existing RTA to join an existing agreement or to implement a new one in order to avoid potential market losses.

This study assesses the impact of regionalization agreements on the global trading system as opposed to multilateral negotiations. The study is divided into four sections. The first section examines the development of regional trade agreements in the world economy and the factors affecting the negotiation process of the current agreements and the theoretical approaches to it. The second section discusses the stalemates in multilateral negotiations that started with the GATT and continued with the WTO and the legitimacy crisis of the WTO. The third section examines the rise of RTAs in the process of globalization and their impact within the liberal trading system. The fourth section examines the role of mega-regional agreements as the new normal of the 21st century within the trend of regional trade agreements.

7 Aaditya Mattoo, Nadia Rocha and Michele Ruta, *Handbook of Deep Trade Agreements*, World Bank Publications, Washington, 2020.

8 Kyle Bagwell, Chad P. Bown and Robert W. Staiger, "Is the WTO passé?", *Journal of Economic Literature*, 54(4), 2016, pp. 1125-1231.

9 WTO, *World Trade Report 2011: The WTO and Preferential Trade Agreements: From Co-Existence to Coherence*, World Trade Organization, Geneva, 2011.

The Development of Regional Trade Agreements and Their Impact on Free Trade

The accelerated pace of globalization in the second half of the 20th century increased regionalization initiatives. The liberal trade system, initiated with the Bretton Woods institutions and reinforced by neo-liberal policies, tends to regionalize through RTAs as it moves towards a global structure. Although regionalization movements were predominantly security-oriented during the Cold War period, with globalization, an uptick in trade- and cooperation-oriented integration movements wherein economic priorities are decisive have been observed. Although there have been studies on regionalization since the mid-20th century, bilateral agreements that would be defined as regional have played a major role in world political history since the 19th century. In the 19th century, the German customs union known as the *Zollverein* wherein 18 small and large states contributed to the formation of the great nation of Germany, the *Cobden-Chevalier* trade agreement signed between England and France to reduce customs rates, and the subsequent increase in the number of European countries participating in the agreement were among the first examples of regional trade agreements.¹⁰ At the beginning of the 1900s, the UK signed bilateral agreements with 46 countries, Germany with 30 countries, and France with more than 20 countries, while customs unions similar to the German *Zollverein* system were established in the decade between 1850-60 in countries such as Austria, Sweden, Denmark, and Italy.¹¹ The customs unions and bilateral trade agreements that occurred in Europe during this period would contribute significantly to the spread of regionalism and the spirit of unity that would emerge in the future.

There have also been studies analyzing the effects on economic growth of regionalization movements that have emerged alongside global initiatives to liberalize the international trade system after the Second World War. Viner divides the economic effects of RTAs for member countries within the framework of a customs union into two categories: one-off static effects (trade creation or trade diversion effects) and dynamic effects (such as investment promotion, technology development, resource mobility) that last for a longer period and accelerate

10 Jeffrey A. Frankel, Ernesto Stein and Shang-Jin Wei, *Regional Trading Blocs in the World Economic System* Peterson Institute, Washington, 1997; Edward D. Mansfield and Helen V. Milner, "The New Wave of Regionalism", *International Organization*, 53(3), 1999, pp. 589-627.

11 Mansfield and Milner, (1999).

development. Studies in classical literature have been conducted on this aspect of RTAs.¹² In this respect, the contribution of RTAs to the welfare of countries may depend on various dynamics, including the relative magnitude of trade creation and trade diversion for members, the economic structure of the country, and the capacity of producers in the face of external competition. However, it should be kept in mind that this approach was introduced at a time when tariffs and quotas were the main issue in the global trading system and trade agreements were still shallow and bilateral.¹³ In this respect, the removal of trade barriers was seen as the best policy.

The question of whether RTAs help further the liberalization of the multilateral trading system and their relationship with the global trading system have been the subject of various studies.¹⁴ When regionalization movements started in the 1960s, they were seen as the liberalization of trade in goods by removing trade barriers among countries that were geographically and developmentally close to each other, and the countries participating in them aimed to overcome the market constraints created by protectionist policies aimed at supporting national development policies.¹⁵ Evaluated within the framework of regional trade agreements, the first wave of regionalism occurred in the 1950s-60s, and the second spanned the period from the mid-1980s to the 1990s.¹⁶ The first wave of regional trade cooperations bore the political and economic scars of the Cold War and an increasing number of RTAs were initiated by the AET, EFTA, CMEA, and developing countries.¹⁷ In the second wave of regionalization, in line with the changing structure of the global system after the end of the Cold War, the motivation of the countries participating in RTAs also shifted to more weighted economic expectations to liberalize foreign trade and accelerate external openings to attract investment. The opportunities for trade cooperation among countries were advantageously used at this time under the influence of GATT, and the

12 Jacob Viner, *The Customs Union Issue*, Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1950.

13 Mattoo, Mulabdic and Ruta, (2022).

14 Jagdish Bhagwati, "Regionalism versus Multilateralism", *World Economy*, 15(5), 1992, pp. 535-556; Anne O. Krueger, "Free Trade Agreements versus Customs Unions", *Journal of Development Economics*, 54(1), 1997, pp. 169-187

15 Luis Abugattas Majluf, "Swimming in the Spaghetti Bowl: Challenges for Developing Countries under the 'New Regionalism'", *Policy Issues in International Trade and Commodities Study Series*, No.27, United Nations Publication, New York & Geneva, 2004.

16 There are different approaches to classifying regionalization in the literature. While some texts classify the first wave as old regionalization, the second wave is classified as the new regionalization. See; WTO, (2011).

17 Mansfield and Milner, (1999).

process of expansion and deepening of RTAs accelerated in the 1990s. Europe's integration process also sped up during this period, focusing on expanding and deepening economic cooperation across the continent.

RTAs are divided into five categories depending on the stage of integration: (1) preferential trade agreements, (2) free trade agreements, (3) customs unions, (4) common markets, and (5) economic unions. In trade cooperation, the first three integrations are defined as shallow integration, while the fourth and fifth are considered deep integration. Today, RTAs are mainly realized in the form of preferential trade agreements or free trade agreements, which are defined as shallow integration. While the European Union (EU) exists as deep integration, the US-Canada-Mexico Free Trade Agreement (USMCA), the ASEAN Free Trade Area (AFTA), and the South American Common Market (Mercosur) can be shown as shallow integration.

Some economists have been concerned about the rise of RTAs, now regarded as an important part of the global trading system, as they reduce incentives for the liberalization of the trading system.¹⁸ Others, on the contrary, have viewed regionalism positively, seeing it as a complementary element to the multilateral trading system.¹⁹ The main economic effects of RTAs are theoretically to promote trade between member countries, allowing exporters to benefit from lower tariffs in common markets, which can have negative consequences for non-member countries by reducing trade with third countries.²⁰ While tariff reductions have been regarded as delaying trade and thus global liberalization, whether implemented bilaterally or multilaterally, the opposite argument that they will help accelerate liberalization has also been put forth.²¹ In this regard, the IMF and the WB have been criticized for providing conditional support for the liberalization and opening of markets. RTAs have in fact had significant effects on increasing economic welfare for countries and promoting trade by ensuring

18 Antoni Esteveordal, Caroline Freund and Emanuel Ornelas, "Does Regionalism Affect Trade Liberalization toward Nonmembers?", *The Quarterly Journal of Economics*, 123(4), (2008), pp. 1531-1575.

19 Paul Krugman, "Is Bilateralism Bad?", in Elhanan Helpman and Assaf Razin (eds), *International Trade and Trade Policy* (pp. 9-23), MIT Press. Cambridge, Mass. 1991; Lawrence Summers, "Regionalism and the World Trading System", *Policy Implications of Trade and Currency Zones*. Wyoming: Federal Reserve Bank of Kansas City, 1991; Richard E. Baldwin, "The Causes of Regionalism", *World Economy*, 20(7), 1997, pp. 865-888; Frankel, Stein and Wei, 1997; Robert Z. Lawrence, *Regionalism, Multilateralism, and Deeper Integration*, The Brookings Institution Press, Washington, 2000; Wilfred J. Ethier, "The New Regionalism", *The Economic Journal*, 108(449), 1998, pp. 1149-1161.

20 WTO, (2011).

21 Esteveordal, Freund and Ornelas, (2008).

market security.²² RTAs have been shown to positively affect tariff reductions and thus trade liberalization in Latin America and Asia.²³ By reducing barriers to international trade, RTAs have contributed not only to the increase in foreign trade but also in foreign direct investment.²⁴ In addition to the trade creation and lower trade diversion effect of deep agreements within RTAs compared to shallow agreements, it also contributes to the increase in trade with non-member countries by creating public benefits.²⁵ In line with the economic policy decisions made in studies in the literature, RTAs can eliminate protectionism while maintaining cooperation outside of trade with high external tariffs.²⁶ Despite the economic benefits described above, RTAs may have a diversionary effect on trade; this may occur in cases where political rather than economic decisions are effective.

Today, it is recognized that RTAs enable the development of new trade and investment and have a trade-creating effect, but the main issue is whether and how their possible negative effects on the multilateral trading system will contribute to the WTO.²⁷ The concerns of Bhagwati and Krueger in their study on whether RTAs help further liberalization of the multilateral trading system and their relationship with the global trading system are noteworthy.²⁸ There is a particular concern that the trend towards RTAs will have negative effects in the long run not only on the multilateral trading system but also on trade liberalization. Bhagwati problematizes whether RTAs are a “building block” or a “stumbling block” for trade liberalization and distinguishes RTAs as good and bad.²⁹ In addition to creating discrimination and trade diversion, RTAs can pose challenges to

22 Dean A. DeRosa, “The Trade Effects of Preferential Arrangements: New Evidence from the Australia Productivity Commission”, *Peterson Institute for International Economics* (Working Paper: 07-1), 2007; Scott L. Baier and Jeffrey H. Bergstrand, “Do Free Trade Agreements Actually Increase Members’ International Trade?”, *Journal of International Economics*, 71(1), 2007, pp. 72-95; Scott L. Baier and Jeffrey H. Bergstrand, “Estimating The Effects of Free Trade Agreements on International Trade Flows Using Matching Econometrics”, *Journal of International Economics*, 77(1), 2009, pp. 63-76.

23 Hector F. Calvo Pardo, Caroline L. Freund and Emanuel Ornelas, “The ASEAN Free Trade Agreement: Impact on Trade Flows and External Trade Barriers”, *World Bank, Policy Research Working Paper* (4960), 2009; Estevadeordal, Freund and Ornelas, (2008).

24 Mattoo, Rocha and Ruta, (2020).

25 Mattoo, Mulabdic and Ruta, (2022).

26 WTO, (2011).

27 Antoni Estevadeordal, Kati Suominen and Christian Volpe, “Regional Trade Agreements: Development Challenges and Policy Options”, *International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) & World Economic Forum*, Geneva, 2013.

28 Bhagwati, (1992); Krueger, (1997).

29 Jagdish Bhagwati, “Regionalism and Multilateralism: An Overview”, in Jaime de Melo and Arvind Panagariya (eds.) *New Dimensions in Regional Integration* (pp. 22-50), Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

multilateral trade negotiations.³⁰ Also, countries' creating regionalization movements by concluding numerous bilateral, regional, and interregional trade agreements with each of these agreements formulating different obligations within their own structures, especially rules of origin, complicates the global trade order and turns it into a very complex structure. In Bhagwati's words, this situation of regionalization movements can lead to a "spaghetti bowl" in the trade system,³¹ exemplifying the complexity of the current world trading system. On the other hand, powerful countries may benefit more from trade liberalization than smaller countries in RTAs; there is also a risk of conflict between regional agreements.³²

From GATT to WTO: Crisis of Institutional Legitimacy in the Multilateral Trade System

GATT, an important step opening the way for global trade, aimed to reduce tariffs on trade over time through multilateral negotiations to create a global trade regime and made significant progress in this regard. While the GATT aimed to increase trade by reducing barriers, it set some principles for all member countries. These were built on the principles of non-discrimination in trade among member countries, the most favored nation rule (MFN), the reduction of customs duties, and the use of tariffs as a means of protection. These principles aim to ensure that members do not discriminate between trading partners and between imported and domestic products, that protection is achieved through tariffs and not through other measures, and that, first and foremost, tariffs are reduced. A significant part of these objectives was achieved through protracted GATT negotiations.

The first of the GATT's eight series of multilateral negotiations focused on tariffs and tariff reductions, and later expanded to include anti-dumping, non-tariff barriers, and voluntary export restrictions in addition to tariff reductions. The Uruguay Round, which started in Punta del Este in 1986 and is considered to be the largest trade negotiation since the establishment of the GATT, negotiated not only trade in goods but also trade in services, intellectual property rights, investment, and agricultural subsidies, which are sensitive issues not covered

30 Bhagwati, (1993).

31 Jagdish Bhagwati, "US Trade Policy: The Infatuation with Free Trade Areas", in Jagdish Bhagwati and Anne O. Krueger (eds.), *The Dangerous Drift to Preferential Trade Agreements* (pp.1-18), The American Enterprise Institute Press, Washington, 1995.

32 Bhagwati, (1995).

by the GATT.³³ The negotiations were lengthy and no agreement was reached on agricultural trade, especially due to the attitude of developed countries on agricultural subsidies and disagreements between the US and the EU (then the European Community) on subsidies. Finally, the WTO was established in Marrakesh in 1994 with the signature of the majority of its members, replacing the GATT. Although the WTO came into force, the GATT 1994, which was brought up to date as a result of the Uruguay negotiations, is still accepted as the umbrella agreement for trade in goods.³⁴ In addition to trade in goods, new areas such as trade in services, investment, and intellectual property rights were introduced in the Uruguay negotiations and certain rules were established in this regard.

The above-mentioned areas, weightier in the global economy since the 1980s, would be put on the WTO's agendas repeatedly with multiple attempts to set certain standards. The Doha negotiations, for example, launched by the WTO in 2001, progressed rather slowly. The main issue in Doha was to liberalize agricultural trade, reduce barriers to trade in non-agricultural products and services, and facilitate market access. There were disagreements in the Doha negotiations and the process slowed to a standstill. Despite the global financial crisis and the questionable role of the WTO in its aftermath, the process continued until a Trade Facilitation Agreement (TFA) was signed at the 9th Ministerial Conference in Bali in 2013. Thus, twenty years after its establishment, the first multilateral trade agreement was signed under the auspices of the WTO. With this trade facilitation agreement, setting common customs standards and facilitating the flow of goods was approved.³⁵ The International Chamber of Commerce (ICC), the world's largest and most represented business organization, estimated that the agreement would reduce the cost of doing business by 10-15% and contribute \$1 trillion to global output.³⁶ The Bali meeting also resulted in compromises on agriculture, development, export subsidies, and agricultural quotas. After the Bali meeting, which paved the way once again for restoring the WTO's credibility, member countries' expectations rose with hopes rekindled for the completion of the Doha Round.

33 WTO, "The Uruguay Round", https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact5_e.htm, Accessed: 12.7.2023

34 WTO, "The Uruguay Round". (2023)

35 Shawn Donnan, "WTO Approves Global Trade Deal", *Financial Times*, 7.12.2013, <https://www.ft.com/content/072486ac-5f3f-11e3-8d1d-00144feabdc0>, Accessed: 14.7.2023

36 Donnan, (2013).

In 2015, the WTO's Ministerial Conference took place for the first time in an African country; important steps were taken in the field of agriculture, which was expected in line with the needs of the continent. At the 10th Nairobi Conference, the crucial issue of eliminating export subsidies for agricultural exports was agreed upon with the WTO Director-General Roberto Azevêdo describing the decision as, "the most important outcome in agriculture in the 20-year history of the WTO." For a long time, developed countries had avoided compromising on subsidies and incentives for exports of agricultural products, creating a serious competition problem for developing countries. According to the decision, developed countries agreed to immediately eliminate export subsidies with the exception of certain agricultural products, and developing countries agreed to phase them out gradually by 2018, but with the allowance granted to exercise these rights until the end of 2023.³⁷ Also in Nairobi, an agreement was reached on the extension of the Information Technology Agreement (ITA), which provides for the gradual elimination of tariffs on information technology products worth more than \$1.3 trillion.³⁸

At the 2017 Buenos Aires meeting, the 11th of the WTO's biannual, highest-level Ministerial Conferences, the decision was to continue negotiations. The 12th Conference, postponed twice due to Covid-19, was held in Geneva in 2022 and the decisions taken at the meeting were considered critical. At the WTO's Geneva meeting, it was decided to continue the agreement on fishing subsidies and the compromise on e-commerce. Additionally, an exception was made to patent restrictions for the production and supply of vaccines, which occupied an important place on the world agenda at the time, and vital decisions were taken in regard to being prepared in case of any emergent epidemics as well as the food supply problem.³⁹ Unlike previous conferences, the WTO's critical role in solving important and urgent global problems was a reminder of the importance of the multilateral trading system. However, after the establishment of the WTO and especially after the freeze in the Doha negotiations, major changes have taken place in global trade. The speed of digitalization has greatly affected habits and consumption patterns, and the expansion of global internet access and the

37 WTO, "Ministerial Conference, 10th, Nairobi: WTO members secure "Historic" Nairobi Package for Africa and the World", 19.12.2023, https://www.wto.org/english/news_e/news15_e/mc10_19dec15_e.htm, Accessed: 16.7.2023

38 WTO, "Ministerial Conference, 10th, Nairobi: WTO members secure "Historic" Nairobi Package for Africa and the World", (2023).

39 WTO, "Twelfth WTO Ministerial Conference: WTO Members Secure Unprecedented Package of Trade Outcomes at MC12", 17.6.2022, https://www.wto.org/english/news_e/news22_e/mc12_17jun22_e.htm, Accessed: 16.7.2023

increase in online trade have contributed greatly to the spread of e-commerce in the world. In 2020, the global value of e-commerce was \$5.7 trillion, accounting for 5.7% of global national income, and these figures are estimated to increase.⁴⁰ In addition to e-commerce, the increased awareness of climate change all over the world has resulted in major changes in production, supply, investment, and consumption. In the midst of this transformation, there are significant constraints to the functionality of the WTO to negotiate and reach consensus through multilateral agreements with its 164 members. These developments in global trade have encouraged members to seek alternative RTAs and members have signed regional agreements among themselves, which serve a complementary role in liberalizing foreign trade. In a sense, countries have entered into regional trade agreements to gain a larger share of global trade and increase trade cooperation through regional or bilateral agreements.

The GATT process accelerated free trade initiatives, especially with the establishment of the WTO, by increasing interest in regional trade agreements. The formation of the GATT allowed member countries to engage in preferential behavior such as free trade agreements or customs unions under certain conditions. These economic integrations were separate from the “most-favored-nation” rule (GATT Article 24). According to this rule, countries within the union would abolish tariffs against each other, while continuing to apply tariffs against third countries. Similarly, under the RTAs, the countries included in these agreements were authorized to impose a common customs tariff against countries outside the union.

The Rise of Regional Trade Agreements in the Global Trade System

One of the biggest advantages offered by globalization is the removal of barriers to foreign trade and increased interdependence among countries by facilitating trade. After the 1980s, some countries moved towards export-led development and trade liberalization policies, while others gravitated towards such policies through the conditional assistance of the IMF. Important developments such as the expansion of neo-liberal policies, the growing influence of multinational corporations, the communications revolution, and the collapse of the Soviet Union accelerated the liberalization of the market economy and foreign trade. These developments have encouraged countries to engage more in economic

40 Statista, “E-commerce Worldwide-Statistics & Facts”, 26.9.2023, <https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/#topicOverview>, Accessed: 30.09.2023

cooperation, while economic integrations have become more important in deepening economic and trade cooperation between countries.

Economic integrations are economic consolidation activities that occur to further liberalize and facilitate foreign trade in order to enhance economic cooperation. The stages of economic integration are defined under the RTA umbrella and can be bilateral, regional, or multilateral. The advantages that countries have by signing RTAs are seen as exceptions under the GATT/WTO, in the sense that these agreements do not contradict the multilateral trading system. As mentioned in the previous section, the parties to the WTO have imposed the condition that all members trade with each other on equal terms to prevent unfair competition under the MFN. However, exceptions have been made for (1) regional trade agreements, (2) generalized system of preferences, and (3) anti-dumping and compensatory tax (GATT, XXIV). Through these exceptions, RTAs allowed members to undertake trade liberalization initiatives under economic integration.

As mentioned earlier, the failure of the WTO, which acts as an institutional structure to further liberalize global trade, to meet expectations has turned countries' attention to RTAs. Baldwin and Carpenter divide the reasons for preferring RTAs with narrower constraints over multilateral negotiations to liberalize trade into three categories:⁴¹ first, RTAs are easier and more flexible; second, they are less uncertain and more secure; and finally, they offer benefits that the WTO cannot.⁴² Despite the lengthy multilateral trade negotiations of GATT/WTO members, almost all of them have participated in regional integration processes in one way or another. Different theories have been put forward as to why member countries have taken such a stance, including pressure from interest groups, political and ideological attitudes, strategic considerations in the international system, and the dynamic nature of the multilateral trading system.⁴³

The different expectations of developing countries on the one hand and developed countries on the other, the lengthy yet inconclusive Doha negotiations, and the failure of the WTO to meet expectations have opened the door to alternative formations. In other words, the inconclusive Doha negotiations and

41 Richard Baldwin and Theresa Carpenter, "Why not in the WTO? The Erosion of WTO Centricity in Trade Liberalisation", *World Trade Organization, Centre for Trade and Economic Integration, The Graduate Institute, Geneva, 2009*.

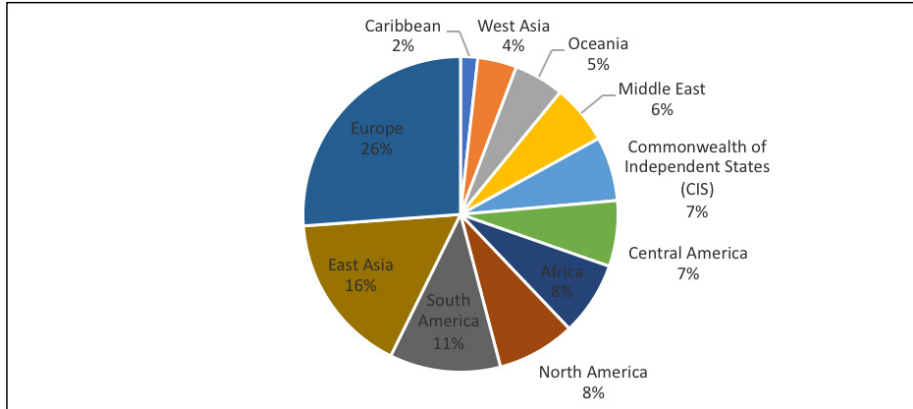
42 Baldwin and Carpenter, (2009).

43 Estevadeordal, Suominen and Volpe, (2013).

the structural problems in the WTO have led countries to alternative paths, with RTAs coming to the forefront. For members, RTAs have created expectations to establish different relations with their partners beyond trade tariffs. Over time, RTAs can offer members bargaining power, security against external shocks such as trade wars, and significant opportunities in investment and infrastructure.⁴⁴

While RTAs – which occupy an important place in the multilateral trading system – promote free trade, they have also enabled all WTO members to become parties to current RTAs. Western countries have a significant share of the countries that have joined existing RTAs (Graphic 1). In this context, the EU and North America have joined one-third of the RTAs in force, while East Asia and South America have joined 16% and 11% respectively. Particularly since the establishment of the WTO, there has been a sharp increase in the number of RTAs. While 37 RTAs were concluded between 1948 and 1994, this number had reached 360 by 2023 (Figure 1). As of July 2023, there are 593 RTAs that have been notified to the GATT/WTO which are in force; free trade agreements and preferential trade agreements constitute the vast majority – 90% – of those RTAs.⁴⁵

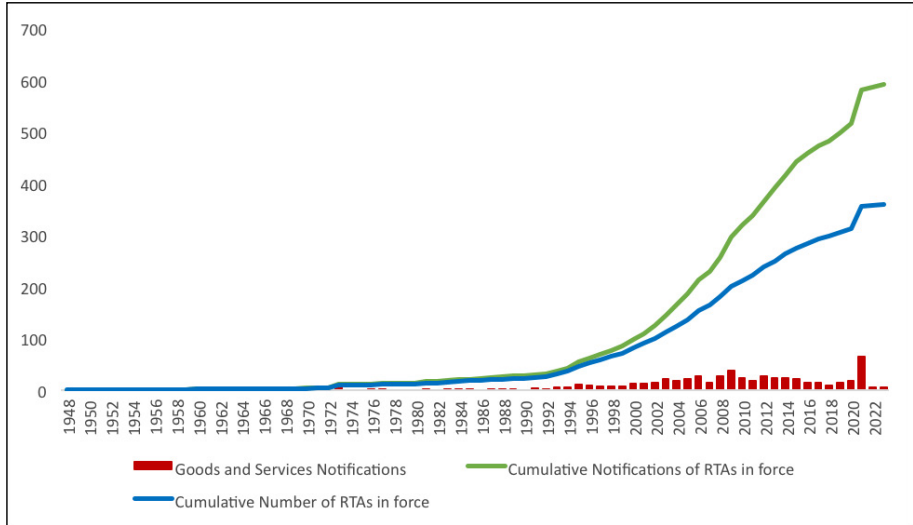
Graphic 1: RTAs in force, participation (by region, 2023)

Source: WTO, <https://rtais.wto.org/UI/charts.aspx>, (Accessed: 5.10.2023)

44 Estevadeordal, Suominen and Volpe, (2013).

45 The reasons for the difference in the number of trade agreements notified to the WTO and the number of trade agreements in force include: the notification of new agreements, the notification of new countries joining existing agreements, the inactivity of certain agreements that have already been notified to the WTO, and the replacement of certain inactive agreements with others. Examples include Croatia's accession to the EU in 2013 and the expansion of the 1987 FTA between the US and Canada (CUSFTA) with the accession of Mexico (NAFTA). For detailed information on this topic see; Bagwell, Bown and Staiger, (2016): WTO, *Regional Trade Agreements Database*, <https://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>, Accessed: 6.07.2023

Figure 1: The Evolution of Regional Trade Agreements (1948-2023)

RTAs in force (goods and services); cumulative notifications of RTAs in force; cumulative number of RTAs in force

Source: WTO, <https://rtais.wto.org/UI/charts.aspx> , (accessed: 5.10.2023)

The current RTA negotiations can be seen as deeper integrations that prioritize non-tariff and cross-border policies rather than tariff reductions.⁴⁶ In terms of deeper integrations, RTAs fall into two categories: first, WTO-plus RTAs, where the existing agreement allows members to go further in taking on their commitments, and second, WTO-extra areas, which cover provisions of the WTO that have not yet been implemented (i.e. environmental standards, data protection, competition policy).⁴⁷ Analyses reveal that many RTAs go beyond WTO provisions and implement deep integration provisions in a legal manner.⁴⁸

The Future of Regionalization: Mega Regional Trade Agreements

Countries may come together for different purposes and objectives in an endeavor to form modern RTAs. The blockage of multilateral trade negotiations under the WTO has pushed developed countries in particular towards agreements in line with trade rules that fit the spirit of the era. The globalization of trade and production in the world economy has led to the fragmentation of production

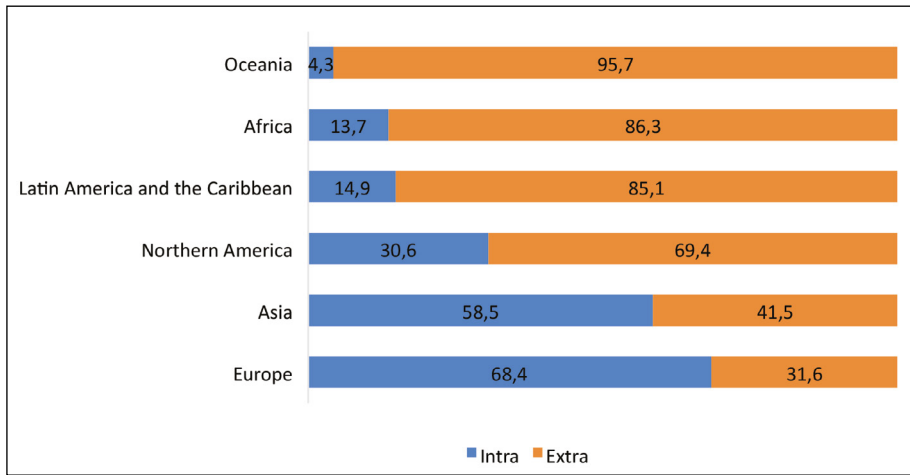
46 Bagwell, Bown and Staiger, (2016).

47 Bagwell, Bown and Staiger, (2016).

48 WTO, (2011).

across countries and increased interdependence in trade. An analysis of countries' intra-regional and extra-regional export figures reveals that developing countries are more dependent on extra-regional trade than developed countries (Figure 2). In an environment where world trade will be \$24.7 trillion in 2022, foreign trade between the world's two largest economies, the US and China, will be \$755 billion in 2022, while exports between developed countries will be \$9.5 trillion and exports between developing countries will be \$6.1 trillion, and exports from developed countries to developing countries will be \$8.9 trillion.⁴⁹

Figure 2: Intra- and Extra-regional Exports (2022, percentage of total exports)

Source: UNCTAD, (2023).

As the proximity and interaction between countries increases with the expansion of global trade, so does the importance of RTAs. Considered to be geographically significant, RTAs can be intercontinental and interregional. In pursuit of this goal, the US launched two mega regional trade agreements during the Obama administration, the Trans-Pacific Partnership (TPP) and the Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership (TTIP). However, under the Trump presidency, the US withdrew from these initiatives. One of the most important issues underlying the initiatives of developed countries regarding trade agreements, particularly the US, is the changing rules of trade and the rising share of Asian countries in the global value chain and the resulting competition.

⁴⁹ UNCTAD, (2024).

China's economic rise is a fundamental driving force behind the initiatives and policies that the US wants to implement. The US launched an initiative through the TPP to re-establish the balance of power in the Asia-Pacific region and to limit China's influence. Although the US wanted to conclude an FTA with Asian countries for its strategic and economic interests in the Asia-Pacific region, it had not yet been successful. Trump withdrew from the TPP, which was signed in February 2016 during the Obama administration with the aim of establishing the world's largest free trade bloc, but a new version, the Comprehensive and Progressive Trans-Pacific Partnership (CPTPP), was signed in Chile on March 8, 2018, with the participation of the remaining 11 countries. Regardless of Trump's withdrawal from the TPP, the remaining countries signed the agreement in the hope that the US would return. In an interview in 2015, Obama stated that without a free trade agreement with Asia, China would write the rules in the region (the economic vacuum) and American companies would lose markets and jobs.⁵⁰ A similar concern can be seen in the Biden era, with talks of widening the military alliance between the US, Britain, and Australia in the Indo-Pacific Ocean against China under the AUKUS Pact economically so as to combat China's ever-expanding control over the region.⁵¹ The US' goal of limiting China's influence through the establishment of mega RTAs can be seen in the past and present under different administrations.

In 2013, negotiations began with the aim of establishing a comprehensive trade and investment partnership (TTIP) between the US and the EU, which was seen as the second mega RTA of the US during the Obama era. The fact that the US and the EU occupy such a large share of the world economy in terms of trade, investment, and economic size shows how great the potential of this initiative is. More than three decades of talks between the two, which today have the largest trading relationship in the world, have been revived because of changing conditions in the global economy, Europe's economic stagnation, the cessation of multilateral trade negotiations, and the desire of the US and the EU to achieve stronger economic growth and promote employment.⁵² This

50 Gerald F. Seib, "Obama Presses Case for Asia Trade Deal, Warns Failure Would Benefit China", *The Wall Street Journal*, 27.4.2015, <https://www.wsj.com/articles/obama-presses-case-for-asia-trade-deal-warns-failure-would-benefit-china-1430160415>, Accessed: 4.8.2023

51 Tim Groser, "The U.S. Has a Way Back on Pacific Trade", *The Wall Street Journal*, 29.9.2021, <https://www.wsj.com/articles/america-tpp-china-japan-indo-pacific-trade-influence-11632931688>, Accessed: 4.8.2023.

52 Jeffrey J. Schott, "Why Transatlantic Trade Winds are Blowing", *Council on Foreign Relations*, 25.2.2013, <https://www.cfr.org/interview/why-transatlantic-trade-winds-are-blowing>, Accessed: 5.8.2023

comprehensive initiative, begun by the two sides as a transatlantic bloc, was put on the back burner after both Brexit and Trump's election as president; TTIP negotiations stalled and subsequently lost their appeal.

One of the significant milestones of China's economic rise is undoubtedly its accession to the WTO. China made significant changes in its trade policy after joining the WTO. Notably, it has used WTO membership as a tool to deepen bilateral and multilateral economic relations and strengthen its role as a regional hegemon.⁵³ As one of the countries that has benefited the most from the advantages of globalization, China has a more liberal rhetoric compared to the US' aggressive ventures and inward-looking, protectionist policies towards the functioning of the liberal trade system. Following the US withdrawal from the TPP, China's interest in the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP) gained momentum and the RCEP agreement was signed at the virtual ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) Summit in 2020. Alongside the ASEAN Bloc and China, the agreement was also signed by Japan, South Korea, Australia, New Zealand, and Singapore, all allies of the US. Entering into force on January 1, 2021, the RCEP made history as the world's largest free trade bloc ever signed, covering one-third of the global population and 30% of national income.⁵⁴ China's trade with RCEP members accounts for one-third of its total trade, and the agreement was envisioned to be an important leverage for China, one of the world's largest economies, to combat global economic recession, the negative effects of the pandemic, and its own economic transformation.⁵⁵ It is a major development for China, which has a significant share in the foreign trade of countries in the Asia-Pacific, to join the world's largest free trade bloc with important trading partners. Today, China is in the top three import and export markets of almost all RCEP members and has very strong economic ties with the region.⁵⁶ Therefore, the regional trade agreements that China has joined to liberalize trade due to liberal rhetoric stand out as a reflection of Beijing's expressions of cooperation. With the US and the EU turning inward

53 Walter M. Hudson, "Revisiting Albert O. Hirschman on Trade and Development", *American Affairs*, 20 August, 2022.

54 Andrew Mullen, "What is RCEP, the World's Largest Free Trade Deal that is Under Way?", *South China Morning Post*, 1.1.2022, <https://www.scmp.com/economy/global-economy/article/3161707/what-rcep-worlds-largest-free-trade-deal-under-way>, Accessed: 5.8.2023

55 Orange Wang, "RCEP: China Says World's Largest Trade Pact Gives it 'Powerful Leverage' To Cope With 2022 Challenges", *South China Morning Post*, 31.12.2021, <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3161601/rcep-china-says-worlds-largest-trade-pact-gives-it-powerful>, Accessed: 5.8.2023

56 Lisandra Flach, Hannah-Maria Hildenbrand and Feodora Teti, "The Regional Comprehensive Economic Partnership Agreement and Its Expected Effects on World Trade", *Intereconomics*, 56, 2021, pp. 92-98.

and distancing themselves from new trade agreements, China will undoubtedly gain significant advantages by filling these gaps.⁵⁷ Meanwhile, India joined the negotiations fearing that Chinese products would threaten its domestic market, but later withdrew from the agreement.

Figure 3: Comparing RCEP to Other Regional Trade Agreements (2019)

Agreement	Parties	Global GDP (%)	Global Trade (%)	Global Population (%)
<i>Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP)</i>	15	28,70	27,80	29,65
<i>Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific (CPTPP)</i>	11	15,03	15,43	6,64
<i>United States-Mexico-Canada Agreement (USMCA)</i>	3	25,82	16,11	6,45
<i>Southern Common Market (Mercosur)</i>	4	3,44	1,49	3,49
<i>African Continental Free Trade Area (AfCFTA)</i>	54	3,07	2,79	17,04
<i>Gulf Cooperation Council (GCC)</i>	8	1,84	3,44	0,75

Source: Francois and Elsig, (2021).

With six members of the RCEP also being members of the CPTPP, the market access of the members expanded considerably. Compared to other RTAs, the RCEP, signed by Asia-Pacific countries, is the world's largest trade agreement in terms of economic indicators (Table 1). RCEP, considered a mega-RTA, is much more important than other regional agreements in terms of both the economic power of its members and its scope. At a time of political uncertainty and when the world economy is turning inward, the RCEP is expected to help strengthen intra-regional trade, investment, and cooperation.⁵⁸ Another mega-deal is the AfCFTA (African Continental Free Trade Area), a free trade agreement involving most countries in Africa. Historically the most comprehensive integration initiative experienced by the African continent, the AfCFTA entered into

57 Udi Dadush and Enzo Dominguez Prost, "Preferential Trade Agreements, Geopolitics, and the Fragmentation of World Trade", *World Trade Review*. 22(2), 2023, pp. 278-294.

58 Joseph Francois and Manfred Elsig, "Short Overview of the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP)", *European Parliament* (2021).

force on January 1, 2021, as the free trade agreement with the largest number of member countries after the World Trade Organization. Negotiations were initiated in 2015 under the leadership of the African Union; the agreement is expected to go beyond economic integration as it aims to achieve socio-economic development across the continent, boost regional trade, and has the potential to engage in negotiations with third parties outside the continent. The African continent is currently divided by eight different RTAs (free trade agreements and customs unions) and is also dependent on exports of primary raw materials due to the structural challenges of the continent's colonial past. The AfCFTA is therefore expected to boost intra-regional trade, strengthen regional value chains and production networks, and play an active role in the continent's structural transformation, acting as both a tool and a safeguard.⁵⁹

Countries' participation in mega-agreements, defined as deep RTAs, facilitates the integration of higher value-added industries and contributes to increased trade in the global value chain.⁶⁰ Similarly, recent studies show that concerns over issues such as tariff reductions and complex rules of origin have diminished, easing doubts about the distortionary effects of mega-agreements on trade, and that these agreements can benefit third parties.⁶¹ However, in an environment of high interest in mega-regional agreements, there may be the risk of loss of sovereignty and independence for small and comparatively weak countries that become parties to these agreements. The ability of the US and the EU to use their political influence and economic power to extract concessions in trade agreements can have negative effects on these countries, be they developed or developing.⁶² Relatively less powerful countries may be at risk of losing their sovereignty in the event of the implementation of RTAs wherein they have not been able to negotiate on equal terms. In this context, RTAs, which the EU has been using as a trade integration strategy for a long time, have been implemented for political as well as economic purposes as the main instrument of foreign policy.⁶³ However,

59 Dadush and Prost, (2023); Philomena Apiko, Sean Woolfrey and Bruce Byiers, "The Promise of the African Continental Free Trade Area (AfCFTA)", *ECDPM Discussion Paper 287*, 2020, pp. 1-16.

60 Edith Laget vd., "Deep Trade Agreements and Global Value Chains", *Review of Industrial Organization* 57, 2020, pp. 379-410.

61 Dadush and Prost, (2023).

62 Frederick M. Abbott, "A New Dominant Trade Species Emerges: Is Bilateralism a Threat?", *Journal of International Economic Law*, 10(3), 2007, pp. 571-583.

63 Paolo Guerrieri and Irene Caratelli, "EU's Regional Trade Strategy, the Challenges Ahead", *The International Trade Journal*, 20(2), 2006, pp. 139-184.

as the global economy undergoes a significant transformation, countries' interest in economic integration, and in this context RTAs, is likely to increase. Mega agreements are becoming increasingly important for developing countries, where they can gain more geopolitical and political opportunities beyond commercial cooperation.

Conclusion

Accelerating the process of integration with the global economy, countries have joined globalizing trends and engaged in trade cooperation through RTAs. The number of these initiatives increased sharply after the 1980s. Today, RTAs play a decisive role in shaping trade in the 21st century, surpassing the WTO in trade negotiations and contributing significantly to the transformation of global trade. By deepening trade at a time of fierce global competition, these agreements are the driving force of liberalization and play an incentivizing role in global trade, contributing to increased trade and thus welfare. Regional trade initiatives, which initially emerged to fill the void left by multilateral negotiations through trade cooperation, are now increasingly functional, creating broader political and economic prospects. On complex, sensitive, or technical issues that the WTO cannot address, RTAs facilitate and accelerate the process of deeper integration. By overcoming the limitations of the WTO and focusing on more specific issues, these agreements enable trade deepening and increase integration in this area.

Increasing in number and scope after the establishment of the WTO, RTAs are preferred in accordance with the changing trade relations and production-supply chain structure in the world economy. In recent years, developed countries have tended to conclude RTAs or revise existing agreements with developing countries, while developing countries have tended to deepen their cooperation with more comprehensive agreements. RTAs have become an important trade policy for WTO member countries due to structural problems in maintaining the WTO's multilateral trading system, with members increasingly participating in bilateral or multilateral (regional or interregional) RTAs. These agreements contribute to further integrating developing countries into the world economy and enhancing policy coordination among them, while contributing to a more advanced level of cooperation with the complex structure of international trade relations. In addition, they can also help to bring the political and economic competition between countries to a more cooperative level.

Unlike the multilateral WTO system, an important feature is that it grants privileges to RTA member countries and excludes third countries from these privileges. The establishment of privileged trade relations within RTAs should not be seen as an obstacle to the functioning of the global trade system. RTAs provide access to sectors that have not yet been fully liberalized beyond tariffs. There may also be political, geopolitical, foreign policy, and national security-related reasons that do not fall within the economic and commercial sphere. Particularly in connection with the transformation of the world economy, developed countries are not only updating their existing bilateral or multilateral agreements as a way to further economic integration, but are also going further and striving to implement mega regional agreements. However, there is also the possibility that countries with greater relative economic and political power may benefit more from the agreements that come into force. As a result, agreements in which politically weaker countries make concessions that are incompatible with their economic interests may create trade uncertainties and negative effects.

The proliferation of RTAs, which countries resort to as an alternative in their liberalization journey, raises some concerns about the sustainability of the liberal trade system. While RTAs contribute positively to the increase in global trade, the lack of a situation in which all countries benefit proportionally and the inability to negotiate on equal terms may pose the risk of sovereignty loss. Although the objective of RTAs is to deepen economic cooperation among countries by furthering trade in goods and services, countries participating in these agreements may have different objectives beyond their commercial needs. Nevertheless, in today's world economy, while RTAs offer important opportunities and possibilities for their members, convincing arguments/claims that these agreements pose an economic threat to the liberal trade system cannot be put forward. On the contrary, they can serve as a foundation for the resilience and healthy functioning of the global trade system. In a world system where global production, value, and supply chains are deeper and more widespread than ever before, interregional and intercontinental trade cooperation and investment relations are flourishing, and multipolarity is getting stronger, the RTA, while more complex, is more permanent and has stronger legal grounds than before.

RTAs, which are seen as the new normal and signed by countries to make up for the shortcomings of the WTO, have become an important reality of today's world trade. The mega regional agreements initiated by developed countries can

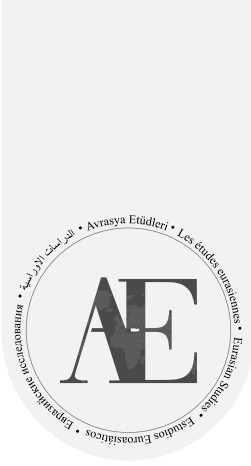
offer even more opportunities than trade and investment liberalization. When countries enter into mega-agreements and establish a common framework of rules among themselves, this integration can be much stronger. Deep and comprehensive RTAs that go beyond the traditional benefits of free trade are complex, but they have great potential for the future of trade policy. Today, WTO bottlenecks in the global liberal trade system are paving the way for mega-regional agreements, but there too, less powerful countries – due to their asymmetric relations – need to speak out more to create an environment in which they can present their preferences. The impact of these non-trade dynamics on RTAs is an important issue that needs to be emphasized in a separate study.

Kaynakça

- A. Frankel, Jeffrey, Ernesto Stein and Shang-Jin Wei. *Regional Trading Blocs in The World Economic System*, Peterson Institute, Washington, 1997.
- Abbott, Frederick M. "A New Dominant Trade Species Emerges: Is Bilateralism a Threat?", *Journal of International Economic Law*, 10(3), 2007, pp. 571-583.
- Bagwell, Kyle, Chad P. Bown and Robert W. Staiger. "Is the WTO Passé?", *Journal of Economic Literature*, 54(4), 2016, pp. 1125-1231.
- Baier, Scott L. and Jeffrey H. Bergstrand. "Estimating The Effects of Free Trade Agreements on International Trade Flows Using Matching Econometrics", *Journal of international Economics*, 77(1), 2009, pp. 63-76.
- Baier, Scott L. and Jeffrey H. Bergstrand. "Do Free Trade Agreements Actually Increase Members' International Trade?", *Journal of international Economics*, 71(1), 2007, pp. 72-95.
- Baldwin, Richard and Theresa Carpenter. "Why not in the WTO? The Erosion of WTO Centricity in Trade Liberalisation", *World Trade Organization, Centre for Trade and Economic Integration, The Graduate Institute*, Geneva, 2009.
- Baldwin, Richard E. "The Causes of Regionalism", *World Economy*, 20(7), 1997, pp. 865-888.
- Bhagwati, Jagdish. "Regionalism and Multilateralism: An Overview", içinde, Jaime de Melo and Arvind Panagariya (eds.) *New Dimensions in Regional Integration* (pp. 22-50), Cambridge University Press, Cambridge, 1993.
- Bhagwati, Jagdish. "US Trade Policy: The Infatuation with Free Trade Areas", içinde Jagdish Bhagwati and Anne O. Krueger (eds.), *The Dangerous Drift to Preferential Trade Agreements* (pp.1-18), The American Enterprise Institute Press, Washington, 1995.
- Calvo Pardo, Hector F., Caroline L. Freund and Emanuel Ornelas. "The ASEAN Free Trade Agreement: Impact on Trade Flows and External Trade Barriers", *World Bank, Policy Research Working Paper* (4960), 2009.
- DeRosa, Dean A. "The Trade Effects of Preferential Arrangements: New Evidence from the Australia Productivity Commission", *Peterson Institute for International Economics* (Working Paper: 07-1), 2007.
- Donnan, Shawn. "WTO Approves Global Trade Deal", *Financial Times*, 7.12.2013, <https://www.ft.com/content/072486ac-5f3f-11e3-8d1d-00144feabdc0>, Erişim: 14.7.2023
- Edith Laget vd., "Deep Trade Agreements and Global Value Chains", *Review of Industrial Organization* 57, 2020, pp. 379-410.
- Edward D. Mansfield and Helen V. Milner. "The New Wave of Regionalism", *International Organization*, 53.3, 1999, pp. 589-627.
- Estevadeordal, Antoni, Caroline Freund and Emanuel Ornelas. "Does Regionalism Affect Trade Liberalization toward Nonmembers?", *The Quarterly Journal of Economics*, 123(4), (2008), pp. 1531-1575.
- Estevadeordal, Antoni, Kati Suominen and Christian Volpe. "Regional Trade Agreements: Development Challenges and Policy Options", *International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) & World Economic Forum*, Geneva, 2013.
- Ethier, Wilfred J. "The New Regionalism", *The Economic Journal*, 108(449), 1998, pp. 1149-1161.
- Flach, Lisandra, Hannah-Maria Hildenbrand and Feodora Teti. "The Regional Comprehensive Economic Partnership Agreement and Its Expected Effects on World Trade", *Intereconomics*, 56, 2021. pp. 92-98.

- Francois, Joseph and Manfred Elsig. “Short Overview of the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP)”, *European Parliament*, (2021).
- Groser, Tim. “The U.S. Has a Way Back on Pacific Trade”, *The Wall Street Journal*, 29.9.2021, <https://www.wsj.com/articles/america-tpc-china-japan-indo-pacific-trade-influence-11632931688>, Erişim: 4.8.2023.
- Guerrieri Paolo and Irene Caratelli. “EU’s Regional Trade Strategy, the Challenges Ahead”, *The International Trade Journal*, 20(2), 2006, pp. 139-184.
- Jagdish Bhagwati. “Regionalism versus Multilateralism”, *World Economy*, 15(5), 1992, pp. 535-556.
- Jake Sullivan, “Remarks by National Security Advisor Jake Sullivan on Renewing American Economic Leadership at the Brookings Institution”, *The White House*. Washington, DC. 27 April 2023.
- Krueger, Anne O. “Free Trade Agreements versus Customs Unions”, *Journal of Development Economics*, 54(1), 1997, pp. 169-187.
- Krugman, Paul. “Is Bilateralism Bad?”, İçinde Elhanan Helpman and Assaf Razin (eds), *International Trade and Trade Policy* (pp. 9-23), MIT Press. Cambridge, Mass. 1991.
- Laget, Edith, Alberto Osnago, Nadia Rocha ve Michele Ruta. “Deep Trade Agreements and Global Value Chains”, *Review of Industrial Organization* 57, 2020, pp. 379-410.
- Lawrence, Robert Z. *Regionalism, Multilateralism, and Deeper Integration*, The Brookings Institution Press, Washington, 2000.
- Majluf, Luis Abugattas. “Swimming in the Spaghetti Bowl: Challenges for Developing Countries under the ‘New Regionalism’”, *Policy Issues in International Trade and Commodities Study Series*, No.27, United Nations Publication, New York & Geneva, 2004.
- Mattoo, Aaditya Nadia Rocha and Michele Ruta. *Handbook of Deep Trade Agreements*, World Bank Publications, Washington, 2020.
- Mattoo, Aaditya, Alen Mulabdic and Michele Ruta. “Trade Creation and Trade Diversion in Deep Agreements”, *Canadian Journal of Economics/Revue Canadienne D’économique*, 55(3), 2022, pp. 1598-1637.
- Mullen, Andrew. “What is RCEP, the World’s Largest Free Trade Deal that is Under Way?”, *South China Morning Post*, 1.1.2022, <https://www.scmp.com/economy/global-economy/article/3161707/what-rcep-worlds-largest-free-trade-deal-under-way>, Erişim: 5.8.2023.
- Philomena Apiko, Sean Woolfrey and Bruce Byiers, “The Promise of the African Continental Free Trade Area (AfCFTA)”, *ECDPM Discussion Paper* 287, 2020, pp. 1-16.
- Schott, Jeffrey J. “Why Transatlantic Trade Winds are Blowing”, *Council on Foreign Relations*, 25.2.2013, <https://www.cfr.org/interview/why-transatlantic-trade-winds-are-blowing>, Erişim: 5.8.2023.
- Seib, Gerald F. “Obama Presses Case for Asia Trade Deal, Warns Failure Would Benefit China”, *The Wall Street Journal*, 27.4.2015, <https://www.wsj.com/articles/obama-presses-case-for-asia-trade-deal-warns-failure-would-benefit-china-1430160415>, Erişim: 4.8.2023.
- Statista, “E-commerce Worldwide-Statistics & Facts”, 26.9.2023, <https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/#topicOverview>, Erişim: 18.7.2023.
- Summers, Lawrence. “Regionalism and the World Trading System”, *Policy Implications of Trade and Currency Zones*. Wyoming: Federal Reserve Bank of Kansas City, 1991.
- Udi Dadush and Enzo Dominguez Prost, “Preferential Trade Agreements, Geopolitics, and the Fragmentation of World Trade”, *World Trade Review*. 22(2), 2023, pp. 278-294.

- UNCTAD. *Trade and Development Report 2023: Growth, Debt and Climate: Realigning the Global Financial Architecture*, United Nations Publications, New York, 2024.
- UNCTAD. *Trade Structure by Partner—UNCTAD Handbook of Statistics 2023*, <https://hbs.unctad.org/trade-structure-by-partner/>, Erişim: 10.11.2023.
- Viner, Jacob. *The Customs Union Issue*, Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1950.
- Walter M. Hudson, “Revisiting Albert O. Hirschman on Trade and Development”, *American Affairs*. 20 August, 2022.
- Wang, Orange. “RCEP: China Says World’s Largest Trade Pact Gives it ‘Powerful Leverage’ To Cope With 2022 Challenges”, *South China Morning Post*, 31.12.2021, <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3161601/rcep-china-says-worlds-largest-trade-pact-gives-it-powerful>, Erişim: 5.8.2023.
- WTO, “Doha Development Agenda”, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/doha1_e.htm, Erişim: 6.7.2023.
- WTO, “Ministerial Conference, 10th, Nairobi: WTO members secure “Historic” Nairobi Package for Africa and the World”, 19.12.2023, https://www.wto.org/english/news_e/news15_e/mc10_19dec15_e.htm, Erişim: 16.7.2023.
- WTO, “The Uruguay Round”, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact5_e.htm, Erişim: 12.7.2023.
- WTO, “Twelfth WTO Ministerial Conference: WTO Members Secure Unprecedented Package of Trade Outcomes at MC12”, 17.6.2022, https://www.wto.org/english/news_e/news22_e/mc12_17jun22_e.htm, Erişim: 16.7.2023.
- WTO, *Regional Trade Agreements Database*, <https://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>, Erişim: 6.07.2023.
- WTO. *World Trade Report 2011: The WTO and Preferential Trade Agreements: From Co-Existence to Coherence*, World Trade Organization, Geneva, 2011.

MAĞRİB DİPLOMASİSİ: KUZEY AFRİKA DEVLETLERİNİN DIŞ İLİŞKİLER TARİHİ*

Büşra TOSUN**

Afrika siyasî tarihi üzerine akademik çalışmalar yürüten Doç Dr. Mürsel Bayram, Türkiye’de Afrika konusunda çalışan isimleri bir araya getirerek Mağrib Diplomasisi başlıklı eseri literatüre kazandırmıştır. Kitabın alt başlığından da anlaşılacağı üzere Kuzey Afrika devletlerinin dış ilişkilerine odaklanan Bayram ilgili alanda bir başvuru kaynağı oluşturmayı denemiştir. Mağrib esasen Tunus, Cezayir ve Fas’ı ifade eder. Ancak kitabın önsözünde kavramın kültürel ve coğrafi olarak genişletilebileceği, Arap-İslam kimliğinin baskın olduğu Mısır, Sudan, Libya ve Moritanya’nın da Mağrib’e dahil edilebileceği belirtilmektedir. Bu önerinin ilk bakışta kabulü zor görünse de anılan devletlerin sosyokültürel yapısı bölgesel bir analize imkan vermektedir.

Sekiz bölümden oluşan kitabın “II. Ramses’ten Sisi’ye Mısır Diplomasisi” başlıklı ilk bölümünde Mürsel Bayram, Mısır’ın tarih boyunca bölgesel güç pozisyonunu koruyan ve diplomasinin en eski örneklerini sunan bir medeniyet merkezi olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim antik dönemde Mısır ile Hitit arasında imzalanan Kadeş Barış Antlaşması diplomatik hususiyeti haiz ilk yazılı antlaşma olup Grek ve Roma dönemlerindeki antlaşmalara modellik etmiştir. Kitapta Mısır’ın sonraki dönemlerde giderek kozmopolitleştiğine değinilmiştir. Uzun süre Mısır’ı yöneten Tolunoğlu, İhşidî, Fâtımî, Eyyûbî ve Memlûk devletleri, idarî ve askerî teşkilatlarında Türk, Kürt, Çerkes, Ermeni vb. Asyalı unsurlara yer vermiştir. Memlûklerin stratejik deniz ticareti güzergahlarının güvenliğini sağlama misyonu 16. yüzyılda İslam dünyasının yeni lideri Osmanlı tarafından devralınmıştır. Mehmed Ali Paşa döneminde yarı-bağımsız bir bölgesel aktöre dönüşen Mısır, 1952’de tam bağımsızlığını elde ettikten sonra Türkiye ve İran’ın

* 2021, 2. Baskı, Ed. Mürsel Bayram, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, ISBN: 978-605-21278-1-0, 440 sayfa.

** Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Bölge Çalışmaları Enstitüsü Afrika Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,

E-posta: busra.tosun@student.asbu.edu.tr

bölgedeki etkisini zayıflatmak için Arab milliyetçiliğini araç olarak kullanmıştır. Bayram'a göre Mısır dört farklı kimliği (Müslüman, Arap, Afrikalı, Akdenizli-Batılı) buluşturan bir ülke olsa da Mısırlıların yalnızca yüzde sekizinin kendisini Afrikalı olarak tanımlaması Mısırlılık ile Afrikalılık arasında kültürel bir mesafenin var olduğuna işaret etmektedir.

Bayram'ın Dr. Kaan Devecioğlu ile beraber kaleme aldığı "Piye'den Hamduk'a Sudan Diplomasisi" başlıklı bölümde Kuzey Afrika ile Doğu Afrika'yı birbirine bağlayan Sudan'ın geçmişte olduğu gibi bugün de bölgesel ve küresel aktörlerin ilgisini çektiği belirtilmektedir. Yazarlar, Kuş medeniyeti üzerinden Mısır ile Sudan arasındaki kültürel-siyasal etkileşime değinmiş ve özel bir anlaşma ile İslam hakimiyetinden muaf kalan Hıristiyan krallıkları ele almıştır. Osmanlı-Func münasebetleri aktarıldıktan sonra "Türkiye" olarak anılan Osmanlı-Mısır idaresi ve bu idareye isyan olarak doğan kısa ömürlü Mehdi Devleti'nin Sudan siyasî tarihi açısından önemi incelenmiştir. Darfur Sultanlığı'nın istiklal mücadelesi de hakeza ülke tarihinin kritik bir aşaması olarak kaydedilmiştir. 1956'da İngiltere'den bağımsız olan Sudan, yazarlara göre, Kızıldeniz ve Nil faktöründen ötürü Afrika ve Orta Doğu'daki değişimlere paralel bir siyasal gelişim göstermiştir.

Tuğrul Oğuzhan Yılmaz'ın kaleme aldığı "Severus'tan Serrac'a Libya Diplomasisi" başlıklı bölümde Libya'nın coğrafi ve kültürel olarak üç bölgeye (Berka/Sirenayka, Fizan, Trablus) ayrıldığı, bu ayrımın özellikle Kaddafi sonrası dönemde Libya siyasetini etkilemeye devam ettiği vurgulanmaktadır. Garamantların ardından Libya'daki nüfuz mücadelelerine ve Osmanlı hakimiyetine temas eden Yılmaz, 1951'de bağımsız olan Libya'nın Türkiye Cumhuriyeti ile de oldukça yakın ilişkiler tesis ettiğini belirtmektedir. Bilhassa Kral İdris döneminde yetişmiş insan ihtiyacını karşılamak için Ankara'ya başvuran Libya'nın kuruluşu ve gelişmesinde Türkiye'nin rolü son derece önemliydi. Muammer Kaddafi döneminde Libya'nın Afrika siyasetindeki etkisi kayda değer biçimde artmıştır. Kaddafi sonrası dönemde istikrarsızlaşıp fiilen bölünen Libya bölgesel ve küresel güçlerin nüfuz sahasına dönüşmüştür.

Osman Kağan Yücel'in yazdığı "Hannibal'den Said'e Tunus Diplomasisi" başlıklı bölüm Kartaca'nın serüveniyle başlamaktadır. Tunus topraklarında hüküm süren Kartaca'nın askerî, siyasî ve iktisadi etki sahası Batı Afrika savanasından Akdeniz'in karşı yakasına kadar uzanıyordu. Tunus toprakları aynı zamanda İslam fetihlerinden kaçan Hristiyanların sığındığı bir yerdi. Hafsîlerin ardından Osmanlı ve Fransız idarelerini tecrübe eden Tunus, 1956'da bağımsızlığını elde

ettikten sonra dengeli bir dış politika izlemeye çalışarak ne Batı karşıtlığını ne de radikal Arap milliyetçiliğini benimsemiştir. Buna karşın Arap Baharı'nın merkezi olan Tunus, diğer Kuzey Afrika ülkeleri gibi Afrikalı ve Arap kimliklerini çıkarları doğrultusunda araçsallaştırmıştır.

Mustafa Yasir Kurt tarafından kaleme alınan “Masinissadan Tebbun'a Cezayir Diplomasisi” başlıklı bölüm de ilk olarak Kartaca İmparatorluğu'nun bölgedeki etkisine temas etmektedir. Zeyyanî idaresinin ardından 16. Yüzyılın ilk yarısında özerk bir statü ile İstanbul'a bağlanan Cezayir, Osmanlı donanmasının Akdeniz'e hâkim olmasında kilit bir rol oynamıştır. Osmanlı sonrası dönemde Fransız işgaline karşı mücadele eden Emir Abdulkadir, Cezayir'in millî kahramanı olacaktır. *Front de libération nationale* (FLN) ile devam eden bağımsızlık savaşı aynı zamanda modern Cezayir siyasetinde ordunun ve FLN'nin rolünü belirlemiştir. 1990'lı yılların başında İslamî grupların *Front islamique du salut* (FIS) nezdinde elde ettikleri seçim başarısının yok sayılması hem Cezayir'i iç savaşa sürüklemiş hem de Çad'dan Moritanya'ya kadar uzanan Sahel hattında Mağrib el-Kaidesi'nin kurulmasını mümkün kılan bir radikalleşme sürecini başlatmıştır.

Dr. Hasan Aydın'ın yazdığı “I. İdris'ten VI. Muhammed'e Fas Diplomasisi” başlıklı bölüm ilk olarak Kuzey Afrika tarihinde ve sosyolojisinde önemli bir yeri olan Emaziğlere (diğer adıyla Berberiler) değinmektedir. 13 asırdır Fas'ta iktidar sahiplerinin çoğunlukla dini şahsiyetler olmaları ve bu şahsiyetlerin soylarını Hazreti Muhammed'e dayandırmaları Fas siyasetinde İslam'ın önemine işaret etmektedir. Nitekim burada 788'de kurulan İdrisi Devleti, Mağrib'teki ilk Müslüman devlet olarak kabul edilmektedir. Murabıtların ardından bölgeye hükmeden Muvahhidler muhtemel bir yazım veya basım hatası sebebiyle bölüm boyunca “Muhavidler” şeklinde yazılmıştır. Fas'ta hüküm süren diğer devlet ve hanedanlara yer verildikten sonra, Tunus'takine benzer şekilde, Fas dış politikasını belirleyen “denge siyaseti” işlenmiştir.

Mürsel Bayram tarafından yazılan “Vâli'den Ğali'ye Batı Sahra Diplomasisi” başlıklı yedinci bölümde Batı Sahra'nın dekolonizasyon açısından bir anomali olduğunun altı çizilmektedir. Bu bölgede egemenlik iddia eden Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti'ni (SADC) hangi devletlerin ve uluslararası örgütlerin tanıdığını açıklayan yazar, kavramsal çerçeve olarak “diplomatik ontolojiyi” kullanmaktadır. Yazara göre, SADC kendisini diplomatik olarak var etme konusunda yetersiz kalmasına rağmen dışsal gelişmelerin etkisiyle hayatta kalmaya devam etmektedir. Mevzubahis gelişmelerin başında bölgesel rekabetler

gelmektedir. Cezayir ile Fas'ın geçmişten bugüne birbirleriyle jeopolitik rekabet halinde olmaları ve Fas ile apartheid rejimi arasındaki yakın ilişkilerden dolayı apartheid sonrası Güney Afrika'nın Fas'a olumsuz yaklaşması, SADC'ın bu ülkeler (Cezayir ve Güney Afrika Cumhuriyeti) tarafından himaye edilmesine sebep olmaktadır. Benzer bir durum Orta Doğu rekabetleri için de geçerlidir. Sünni jeopolitiğini temsil eden Arap ülkeleri genel olarak Fas'ın tezlerini desteklerken, Şii jeopolitiğini temsil eden İran ve Suriye SADC'a yakın durmaktadır.

Yine Bayram'ın kaleme aldığı "Arûsî'den Gazvânî'ye Moritanya Diplomasisi" başlıklı sekizinci ve son bölüm Emaziğ-Hassâni mücadelesiyle başlamaktadır. İmam Nasreddin liderliğindeki Senhâce Emaziğleri ile Sidi İbrahim el-Arûsî komutasındaki Hassâni Arapları arasında gerçekleşen Şar Bubba Savaşları (1644-1674) Moritanya'nın Otuz Yıl Savaşları olarak da anılır. Savaştan galip ayrılan Arap kabileler tek bir devlet altında birleşmek yerine emirlik tarzı siyasal örgütlenmelerle Adrar, Brakna, Tagant ve Trarza'da ayrı ayrı egemenlik tesis etmişlerdir. Şeyh Mâulayneyn'in desteğiyle Adrar Emirliği'nin Fransız işgaline karşı direnişi bölümde detaylandırılmıştır. 1960'ta bağımsız olan Moritanya'da Fas irredantizmi ve Batı Sahra meselesi istikrarsızlaştırıcı bir etki doğurmuştur. Birleşmiş Milletler'de Moritanya ile Moğolistan'ın üyeliklerinin ilginç biçimde birbirine bağlanmıştır. Cezayir ve Fas nüfuzuna karşı denge arayışındaki Moritanya bu süreçte Kuzey Kore, Irak, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi farklı devletlerle özel ilişkiler tesis edebilmiştir.

Son tahlilde Mağrib Diplomasisi, Arap Afrikası'nı çalışanlar ve bölge ülkelerinin siyasî serüvenini merak edenler için derli toplu bilgi akışı sunan bir eserdir. Bazı bölümlerde göze çarpan yazım yanlışları müteakip baskılarda giderilebilir. Giriş ve sonuç bölümlerinin olmaması kitabın analitik gücünü zayıflatsa da her bir bölümde ilgili ülkenin antik dönemden günümüze kadarki siyasî ve diplomatik tarihi dönüm noktalarıyla beraber ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Ülkemizde Afrika Çalışmalarının nispeten yeni bir alan olması sebebiyle Türkçe literatürde bu alana yönelik eserlerin artması değerlidir. Kuzey Afrika çoğunlukla Orta Doğu bağlamında ele alındığı için bölgenin Afrika merkezli bir perspektifle ele alınması ayrıca önemlidir.

YAYIN İLKELERİ

1. Avrasya Etüdleri Dergisi öncelikle TİKA'nın çalışmalarını yürüttüğü coğrafya ile ilgili siyaset, dış politika, toplumsal sorunlar, ekonomi, kültür, dil, din, milliyetler, çevre, medya ve askeri konularda makale, inceleme ve kitap tahlillerini yayımlar. Dergi, güncel uluslararası normlar ve bölgesel konular üzerine vurgu yapan, tanımlayıcı olmaktan ziyade analitik ve özgün çalışmaları tercih eder. Dergide Türkçe ve İngilizce makalelere yer verilir.

2. Makaleler 12 punto, Arial / Times New Roman yazım karakterinde, tek aralıkla yazılmalıdır.

3. Makaleler için standart bir uzunluk olmamakla birlikte son notlarla beraber kelime sayısı 6.000 -9.000 arası tercih edilmektedir.

4. Makalelerde yer alacak bütün diyagramlar, tablolar ve grafikler düzenli olarak numaralandırılmalıdır.

5. Makalenin başında makalenin adı, yazar(lar)ının ad(lar)ı, çalıştıkları yeri gösteren bilgi, elektronik ve posta adresleri, telefonları, TC kimlik ve banka hesap numaraları bulunan bir kapak sayfası olmalıdır.

6. Metnin başında, makalenin, Türkçe ve İngilizce olarak, adı, özü ve anahtar kelimeleri yer almalıdır.

7. Dipnot standardı:

Dipnotlar, sayfa altında numara sıralı dipnotlama sistemiyle yapılmalıdır. Dipnotlar, bilgisayarda “ekle” komutuyla verilmeli ve 10 punto büyüklüğünde olmalıdır. Dipnotta verilen makaleler tırnak içinde, kitaplar italik yazılmalıdır. Kitapların, makalelerin ve dokümanların başlıkları orijinal metne uygun olmalıdır. Yabancı dilde yayımlanmış çalışmalarda bağlaçlar ve kısaltmalar metin dili ile uyumlu olmalıdır. Kaynaklar, ilk kullanımda tam künye halinde (yayınevi, basım yeri, basım tarihi dahil), izleyen dipnotlarda ‘Age, s...’ şeklinde verilmelidir. Sonraki kullanımlarında tam künye verilebileceği gibi sadece yazar ve kaynak adı ile sayfa numarası da kullanılabilir. İnternette ulaşılan kaynaklarda erişim tarihi bulunmalıdır.

Kitaplar için örnek:

Ergün Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 1990, s. 20.

Makaleler için örnek:

Güngör Turan, “10 Yıllık Süreç İçinde Türkmenistan’ın İnsan Kaynakları Gelişiminde Yaşanan Sorunlar ve 2002 Yılı İçin Olasılıklar”, *Avrasya Etüdleri*, no 18 (Yaz 2001, Özel Sayı), s. 141.

İnternette indirilen kaynaklar için örnek:

Enver Bozkurt, “Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı”, 21.2.2008, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=600>, Erişim: 26.3.2008

8. Kaynakça Standardı:

Yararlanılan kaynakların listesi “Kaynakça” başlığı altında makalenin sonuna eklenmelidir. Kaynakça, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Birden çok yazar bulunması halinde birinci yazarın soyadı esas alınmalı, diğer yazarlar ise (adı soyadı) biçiminde yazılmalıdır. Yazar adları açık olmalıdır.

Kitaplar için örnek:

Özbudun, Ergün. *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1990.

Çalış, Şaban, Birol Akgün ve Önder Kutlu. *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006.

Holbrooke, Richard. *Bir Savaşı Bitirmek*, (çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.

Makaleler için örnek:

Turan, Güngör. “10 Yıllık Süreç İçinde Türkmenistan’ın İnsan Kaynakları Gelişiminde Yaşanan Sorunlar ve 2002 Yılı İçin Olasılıklar”, *Avrasya Etüdleri*, 19, (Yaz 2001, Özel Sayı), ss. 141 -162.

Aydın, Mustafa. “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, (Ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 366-439.

Kaiser, Robert and Elena Nikiforova. “Borderland Spaces of Identification and Dis/location: Multiscalar Narratives and Enactments of Seto Identity and Place in the Estonian-Russian Borderlands,” *Ethnic and Racial Studies*, vol. 29, no 5, September 2006, pp. 928-958.

İnternette indirilen kaynaklar için örnek:

Bozkurt, Enver. “Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı”, 21.2.2008, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=600>, Erişim: 26.3.2008

9. Gönderilecek makaleler başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

10. Belirtilen formatta gönderilmeyen makaleler değerlendirmeye alınmaz; gönderilen makaleler yayımlansın veya yayımlanmasın geri iade edilmez.

11. Makaleler **avryasyaetudleri@tika.gov.tr** elektronik adresine gönderilmelidir.

12. Avrasya Etüdüleri Dergisi hakemli bir dergidir. Yayın Kurulu hakemlerin görüşlerini dikkate alarak yazıları yayımlama ya da yayımlamama hakkına sahiptir. Yayın Kurulu, dergide yayımlanacak makalelerin TİKA yayın politikası ile çelişmesi durumunda, yazılarda yazarın görüşleri de dikkate alınarak düzeltme ya da çıkarma yapmaya yetkilidir.

13. Yazı sahiplerine TİKA Yayın Yönetmeliği'nin 9. maddesine uygun olarak belirlenecek telif ücreti, derginin yayınından sonra ödenir.

14. Bu dergide yayımlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

Avrasya Etüdleri Dergisi öncelikle TİKA'nın çalışmalarını yürüttüğü coğrafya ile ilgili siyaset, dış politika, toplumsal sorunlar, ekonomi, kültür, dil, din, milliyetler, çevre, medya ve askeri konularda makale, inceleme ve kitap tahlillerini yayımlar. Dergi, güncel uluslararası normlar ve bölgesel konular üzerine vurgu yapan, tanımlayıcı olmaktan ziyade analitik ve özgün çalışmaları tercih eder. Dergide Türkçe ve İngilizce makalelere yer verilir.

Avrasya Etüdleri'nin yayımlanmak üzere değerlendirmeye aldığı makalelerin incelenme sürecinde COPE'nin (Committee on Publication Ethics) tarafından belirlenen Uluslararası standartlar dikkate alınır.

Editörlere İlişkin Etik Sorumluluklar

Yazarlarca değerlendirmeye alınmak üzere gönderilen makalelerin kabul edilmesi, etik kurallara uygun şekilde kaydedilerek hakemlere gönderilmesi süreçlerinin yönetilmesi ve dergide yayımlanacak makalelere karar verilmesi editörlerin sorumluluğundadır.

Editörler, hangi makalenin yayımlanacağına ilişkin kararları, Avrasya Etüdleri'nin kapsamını ve Yayın İlkelerini dikkate alarak verirler. Editörler, değerlendirme ve yayım süreçlerinin Uluslararası etik ilkelere göre yürütülmesinden sorumludur.

Editörler, gönderilen tüm makaleleri objektif şekilde değerlendirme sorumluluğunu kabul eder.

Editöryal süreç boyunca gönderilerin gizliliği, yazar ve hakemlerin kişisel verileri Editörlerin koruyuculuğu altındadır. Editörler, gönderilen makalelerin yayım süreci paydaşları (yayın kurulu üyeleri, editör yardımcıları, hakemler, potansiyel hakemler, danışmanlar, yayıncılar) dışında hiç kimseye ifşa edilmeceğini taahhüt eder.

Avrasya Etüdleri'ne sunulan bir eserde yer alan, henüz yayımlanmamış kaynaklar ve bulgular, yazarın açık yazılı izni olmadan Editörlerin kendi araştırmalarında kullanılamaz.

Editörler, her türlü intihal, atıf çeteciliği ve bilimsel suiistimali önlemekle yükümlüdür.

Editörler, yazarların ve hakemlerin kimlik bilgilerini gizli tutar. Hakemlerin değerlendirmelerini, herhangi bir hakaret içermediği müddetçe değiştirmeden yazarlara iletir. Yazarların, hakem görüşlerine ilişkin itirazını inceler ve kanıtlı gerekçelere dayanıp dayanmadığı yönünde karar verir. Editörler, gerekli gördüğü takdirde, bir başka hakemin görüşüne başvurabilir.

Dergide yayımlanmış makalelerde yer alan tüm iddialar yalnızca yazarlara aittir ve Editörlerin fikirlerini yansıtmayabilir. Bununla birlikte, Avrasya Etüdları Editörleri yayımlanmış her makalenin mülkiyet ve telif haklarını korur, eserlerin dijital ve basılı kayıtlarını saklar.

Yazarlara İlişkin Etik Sorumluluklar

Avrasya Etüdları'ne gönderilen makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu, içeriğinin özgünlüğü ve makale yazımında bilimsel yöntemlerin takip edilmesi yazarların sorumluluğundadır. Yazarlar, makalede iddia edilen yargıların sorumluluğunu kabul ettiklerini taahhüt eder. Makale yazımında intihal kabul edilemez.

Sunulan makale bütünüyle yazarlarına ait olmalıdır. Diğer araştırmacıların çalışmalarına makale içinde yer verildiyse bunun uygun bir şekilde alıntılanması ve kaynaklarda bu çalışmaların listelenmesi gerekmektedir. Yazar makalesini intihal önleme yazılımı olan Turnit-in ya da iThenticate programlarından biri ile kontrol ederek benzerlik raporunu makale başvurusunda dergiye göndermekle yükümlüdür. Benzerlik oranı %20 ve üzeri olan makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

Makalede yararlanılan kaynaklar metin içinde ve kaynakça bölümünde eksiksiz şekilde yer almalı, kaynakça ve atıfların yazımında Avrasya Etüdları Yayın İlkeleri dikkate alınmalıdır. Makalede kullanılan başkasına ait anket, fotoğraf ve ölççekler için eser sahibinin yazılı izni alınmış olmalıdır.

Tüm disiplinlerde (sosyal bilimler dâhil) hayvanlar veya insanlar üzerinde yapılan deneysel çalışmalar; anket, görüşme, odak grup çalışması, gözlem, deney, mülakat teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren her türlü nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırmalar için etik kurul onayı alınmalı ve ilgili bilgilerle birlikte çalışmada sunulmalıdır.

Yalnızca makalenin oluşturulmasında entelektüel açıdan katkı sunmuş kişiler yazar olarak kabul edilebilir. Yayımlanmak üzere gönderilen tüm çalışmaların varsa çıkar çatışması teşkil edebilecek durumları ve ilişkileri açıklanmalıdır. Değerlendirme süreci başlamış bir eser için yazar ekleme, yazar sırası değiştirme, yazar çıkartma gibi talepler Avrasya Etüdları Editörlerince reddedilecektir.

Avrasya Etüdüleri'ne gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Yazarlar, kör hakemlik yöntemi gereğince hakemler ile iletişime geçme girişiminde bulunmamalıdır. Makalenin yayımlanabilmesi için hakemlerce gönderilen değişiklik önerilerini dikkate alarak eserde gerekli düzenlemeleri yapmalıdır.

Yazarlar, makalenin yayımlanması konusunda nihai kararın Avrasya Etüdüleri Yayın Kurulu tarafından verileceğini kabul etmiş sayılırlar.

Yazarlar editör ve hakemler tarafından talep edildiğinde araştırmalarının ham verilerini, ek bilgi ve belgelerini sunmak ve bu verileri makaleleri yayımlandıktan sonra da saklamak zorundadırlar.

Yazarlar, makalede yer alan araştırmada bir hata olduğunu tespit ederlerse, bu hataya yönelik düzeltme veya geri çekme taleplerini dergi editörlerine ivedilikle iletmelidirler.

Çalışma bir kurum ya da kuruluş tarafından bir proje kapsamında fonlanıyorsa, tüm mali destekler destek numaralarıyla birlikte makalede yer almalıdır.

Hakemlere İlişkin Etik Sorumluluklar

Hakemler, değerlendirmelerini tarafsızlık ilkesi çerçevesince yapacaklarını, din, ırk, cinsiyet, siyasi konuların incelemelerini etkilemeyeceğini, makalenin içeriğine yönelik bir değerlendirme yapacaklarını taahhüt ederler.

Hakemler, yalnızca kendi uzmanlık alanlarında yazılmış eserleri değerlendirmeyi kabul ederler.

Hakemler incelemelerinde nesnel, yapıcı ve nazik bir dil kullanılmalı, aşağılayıcı ifadeler kullanmaktan kaçınırlar.

Hakemler, değerlendirdikleri veya reddettikleri makalelerde yer alan bilgilerin gizliliğini saklı tutar, kimliği açığa çıkmış olan yazarların makalelerini değerlendirmeyi reddeder. Değerlendirmesi sonlanan makaleler, gizlilik ilkesine uygun olarak imha edilir.

Hakemler makalenin başka bir yerde yayımlandığını veya başka bir yayıncıya ciddi bir benzerliği olduğunu tespit ettiklerinde durumu Avrasya Etüdüleri Editörlerine bildirir.

Hakemler, makalenin yayımlanması konusunda nihai kararın Avrasya Etüdüleri Yayın Kurulu tarafından verileceğini kabul etmiş sayılırlar.

Hakem Değerlendirme Süreci

1- Avrasya Etüdüleri Dergisi'ne gönderilen makalelerin, Yayın Kurulu değerlendirmesinin ardından uygun bulunduğu takdirde hakem değerlendirme süreci

başlatılır. Makaleler ilgili çalışma alanında yetkin olan en az iki hakemin incelemesine gönderilir.

2- En az iki hakem tarafından en geç 2 hafta içinde değerlendirilen makaleler her iki hakemden de olumlu değerlendirme raporu aldığı takdirde Yayın Kurulu nihai kararı neticesiyle yayımlanır.

3- Hakemlerin birinden olumlu diğerinden ise olumsuz veya düzeltme alan makaleler ise editör kararıyla üçüncü bir hakeme gönderilebilir. Üçüncü hakemden alacağı değerlendirme ve Yayın Kurulu nihai kararı neticesine göre makalenin dergide yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verilir.

4- Yayımlanması uygun bulunan makalelerin yayımlanmasının ardından her bir makalenin sayfa ve kelime sayısı adedine göre, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığınca yazar ve hakemlere telif ve hakemlik ücreti ödenir.

63/2024

Rahman NURDUN

SINO-IRANIAN 25-YEAR COMPREHENSIVE COOPERATION AGREEMENT:
A BALANCING ACT IN GEOPOLITICAL DYNAMICS
ÇİN-İRAN 25 YILLIK KAPSAMLI İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI:
JEOPOLİTİK DİNAMİKLERDE BİR DENGEME EYLEMİ

Murat ÇELİK

ORTA DOĞU'DA BİR TÜRK DİPLOMATİK MİSYONUNUN KURULMASI
-TÜRK DİPLOMATİK ARŞİV BELGELERİNE GÖRE MASKAT
BÜYÜKELÇİLİĞİNİN TESİSİ-
THE INSTITUTION OF A TURKISH DIPLOMATIC MISSION IN THE MIDDLE EAST
-THE ESTABLISHMENT OF TURKISH EMBASSY IN MUSCAT ACCORDING
TO THE TURKISH DIPLOMATIC ARCHIVAL DOCUMENTS-

Yahya GÜLSEVEN

BÜYÜK GÜÇLER ARASI REKABET ALANI OLARAK KÜRESEL
ALTYAPI YARDIM GİRİŞİMLERİ
GLOBAL INFRASTRUCTURE AID INITIATIVES AS AN ARENA OF
GREAT POWER COMPETITION

Ayfer ERDOĞAN ŞAFAK

THE SOVIETS AND ARAB REPUBLICS' ALLIANCE AMID COLD
WAR DYNAMICS
SOĞUK SAVAŞ DİNAMİKLERİ EKSENİNDE SOVYETLER VE
ARAP CUMHURİYETLERİ İTTİFAKI

Hatice Zehra BÜYÜKTAVŞAN

ARNAVUTLUK'UN AFETSELLİĞİ VE 2019 DURRËS DEPREMİ
THE VULNERABILITY OF ALBANIA TO DISASTERS AND
THE 2019 DURRËS EARTHQUAKE

Şerif DİLEK

RISING REGIONALIZATION: AN ASSESSMENT OF REGIONAL
TRADE AGREEMENTS
YÜKSELEN BÖLGESELLEŞME: BÖLGESEL TİCARET
ANLAŞMALARINI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Büşra TOSUN

MAĞRİB DİPLOMASİSİ: KUZAY AFRİKA DEVLETLERİNİN
DIŞ İLİŞKİLER TARİHİ
KİTAP TANITIM

 avrasya.etudleri

 avrasyaetudleri

 avrasyaetudleridergisi

 avrasyaetudleri@tika.gov.tr

ISSN 1300-1604

9 771300 160008